

Beter een goede buur dan een verre vriend?

Op zoek naar de oorzaken van buurtverval en de betekenis van sociale cohesie in de gemeente Utrecht

Kirsten Visser
M.Sc. Stadsgeografie
Universiteit Utrecht

Laagland'advies

Augustus 2010

Universiteit Utrecht

Beter een goede buur dan een verre vriend?
Op zoek naar de oorzaken van buurtverval en de betekenis
van sociale cohesie in de gemeente Utrecht

Augustus 2010

Universiteit Utrecht
Faculteit Geowetenschappen
Stadsgeografie
Masterthesis

Laagland'advies
Houten

Auteur: Kirsten Visser
Studentennummer: 0406821

Begeleiders:
Dr. Gideon Bolt, Universiteit Utrecht
Drs. Joost Wegstapel, Laagland'advies

Foto voorkant: Knutselmiddag in Transwijk
Kirsten Visser

Inhoudsopgave

Lijst met figuren	vii
Lijst met tabellen	viii
Voorwoord	ix
Samenvatting	xi
Hoofdstuk 1: Inleiding	1
1.1 Aanleiding en onderzoeksvragen	1
1.2. Maatschappelijke relevantie van het onderzoek	3
1.3. Wetenschappelijke relevantie van het onderzoek	3
1.4. Opbouw van het rapport	4
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader - Buurtverval	7
2.1. Wat is buurtverval?	7
2.2. Het ontstaan van veranderingen in de buurt	8
2.3. Conceptueel model	11
2.4. Conclusie	13
Hoofdstuk 3: Theoretisch kader	
De invloed van buurtkenmerken op buurtverval	15
3.1. De invloed van sociale cohesie op buurtverval	15
3.1.1. <i>Sociale interactie</i>	17
3.1.2. <i>Gelijkgerichte opvattingen over de buurt en sociale controle</i>	18
3.1.3. <i>Identificatie met de buurt</i>	19
3.1.4. <i>Vier combinaties van sociale cohesie en mate van verval</i>	19
3.2. De effecten van de bevolkingssamenstelling op buurtverval	21
3.2.1. <i>Sociaaleconomische samenstelling en buurtverval</i>	21
3.2.2. <i>Etnische samenstelling en buurtverval</i>	25
3.2.3. <i>Huishoudenssamenstelling en buurtverval</i>	27
3.3. De effecten van de fysieke structuur op buurtverval	28
3.3.1. <i>De gebouwde omgeving</i>	28
3.3.2. <i>Stedelijk ontwerp van de buurt</i>	32
3.4. Wederzijdse beïnvloeding fysiek en sociaal	33
3.5. Tipping Points	35
3.6. Externe factoren	36
3.7. Conclusie	37
Hoofdstuk 4: Methodologie	39
4.1. Onderzoeksgebied	39
4.2. Operationalisering	42
4.2.1. <i>Operationalisering buurtverval</i>	42
4.2.2. <i>Operationalisering mogelijke oorzaken buurtverval</i>	43
4.2.3. <i>Operationalisering sociale cohesie</i>	46
4.3. Gebruikte Methoden	48
4.3.1. <i>Kwantitatieve deel</i>	48
4.3.2. <i>Kwalitatieve deel</i>	51

Hoofdstuk 5: Oorzaken van buurtverval – Bivariate analyses	53
5.1. Samenhang bevolkingssamenstelling en buurtverval	54
5.1.1. Sociaaleconomische kenmerken	55
5.1.2. Demografische kenmerken	59
5.2. Samenhang fysieke kenmerken en buurtverval	62
5.3. Tipping points	66
5.4. Conclusie	67
Hoofdstuk 6: Sociale cohesie	69
6.1. Relatie tussen sociale cohesie en buurtverval	69
6.2. Relatie tussen sociale cohesie en individuele- en buurtkenmerken	71
6.3. Conclusie	77
Hoofdstuk 7: De oorzaken van buurtverval en de betekenis van sociale cohesie - Multilevelanalyses	79
7.1. Multilevelanalyses – Tevredenheid met de buurt en mate van overlast	79
7.2. Conclusie	84
Hoofdstuk 8: Case study van Transwijk-noord en Transwijk-zuid	87
8.1. Leefbaarheid in Transwijk	89
8.2. De fysieke structuur	91
8.3. Bevolkingskenmerken	96
8.4. Sociale cohesie	98
8.5. Conclusie	105
Hoofdstuk 9: Conclusie en aanbevelingen voor beleid	107
Bijlagen	119
Bijlage 1: Betrouwbaarheidsanalyse indicatoren buurtverval	119
Bijlage 2: Betrouwbaarheidsanalyse indicatoren sociale cohesie	121
Bijlage 3: Tipping points	123
Bijlage 4: Topiclijst voor interviews in Transwijk-noord en Transwijk-zuid	127
Literatuurlijst	131

Lijst met figuren

- Figuur 1.1: Opbouw onderzoek
- Figuur 2.1: Het proces van filtering
- Figuur 2.2: Het proces van invasie en successie
- Figuur 2.3: Conceptueel model
- Figuur 3.1: Vier combinaties van sociale cohesie en mate van verval
- Figuur 3.2: Het buurtveranderingsmodel van Grigsby
- Figuur 3.3: Het vervalmodel van Anne Power
- Figuur 3.4: De vervalspiralen van Prak en Priemus
- Figuur 3.5: Hypothetische relaties tussen 'kansarmoede' en problemen in de buurt
- Figuur 4.1: Ontwikkeling in leefbaarheid in Utrechtse subwijken in 2008
- Figuur 5.1: Ontwikkeling tevredenheid met de buurt 1996-2006
- Figuur 5.2: Ontwikkeling ervaren overlast in de buurt 1998-2006
- Figuur 5.3: Aandeel respondenten dat van mening is dat hun woning slecht onderhouden is – naar kopers en huurders
- Figuur 6.1: Samenhang mate van sociale cohesie en tevredenheid met de buurt
- Figuur 6.2: Samenhang mate van sociale cohesie en ervaren overlast in de buurt
- Figuur 8.1: Transwijk-noord en Transwijk-zuid binnen Utrecht
- Figuur 8.2: Transwijk-noord en Transwijk-zuid binnen de wijk Zuidwest
- Figuur 8.3: Webdiagram leefbaarheid in Transwijk-noord en Transwijk-zuid vergeleken met Utrechts gemiddelde
- Figuur 8.4: Park Transwijk als ontmoetingsplek voor buurtbewoners
- Figuur 8.5: Sociale huurwoningen in Transwijk-zuid
- Figuur 8.6: Hoogbouw in Transwijk-noord
- Figuur 8.7: Ouderen uit Transwijk-zuid ontmoeten elkaar in Park Transwijk
- Figuur 8.8 Nieuw Welgelegen: 'De ontmoetingsplaats voor onderwijs, welzijn, sport en cultuur'

Lijst met tabellen

- Tabel 3.1: Vijf elementen van sociale cohesie
- Tabel 4.1: Positie G4-steden op ranglijst vijftig grootste gemeenten
- Tabel 4.2: Totaal verklaarde variantie factoranalyse
- Tabel 4.3: Factorscores overlast
- Tabel 4.4: Gekozen variabelen op buurtniveau
- Tabel 4.5: Geroteerde factormatrix met buurtkenmerken
- Tabel 4.6: Operationalisering sociale cohesie
- Tabel 4.7: Beschrijvende statistieken van de variabelen op buurtniveau
- Tabel 4.8: Beschrijvende statistieken van de variabelen op individueel niveau
- Tabel 4.9: Gestandaardiseerde residuen en de score op sociale cohesie, Transwijk-noord en Transwijk-zuid
- Tabel 4.10: Lijst van respondenten in Transwijk-noord en Transwijk-zuid
- Tabel 5.1: Correlaties tussen sociaaleconomische buurtkenmerken en tevredenheid en overlast
- Tabel 5.2: Correlaties tussen eigendomsverhoudingen en tevredenheid en overlast
- Tabel 5.3: Correlaties tussen eigendomsverhoudingen en tevredenheid en overlast na controle voor sociaaleconomische buurtkenmerken
- Tabel 5.4: Correlatiematrix sociaaleconomische buurtkenmerken
- Tabel 5.5: Correlaties tussen demografische kenmerken en tevredenheid en overlast
- Tabel 5.6: Correlaties tussen demografische kenmerken en tevredenheid en overlast – gecontroleerd voor sociaaleconomische buurtkenmerken
- Tabel 5.7: Correlaties tussen fysieke kenmerken en tevredenheid en overlast
- Tabel 5.8: Correlaties tussen fysieke kenmerken en tevredenheid en overlast – gecontroleerd voor sociaaleconomische buurtkenmerken
- Tabel 5.9: Correlaties tussen aandeel slecht onderhouden woningen en tevredenheid en overlast
- Tabel 5.10: Correlaties tussen tevredenheid met voorzieningen en tevredenheid en overlast
- Tabel 6.1: Correlaties tussen de componenten van sociale cohesie en tevredenheid en overlast
- Tabel 6.2: Multilevel regressieanalyse - Ervaringscomponent
- Tabel 6.3: Logistische regressieanalyse – Gedragscomponent
- Tabel 7.1: Multilevel regressieanalyse - Tevredenheid met de buurt
- Tabel 7.2: Multilevel regressieanalyse – Overlast
- Tabel 8.1: Ervaren overlast in Transwijk-noord en Transwijk-zuid
- Tabel 8.2: Aantal geregistreerde incidenten in Transwijk-noord en Transwijk-zuid (absoluut)
- Tabel 8.3: Structurele fysieke en sociale buurtkenmerken en indicatoren voor buurtverval van Transwijk-noord en Transwijk-zuid
- Tabel 8.4: Scores op de verschillende dimensies van sociale cohesie, Transwijk-noord en Transwijk-zuid

Voorwoord

"It's good to have an end to journey toward; but it is the journey that matters, in the end" – Ernest Hemmingway

Voor u ligt mijn scriptie over buurtverval en de betekenis van sociale cohesie in de gemeente Utrecht. Dit onderzoek vormt het sluitstuk van de master Stadsgeografie aan de Universiteit Utrecht. Ik ben erg blij dat deze scriptie er ligt, echter – zoals Hemmingway al zo mooi beschrijft – de weg ernaar toe is minstens zo belangrijk geweest.

Verwondering voor de dynamiek van de stedelijke omgeving vormt de reden voor het begin van mijn reis. Een hele stap om na een afgeronde bachelor aan University College en een master in International Development Studies toch weer te beginnen met een nieuwe master in Stadsgeografie. De stad – en specifiek de leefbaarheid in buurten – heeft altijd mijn interesse gehad. Door de master Stadsgeografie kon ik mij verder verdiepen in de richting van leefbaarheid in stadsbuurten. Deze interesse heeft in deze scriptie vorm gekregen door dit onderzoek naar de oorzaken van het verval van buurten en hoe de sociale samenhang tussen bewoners hierbij een rol speelt. Tijdens deze master heb ik erg veel geleerd en heb ik mij zowel op persoonlijk als academisch vlak sterk kunnen ontwikkelen.

Tijdens deze reis heb ik twee begeleiders gehad. Ten eerste wil ik Gideon Bolt bedanken. De deur stond altijd open als ik weer eens vragen had of vastliep met mijn onderzoek. Bedankt voor het vertrouwen en de begeleiding die je bij het schrijven van deze scriptie hebt gegeven, de ruimte die ik heb gekregen voor mijn eigen ideeën zoals de case study in Transwijk, en natuurlijk heel erg bedankt voor de mogelijkheid om naar Stockholm te gaan! Hiernaast ben ik erg blij met de begeleiding die ik heb gekregen van Joost Wegstapel van Laagland'advies. Heel erg bedankt voor de nuttige feedback en de goede discussies. Tevens wil ik hierbij alle andere mensen van Laagland'advies heel erg bedanken voor hun feedback en opbouwende kritiek. Specifiek wil ik hier nog even Klaas Mulder en Jan-Willem de Zeeuw noemen voor hun goede ideeën om mijn onderzoeksbevindingen naar de praktijk te vertalen.

Tot slot wil ik op deze plaats nog iedereen bedanken die medewerking heeft verleend aan mijn onderzoek. Vooral de bewoners en professionals in Transwijk ben ik erg dankbaar. Zonder jullie hulp was de totstandkoming van deze masterscriptie niet mogelijk geweest.

Met deze masterscriptie is dit deel van mijn reis ten einde gekomen. Ik heb veel meegemaakt en geleerd. Het onderzoek zelf, de interviews en de ontmoetingen met mensen in de wijk zal ik altijd positief herinneren. Met deze ervaring op zak is het tijd om verder te reizen.

Rest mij nog u veel plezier te wensen met het lezen van dit onderzoek.

Kirsten Visser
Utrecht, augustus 2010

x *Beter een goede buur dan een verre vriend?*

Samenvatting

Elke stad bestaat uit goede en slechte buurten. Sommige buurten raken in verval, terwijl andere buurten het een lange tijd goed blijven doen. In dit onderzoek is onderzocht welke factoren een rol spelen bij het verval van buurten en wat de betekenis is van sociale cohesie in dit proces. De hoofdvraag die in dit onderzoek is beantwoord, is dan ook: *Wat zijn de oorzaken van buurtverval en in hoeverre hangt dit samen met een (tekort aan) sociale cohesie?*

Om deze vraag te beantwoorden is een aantal deelvragen opgesteld:

- Welke individuele- en buurtkenmerken kunnen worden gezien als oorzaken van buurtverval?
- In hoeverre is er sprake van zogeheten 'tipping points' waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen?
- Welke individuele- en buurtkenmerken bepalen de mate van sociale cohesie?
- In hoeverre speelt sociale cohesie een rol bij het verklaren van buurtverval?
- Hoe kunnen de gevonden oorzaken voor buurtverval gebruikt worden door beleidsmakers?

Naast de introductie (hoofdstuk 1) en de conclusie (hoofdstuk 9) bestaat dit onderzoek uit twee theoretische en vier empirische hoofdstukken die van elkaar worden gescheiden door een methodologische verantwoording (hoofdstuk 4). Centraal in dit onderzoek staan de buurten in de gemeente Utrecht en door middel van een casus is er verder ingezoomd op de wijk Transwijk (hoofdstuk 8).

Buurtverval en bestaande theorieën

Op basis van literatuuronderzoek is in hoofdstuk twee een conceptualisering gegeven van buurtverval en zijn de belangrijkste bestaande theorieën die veranderingen in de buurt beschrijven behandeld. Buurtverval is omschreven als een proces waarbij de leefbaarheid in de buurt achteruit gaat. Er is een onderscheid gemaakt tussen sociaal, fysiek en economisch verval. Sociaal verval kenmerkt zich door sociale overlast zoals overlast door omwonenden, jongeren of drugsgebruikers. Fysiek verval uit zich in woontechnische en bouwtechnische veroudering van de woning en de woonomgeving. Hiernaast valt ook fysieke overlast zoals vernieling, bekladding en overlast van vuil op straat onder fysiek verval. Tot slot kan er sprake zijn van economisch verval, wat zich uit in minder investeringen in de buurt, het wegtrekken van winkeliers en het verslechteren van het voorzieningenniveau. Een belangrijk punt hier is dat de verschillende vormen van verval sterk met elkaar samenhangen. Vervolgens is in hoofdstuk twee een aantal algemene theorieën die veranderingen in de buurt verklaren aan bod gekomen. Er is ingegaan op de ecologische benadering die buurtverval als natuurlijk proces ziet en waarbij de processen van filtering en invasie en successie worden gepresenteerd. Hiernaast wordt er ingegaan op de behaviourale benadering die de verandering in de buurt ziet als gevolg van voorkeuren van bewoners en de institutionele benadering die vooral de rol van instituties belangrijk acht voor veranderingen in de buurt.

In hoofdstuk drie wordt vervolgens een aantal modellen beschreven die ingaan op de invloed van buurtkenmerken op het verval van de buurt. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen modellen die de basis leggen bij sociale oorzaken en modellen die vooral fysieke aspecten als oorzaak zien. Voordat er aandacht is besteed aan de bevolkingssamenstelling en de fysieke structuur van de buurt is er eerst ingegaan op het concept sociale cohesie. Sociale cohesie bestaat uit contacten met medebewoners, gedeelde normen en waarden in de buurt, en identificatie met de buurt. Hoge scores op deze aspecten van sociale cohesie wordt door veel auteurs gezien als positief voor de leefbaarheid. In dit onderzoek wordt sociale cohesie gezien als een belangrijke intermediaire variabele tussen de structurele buurtkenmerken en buurtverval. In dit onderzoek is daarom zowel gekeken naar de relatie tussen sociale cohesie en structurele buurtkenmerken als de relatie tussen sociale cohesie en buurtverval. Vervolgens is er gekeken naar de bevolkingssamenstelling van de buurt. Theorieën die ingaan op de invloed van de sociaaleconomische samenstelling, de etnische samenstelling en de huishoudenssamenstelling op het verval van de buurt zijn hier gepresenteerd. In dit deel is specifiek aandacht besteed aan het model van Grigsby e.a. (1987) wat er vanuit gaat dat door ontwikkelingen binnen en buiten de buurt er een proces van filtering plaatsvindt wat leidt tot een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status in de buurt en tot veranderingen in de fysieke structuur van de buurt. Ook is er aandacht besteed aan het indirecte effect van de bevolkingssamenstelling op buurtverval, namelijk door sociale cohesie. Hierna is er ingegaan op de invloed van de fysieke buurtstructuur op buurtverval. Hierbij is vooral gekeken naar de theorieën die ingaan op de invloed van de gebouwde omgeving en het stedelijk ontwerp op de leefbaarheid. Dit kan zowel een direct effect hebben, of een indirect effect door sociale cohesie. In dit deel is specifiek ingegaan op de theorieën van Newman (1972), Coleman (1985) en Power (1997). Hierna is het model van Prak en Priemus (1985) gepresenteerd, dat bestaat uit sociale, fysieke en economische vervalspiralen die elkaar wederzijds beïnvloeden. Tevens is er ingegaan op de 'tipping point' modellen. Deze modellen gaan er vanuit dat er niet sprake is van een lineaire relatie tussen structurele buurtkenmerken en buurtverval, maar dat er sprake is van drempelwaarden waarna problemen exponentieel toenemen. Tot slot is er aandacht besteed aan theorieën die ingaan op externe oorzaken van buurtverval.

Onderzoekresultaten – de oorzaken van buurtverval

In het empirisch gedeelte in hoofdstuk vijf en zeven is gekeken welke buurtkenmerken van invloed zijn op het verval van de buurt en in hoeverre bovenstaande theorieën toe te passen zijn op de Utrechtse situatie. Uit de bivariate analyses in hoofdstuk vijf is gebleken dat het aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status sterk samenhangt met overlast in de buurt en de tevredenheid met de buurt. Ook het aandeel allochtonen in de buurt blijkt een rol te spelen. Er is aangetoond dat in buurten met veel allochtonen er sprake is van meer overlast en minder tevredenheid met de buurt. Het aandeel gezinnen blijkt niet duidelijk samen te hangen met de leefbaarheid in de buurt. Naast sociale buurtkenmerken is er ook gekeken naar de samenhang tussen fysieke kenmerken en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Er is echter aangetoond dat niet zo zeer de bouwstijl op zichzelf van belang is voor de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die de bewoners ervaren, maar dat de oorzaak vooral ligt bij de sociaaleconomische positie van de bewoners die in bepaalde woningen terecht komen. Hiernaast is er onderzocht of er sprake is van 'tipping points' in de gemeente Utrecht. Er blijkt dat er niet duidelijk sprake is van niet-lineaire verbanden. Dit betekent dat er geen sprake is van drempelwaarden in het aandeel allochtonen en het aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status waarna de problemen in de buurt exponentieel toenemen. Met het oog op beleid kan dus geconcludeerd worden dat het stimuleren van een sociale mix in de buurt wel kan leiden tot minder problemen in de buurt zelf, maar dat de problemen in de stad als geheel gelijk blijven.

Hiernaast is er in hoofdstuk zeven verder gekeken naar de invloed van zowel individuele- als buurtkenmerken op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Er is aangetoond dat een aantal individuele kenmerken van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt. Vrouwen, oudere bewoners, gezinnen, bewoners met een lager opleidingsniveau en mensen met een koopwoning blijken over het algemeen meer tevreden te zijn met hun buurt. Bewoners die werkloos zijn en in een flat of appartement wonen zijn daarentegen minder tevreden. Wanneer veel mensen met de eerstgenoemde kenmerken in een buurt wonen is er sprake van meer tevredenheid met de buurt. Dit wordt een samenstellingseffect genoemd. In het geval van overlast zijn er minder individuele verschillen. Uitzonderingen hierop zijn gezinnen met kinderen en bewoners van een flat of appartement – zij ervaren over algemeen meer overlast – en kopers en bewoners met een niet-westerse etniciteit – zij ervaren over het algemeen minder overlast. Naast de individuele kenmerken van bewoners spelen ook buurtkenmerken een rol bij het verklaren van buurtverval. Er is sprake van een zogeheten buurteffect. Vooral de sociaaleconomische samenstelling van de buurt is van invloed op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. In buurten met een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status zijn bewoners over het algemeen minder tevreden en is er sprake van meer overlast. Hiernaast, hangt een hoog aandeel gezinnen in de buurt samen met minder overlast, maar ook met minder tevredenheid met de buurt. De tevredenheid met de buurt wordt mogelijk meer bepaald door het wonen met mensen met dezelfde leefstijl, wat betekent dat in buurten met veel gezinnen bewoners meer tevreden zijn maar dat er ook in buurten een groot aandeel alleenstaanden sprake is van meer tevredenheid. Tot slot is aangetoond dat op buurtniveau de woningvoorraad van invloed is op de tevredenheid met de buurt. In buurten met een groot aandeel hoogbouw zijn de bewoners minder tevreden. Op buurtniveau heeft de woningvoorraad echter geen significant effect op de mate van overlast. Daarentegen is wel aangetoond dat op individueel niveau bewoners van een flat of appartement meer overlast ervaren. Op het gebied van overlast kan er dus wel sprake zijn van een samenstellingseffect, maar is er geen sprake van een additioneel buurteffect.

Onderzoeksresultaten – de betekenis van sociale cohesie

Op het gebied van sociale cohesie zijn er twee deelvragen beantwoord. Ten eerste is er in hoofdstuk zes ingegaan op de individuele- en buurtkenmerken die van invloed zijn op de sociale cohesie die bewoners ervaren. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen een ervaringscomponent en een gedragscomponent. Hiernaast is er in hoofdstuk zeven gekeken naar de invloed van sociale cohesie op buurtverval.

Uit de analyses in hoofdstuk zes blijkt dat de score van het ervaringscomponent bepaald wordt door individuele- en huishoudkenmerken en door buurtkenmerken. Vrouwen, ouderen, bewoners met een niet-westerse etniciteit en kopers voelen zich over het algemeen meer verbonden met de buurt. Midden- en hoogopgeleide bewoners en bewoners van een flat of appartement voelen zich daarentegen minder verbonden met de buurt. De score op het ervaringscomponent kan dus deels verklaard worden door individuele kenmerken. De score op het ervaringscomponent wordt echter ook bepaald door de kenmerken van de buurt zoals de sociaaleconomische samenstelling en de samenstelling van de woningvoorraad. In buurten met veel bewoners met een lage sociaaleconomische status en veel hoogbouw voelt men zich minder verbonden de buurt. De gezinsfactor heeft geen significant effect op het ervaringscomponent. Hiernaast is er gekeken naar de mate waarin bewoners zich inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Er is aangetoond dat ook hier individuele kenmerken een rol spelen bij het verklaren van de keuze om wel of niet zich in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt. Ouderen, gezinnen met kinderen, bewoners met een niet-westerse etniciteit, bewoners met een midden- of hoger opleidingsniveau, bewoners met een baan en huiseigenaren zullen vaker zich inzetten voor de leefbaarheid in de buurt.

Op buurtniveau blijkt dat de bereidheid zich in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt vooral samenhangt met de mate van problemen in de buurt. Bewoners zullen sneller actie ondernemen als er sprake is van drugsoverlast, overlast van omwonenden en veel rommel en afval op straat. Een lage score op het gedragscomponent kan dus niet gezien worden als een oorzaak van buurtverval, maar het inzetten voor de buurt is een gevolg ervan.

Hiernaast is er in dit onderzoek gekeken naar de invloed van het ervaringscomponent op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Uit de multilevelanalyses is gebleken dat het ervaringscomponent een belangrijke rol speelt bij het verklaren van zowel de tevredenheid met de buurt als de mate van overlast. Naarmate mensen zich meer verbonden voelen met de buurt, zijn ze meer tevreden met de buurt en is er sprake van minder overlast. Dit kan mogelijk worden verklaard doordat er in buurten met meer verbondenheid en onderlinge solidariteit meer sociale controle is, wat leidt tot minder onveiligheid en overlast. Een andere mogelijke verklaring is dat bewoners zich eerder inzetten voor de buurt als ze zich ermee verbonden voelen. Om de gevonden verbanden verder in te kleuren is er een case study uitgevoerd in twee buurten in de wijk Transwijk. Hieruit blijkt dat er in Transwijk-noord sprake is van minder verbondenheid met de buurt en dat de score op de leefbaarheid slechter is dan wat op basis van structurele buurtkenmerken zou worden verwacht. Transwijk-zuid scoort juist beter op leefbaarheid dan op basis van structurele kenmerken verwacht zou worden. In deze buurt is ook sprake van meer verbondenheid met de buurt. Ook interviews met sleutelpersonen in de wijk tonen aan dat in Transwijk-zuid meer sprake is van onderlinge contacten, sociale controle en verbondenheid met de buurt dan in Transwijk-noord. Dit lijkt samen te hangen met de verschillen in leefbaarheid tussen de twee buurten. Deze case study vormt dus een ondersteuning voor het belang van sociale cohesie voor de leefbaarheid in de buurt. Tevens is gebleken dat de sociale cohesie in zowel Transwijk-noord als Transwijk-zuid scheuren begint te vertonen als gevolg van de toestroom van veel huishoudens van niet-westerse afkomst.

Aanbevelingen voor beleid

De laatste deelvraag van dit onderzoek gaat in op de manieren waarop de gevonden oorzaken van buurtverval gebruikt kunnen worden door beleidsmakers. Wanneer we kijken naar de oorzaken van buurtverval kan worden geconcludeerd dat zowel individuele kenmerken als buurtkenmerken een rol spelen bij het verklaren van buurtverval. De conclusie van het onderzoek is daarom dat beleid zich enerzijds kan richten op het veranderen van de bevolkingssamenstelling en anderzijds op het aanpakken van individuele problemen. Het veranderen van de bevolkingssamenstelling moet echter niet gebeuren door middel van grootschalige herstructurering: dit kan mogelijk leiden tot psychische problemen bij bewoners door gedwongen verhuizingen en tot waterbedeffecten. Kleinschalige nieuwbouwprojecten zijn een betere oplossing. Hiernaast is het belangrijk dat beleid zich richt op de individuele bewoners. Bewoners van achterstandsbuurten hebben vaak meer zorgen dan bewoners van betere buurten, zoals psychische problemen, geldzorgen en een zorgplicht ten opzichte van familieleden. Het probleem in veel achterstandsbuurten is dat bewoners een te kleine draagkracht hebben (Mulder, 2009). De draagkracht hangt samen met de gezondheid, sociale vaardigheden, intelligentie en zelfvertrouwen. Beleid moet zich enerzijds richten op het vergroten van de draagkracht van bewoners door empowerment, bijvoorbeeld door betere scholing en werk en anderzijds op het verminderen van de draaglast door bijvoorbeeld schuldsanering, voedselbanken, hulp bij psychische problemen en hulp voor mantelzorgers.

Hiernaast wordt in het onderzoek geconcludeerd dat beleid zich meer zou moeten richten op het stimuleren van verbondenheid met de buurt. Als bewoners zich verbonden voelen met de buurt en er een gevoel van saamhorigheid is tussen de bewoners dan zal dit leiden tot meer tevredenheid met de buurt en minder overlast. In deze context is het belangrijk buurtcontacten te stimuleren. Het is daarbij van belang dat er familiariteit ontstaat tussen bewoners. Dit ontstaat als bewoners elkaar op regelmatige basis tegenkomen. Daarom is het de taak van overheidsinstanties om plekken voor ontmoeting te faciliteren. Hiernaast is het belangrijk om de reputatie van de buurt hoog te houden zodat bewoners zich meer identificeren met de buurt. Tot slot is het van belang dat bewoners weten dat ze zelf invloed kunnen uitoefenen en wensen en klachten kwijt kunnen bij een wijkbureau of stadsdeelkantoor. Verticale cohesie - oftewel de tevredenheid met de contacten met corporate actors - kan leiden tot meer vertrouwen in de mogelijkheden tot verbetering van de buurt en vervolgens tot meer bereidheid van de bewoners om zich in te zetten voor de buurt (Van Marissing, 2008). Deze positieve invloed van verticale cohesie geeft aan dat het niet altijd nodig is om de bevolkingssamenstelling van de buurt drastisch te veranderen, maar dat ook het invoeren van een institutionele structuur die participatie bevordert erg belangrijk kan zijn voor het stimuleren van sociale cohesie in de buurt en voor het tegengaan van buurtverval.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1. Aanleiding en onderzoeksvragen

Elke stad in de wereld kan worden opgedeeld in relatief goede en relatief slechte buurten. In veel buurten is er sprake van meerdere problemen op het gebied van leefbaarheid, overlast, de fysieke staat van de buurt, spanningen tussen bevolkingsgroepen en een lage sociale cohesie die met elkaar verweven zijn. Het verval van buurten is vaak verbonden met de levenscyclus van buurten. Veel buurten komen na verloop van tijd in een proces van verval terecht, wat zich uit in de afname van de leefbaarheid in de buurt.

In Nederlandse steden is er al een lange geschiedenis van beleid gericht op het aanpakken van deze complexe en aanhoudende problemen in de buurt. In de jaren zeventig en tachtig was dit beleid vooral gericht op de fysieke aspecten van de buurt. Echter in de tweede helft van de jaren tachtig werd men er van bewust dat het aanpakken van fysieke problemen het verval van de buurt niet helemaal kon tegengaan, de sociale structuur bleek minstens zo belangrijk (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). In de jaren negentig trad de opvatting dat een eenzijdige bevolkingssamenstelling een belangrijke oorzaak was voor het verval van buurten steeds meer op de voorgrond. Beleid ging zich steeds meer richten op het stimuleren van een gemengde bevolkingssamenstelling in de buurt, wat ook één van de speerpunten was van de Nota Stedelijke Vernieuwing van 1997 (Bolt en Torrance, 2005). In de afgelopen jaren is er door middel van het Grotestedenbeleid geïnvesteerd in zowel de fysieke, sociale en economische aspecten van de buurt. De nadruk wordt vooral gelegd op een integrale aanpak van de problemen in achterstandswijken. In het actieplan *'Van aandachtswijk naar krachtwijk'* van het ministerie van VROM (2007) wordt het belang van een integrale aanpak voor een leefbare buurt nog verder benadrukt.

In de afgelopen jaren is er ook steeds meer aandacht besteed aan sociale processen op het niveau van de bewoners van de buurt. In veel recent beleid komt de veronderstelling naar voren dat bewoners de negatieve ontwikkelingen in de buurt kunnen tegen gaan door zich gezamenlijk in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). In deze context is er steeds meer aandacht voor de rol van sociale cohesie in de buurt: grote bedragen worden besteed aan buurtprojecten met als doel om de sociale cohesie te vergroten, zoals het verbeteren van de contacten tussen bewoners en de saamhorigheid in de buurt en het stimuleren van verbondenheid met de buurt. In deze context wordt het verbeteren van sociale cohesie gezien als een manier om een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid, veiligheid en ontwikkeling van de buurt (Bolt en Torrance, 2005). In veel beleid is echter onduidelijk wat er precies met de term sociale cohesie wordt bedoeld en op welke manier dit zou moeten leiden tot verbeterde leefbaarheid in de buurt. Hiernaast is het de vraag in hoeverre een tekort aan sociale cohesie de belangrijkste oorzaak is voor problemen in buurten of dat andere variabelen een belangrijkere rol spelen.

In de grote Nederlandse steden is de afgelopen jaren al veel kennis opgedaan over verval van buurten. Eén manier waarop steden op dit moment de achteruitgang van buurten controleren is door middel van buurtmonitoren. Hoewel aan de hand van deze buurtmonitoren kan worden afgelezen wat de belangrijkste leefbaarheidsproblemen zijn, hebben deze monitoren ook een aantal beperkingen.

Ten eerste worden in veel buurtmonitoren de probleemindicatoren - zoals overlast en onveiligheid - en de structurele kenmerken van de buurt - zoals aandeel werkzoekenden, aandeel allochtonen en bouwstijl - gecombineerd in één indicator voor verval, terwijl het belangrijk is dit onderscheid te maken (Atlas voor Gemeenten, 2007). Ten tweede houden veel buurtmonitoren geen rekening met de aspecten van sociale cohesie, die mogelijk wel een belangrijke intermediaire rol kunnen spelen bij het verval van buurten. Ten slotte gaan deze buurtmonitoren niet in op de vraag *waarom* buurten afglijden (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007).

Hiernaast wordt er in veel wetenschappelijke literatuur uitgegaan van lineaire verbanden tussen structurele kenmerken van de buurt en probleemindicatoren. Er wordt verondersteld dat een toename in 'kansarmoede' leidt tot een gelijke toename in problemen in de buurt. Galster en collega's (2000, 2007) stellen echter dat er ook sprake kan zijn van niet-lineaire verbanden, oftewel 'tipping points'. 'Tipping point' modellen gaan ervan uit dat er een punt is in de mate van 'kansarmoede' in de buurt waarna problemen exponentieel toenemen. Als er sprake is van 'tipping points' dan zou dit een argument zijn voor het stimuleren van sociaal mixbeleid. Het mixen van de bevolking in de buurt zou er dan namelijk voor kunnen zorgen dat het punt in de mate van 'kansarmoede' waarna problemen sterk toenemen voorgebleven kan worden.

De huidige kennis is echter nog niet voldoende om te kunnen bepalen wat de precieze oorzaken zijn van buurtverval, te kunnen voorspellen wanneer het in een buurt echt misgaat en in hoeverre er sprake is van 'tipping points'. Ook over het belang van sociale cohesie voor de leefbaarheid in de buurt zijn de meningen verdeeld. Tot op heden richt beleid zich vooral op het oplossen van problemen en het stimuleren van sociale cohesie in buurten waar het al mis is gegaan. Als er echter duidelijk wordt wat de precieze oorzaken zijn van buurtverval en de rol van sociale cohesie hierin, kunnen beleidsmakers ingrijpen voordat een buurt in verval raakt.

In dit onderzoek wordt op basis van empirische data onderzocht wat de oorzaken zijn van buurtverval in de gemeente Utrecht. Hierbij wordt specifiek ingegaan op de rol van sociale cohesie. De gevonden oorzaken voor buurtverval kunnen worden gebruikt door beleidsmakers om het verval van buurten in een vroegtijdig stadium te herkennen en het punt voor te kunnen blijven dat de buurt in een lastig omkeerbare vervalspiraal terechtkomt.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te verkrijgen in de oorzaken van buurtverval en de betekenis van sociale cohesie hierbij. Gebaseerd op dit onderzoeksdoel kunnen een hoofdvraag en een aantal deelvragen worden geformuleerd:

Wat zijn de oorzaken van buurtverval en in hoeverre hangt dit samen met een (tekort aan) sociale cohesie?

- Welke individuele- en buurtkenmerken kunnen worden gezien als oorzaken van buurtverval?
- In hoeverre is er sprake van zogeheten 'tipping points' waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen?
- Welke individuele- en buurtkenmerken bepalen de mate van sociale cohesie?
- In hoeverre speelt sociale cohesie een rol bij het verklaren van buurtverval?
- Hoe kunnen de gevonden oorzaken voor buurtverval gebruikt worden door beleidsmakers?

1.2. Maatschappelijke relevantie van het onderzoek

Buurtverval is een probleem dat veel bewoners aangaat. Huishoudens in probleebuurtten hebben veel te maken met overlast, diefstal en geweld, wat leidt tot gevoelens van onveiligheid. Om deze reden is de buurtaanpak ook een onderwerp dat hoog op de agenda staat in veel steden: in zowel het Grotestedenbeleid als afzonderlijk beleid van de vier grote steden staat het aanpakken van problemen in achterstandsbuurtten centraal (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). Dit onderzoek zal nieuwe inzichten verschaffen in het verval van buurtten. Doordat deze studie op basis van empirisch onderzoek de belangrijkste oorzaken van buurtverval zal benoemen, zal het mogelijk zijn voor beleidsmakers om verval van buurtten in een vroegtijdig stadium te herkennen. Door deze bevindingen te vertalen in aanbevelingen voor beleid zal het voor beleidsmakers duidelijk worden aan welke 'knoppen ze kunnen draaien' om te voorkomen dat een buurt nog verder in een negatieve spiraal terecht komt. In het Grotestedenbeleid wordt er ook specifiek aandacht besteed aan het belang van sociale cohesie voor een buurt. Wat de daadwerkelijke betekenis is van sociale cohesie, en op welke manieren sociale cohesie in de buurt vergroot kan worden, zal in dit onderzoek naar voren komen.

1.3. Wetenschappelijke relevantie van het onderzoek

Ondanks het feit dat er al veel onderzoek is gedaan naar buurtverval heeft dit onderzoek een aantal innovatieve aspecten waardoor er een nieuw licht geworpen kan worden op het proces van verval en een relevante input kan zijn voor het wetenschappelijke debat over het verval van buurtten.

In veel onderzoeken naar buurtverval wordt er alleen op een kwalitatieve of een kwantitatieve manier naar het fenomeen gekeken. Dit onderzoek is op dit gebied vernieuwend omdat het kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksstrategieën combineert. Door deze methodologische triangulatie is het mogelijk om meer inzicht te krijgen in de processen die daadwerkelijk een rol spelen bij buurtverval. Met behulp van statistische analyses kunnen verbanden worden vastgesteld tussen een hele reeks aan buurtkenmerken en individuele kenmerken enerzijds en indicatoren voor buurtverval anderzijds. Met behulp van de case study is het mogelijk om deze verbanden verder in te kleuren.

Zoals in paragraaf 1.1. al kort beschreven, wordt er in de meeste onderzoeken naar buurtverval alleen gekeken naar lineaire effecten, terwijl Galster en collega's (2007) aantonen dat er in (Amerikaanse) buurtten ook sprake kan zijn van zogeheten 'tipping points' waarna de problemen in een buurt in één keer exponentieel toenemen. Verondersteld wordt dat tot een bepaald punt in de mate van 'kansarmoede' de problemen nog te overzien zijn en nog relatief gemakkelijk aangepakt kunnen worden. Als er echter een bepaald niveau in de mate van 'kansarmoede' overschreden is zal het steeds lastiger worden om de problemen aan te pakken. Dit proces wordt versterkt door het steeds meer wegtrekken van 'kansrijke' bewoners. Dit onderzoek is wetenschappelijk vernieuwend omdat er gekeken zal worden naar in hoeverre er sprake is van 'tipping points' in Utrechtse buurtten. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de toepasbaarheid van 'tipping point' modellen in landen met een verzorgende rol van de overheid. De bevindingen van dit onderzoek dragen bij aan de wetenschappelijke discussie over de invloed van een sociaal mixbeleid op de leefbaarheid in de buurt. Wanneer er sprake is van drempelwaarden zal een betere spreiding van bewoners met een lage sociaaleconomische status niet alleen leiden tot minder problemen in de concentratiebuurt, maar zullen ook de problemen in de stad als geheel verminderen. Als er echter sprake is van een lineair effect, dan leidt een spreidingsbeleid wel tot minder problemen in de concentratiebuurt, maar de problemen in de stad als geheel blijven gelijk.

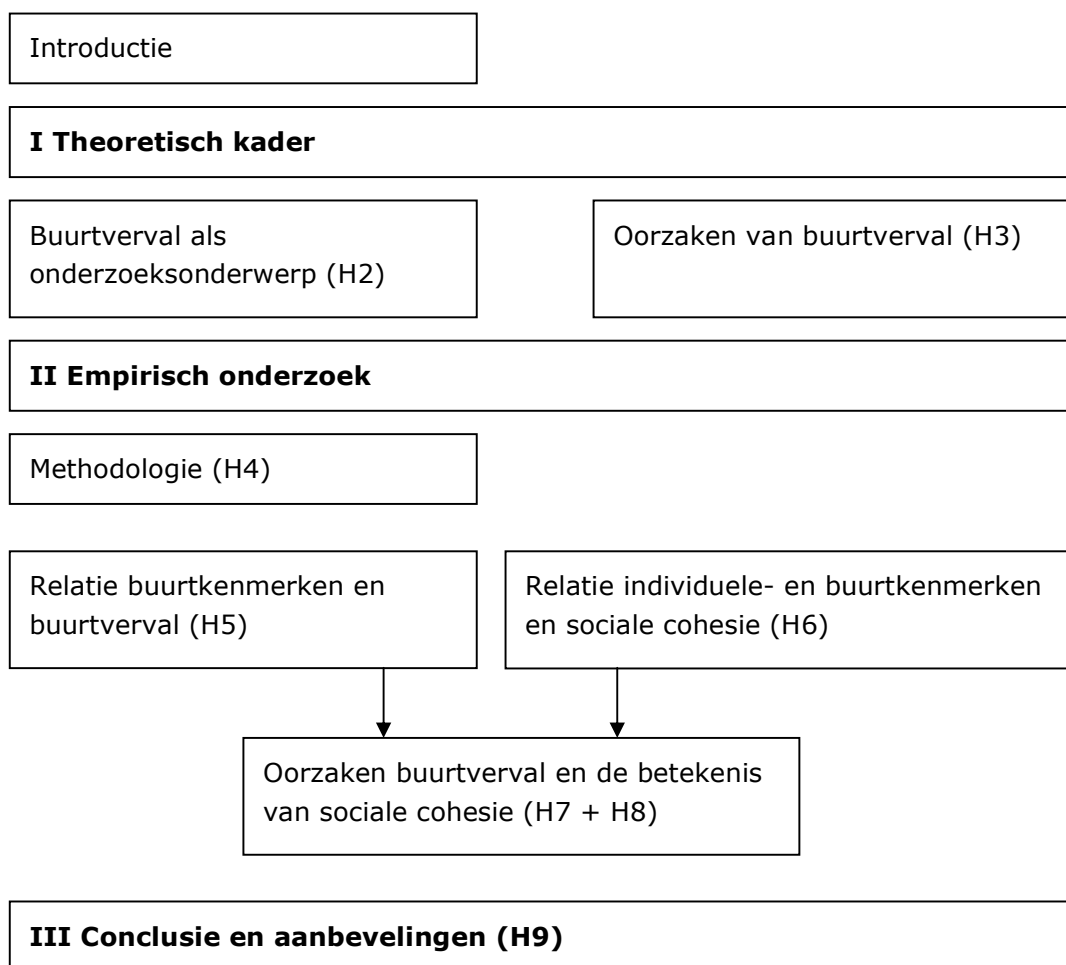
Hiernaast zullen de modellen een combinatie zijn van data op buurtniveau en op individueel niveau. In bestaand onderzoek vindt de analyse vaak alleen plaats op het niveau van de buurt. Hierdoor vermindert echter de verklaringskracht van de modellen omdat de ervaren overlast en tevredenheid met de buurt indicatoren zijn op individueel niveau. Door het gebruik van multilevelanalyses kan er onderscheid gemaakt worden tussen samenstellingseffecten en buurteffecten en zal tevens de verklaringskracht van de modellen toenemen. Ten slotte zal er in dit onderzoek naast statische verbanden ook gekeken worden naar dynamische verbanden. Op deze manier worden er niet alleen conclusies getrokken over hoe een bepaald structureel kenmerk invloed kan hebben op het verval van de buurt maar kan er ook wat gezegd worden over hoe de *veranderingen* in de structurele kenmerken van de buurt het verval van de buurt beïnvloeden.

1.4. Opbouw van het rapport

In bovenstaande paragrafen zijn de gaten in de literatuur over buurtverval en sociale cohesie geïdentificeerd en is de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van het onderzoek duidelijk gemaakt. In de volgende hoofdstukken zullen deze gaten in de literatuur worden opgevuld door het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Figuur 1.1. geeft een overzicht van de opbouw van het rapport. Het rapport is opgedeeld in een theoretisch gedeelte en een empirisch gedeelte wat van elkaar wordt gescheiden door een hoofdstuk over de methodologie waarin duidelijk wordt gemaakt hoe de theoretische overwegingen in de praktijk onderzocht zullen worden.

Het eerste deel van dit onderzoek begint met hoofdstuk twee waarin een literatuurreview wordt gegeven van wat precies buurtverval is en hoe veranderingen in de buurt verklaard kunnen worden. In hoofdstuk drie staan vervolgens de theorieën die ingaan op de invloed van buurtkenmerken op het verval van de buurt centraal. Hier zal onderscheid gemaakt worden tussen de invloed van sociale cohesie, de invloed van de bevolkingssamenstelling en de invloed van de fysieke structuur op buurtverval. In dit hoofdstuk wordt hiernaast ook aandacht besteed aan de 'tipping point' modellen en de mogelijke externe oorzaken van buurtverval. Hoofdstuk vier functioneert als een intermezzo tussen het theoretische deel en het empirische deel van dit rapport. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen vertaald naar praktische instrumenten om deze vragen te beantwoorden. In hoofdstuk vijf staat vervolgens de relatie tussen buurtkenmerken en het verval van de buurt centraal. Er wordt hier een eerste inzicht gegeven in mogelijke oorzaken van buurtverval. In dit hoofdstuk wordt er ook gekeken naar in hoeverre er sprake is van 'tipping points' waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen. Sociale cohesie in de buurt is het onderwerp wat centraal staat in hoofdstuk zes. Allereerst wordt er door middel van bivariate analyses een eerste idee gegeven hoe sociale cohesie samenhangt met probleemindicatoren. Daarna wordt antwoord gegeven op de vraag: *welke individuele- en buurtkenmerken bepalen de mate van sociale cohesie?* In hoofdstuk zeven worden de bevindingen van hoofdstuk vijf en zes samengebracht en wordt er door middel van multilevelanalyses onderzocht welke individuele- en buurtkenmerken gezien kunnen worden als oorzaken van buurtverval. Hierbij wordt specifiek antwoord gegeven op de vraag: *In hoeverre speelt sociale cohesie een rol bij het verklaren van buurtverval?* In hoofdstuk acht wordt er dieper op deze vraag ingegaan door middel van een case study van twee buurten in de wijk Transwijk. Op deze manier kunnen de gevonden relaties verder ingekleurd worden. Tot slot worden in hoofdstuk negen de belangrijkste conclusies gepresenteerd en wordt er gereflecteerd op de bevindingen in de context van het huidige beleid gericht op leefbaarheid in buurten.

Figuur 1.1. Opbouw onderzoek

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader – Buurtverval

De vraag waarom buurten in verval raken heeft wetenschappers al decennia lang bezig gehouden (Van Beckhoven e.a., 2008). Er bestaan verschillende theorieën en definities van buurtverval. Voordat er wordt gekeken naar het empirisch onderzoek is het daarom belangrijk eerst een beschrijving te geven wat in de wetenschap wordt verstaan onder de term buurtverval en hoe dit wordt geconceptualiseerd in dit onderzoek. Hiernaast is het van belang kennis te hebben van de processen die een verklaring bieden voor het ontstaan van veranderingen in buurten. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt de definitie van buurtverval behandeld. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen sociaal, fysiek en economisch verval. In de tweede paragraaf staan vervolgens de belangrijkste benaderingen die ingaan op het verklaren van veranderingen in de buurt centraal. Deze benaderingen zullen als basis functioneren voor de modellen die gepresenteerd worden in hoofdstuk drie.

2.1. Wat is buurtverval?

Buurtverval kan worden gedefinieerd als een negatieve vorm van buurtverandering. Onder buurtverandering wordt het volgende verstaan: *"veranderingen in de fysieke, economische en sociale karakteristieken van een buurt"* (Van Beckhoven e.a., 2008, p.15). In dit onderzoek wordt buurtverval gezien als veranderingen in de structurele kenmerken van de buurt waardoor de leefbaarheid van de buurt achteruit gaat. Opgemerkt dient te worden dat de term leefbaarheid een zeer complex begrip is. Bodd en Hofman (1999, p.6) beschrijven leefbaarheid als *"..de meetlat die aangeeft dat het goed toeven is in een buurt"*. Echter 'goed toeven' is een subjectief begrip, wat door verschillende bewoners op een andere manier geïnterpreteerd kan worden. Vooral door de verschuiving die plaats heeft gevonden van fysieke naar sociaaleconomische indicatoren voor buurtverval, is buurtverval een begrip geworden dat door bewoners op verschillende manieren kan worden ingevuld. Hierbij kunnen persoonlijke verschillen en verschillen in de plaats in de 'lifecycle' een belangrijke rol spelen (Ministerie van VROM, 2009). Kenmerken als leeftijd, gezinssituatie en sociaaleconomische status kunnen van invloed zijn op wat bewoners belangrijk vinden in een buurt en hoeverre ze bepaalde ontwikkelingen als verval zien. Wat bewoners als een leefbare buurt zien hangt dus sterk af van de normen en waarden van de bewoners (Ministerie van VROM, 2004). In deze context speelt de reputatie van de buurt ook een belangrijke rol. Van Gent (2009) stelt dat de publieke discours bepaalt welke buurten als vervallen gezien worden. Ook Permentier (2009) betoogt dat de reputatie van een buurt en hoe een buurt wordt gepresenteerd in de media van invloed is op het gevoel van leefbaarheid in de buurt. Buurtverval is dus voornamelijk een subjectief concept. Er zijn echter wel indicatoren te noemen die door de meeste bewoners als negatief ervaren worden, zoals overlast, vernieling, vervuiling en criminaliteit. Deze aspecten hangen sterk samen met de tevredenheid met de buurt.

Buurtverval kan ontstaan op drie verschillende vlakken, te weten op sociaal, fysiek en economisch vlak. Bij fysiek verval spreken we over het proces van achteruitgang van de fysieke en functionele aspecten van de buurt. Een eerste kenmerk van fysiek verval van een buurt is de dalende kwaliteit van de woningvoorraad. Dit kan te maken hebben met een slechte constructie en een slecht gebruik van materialen in de bouw of door het gebrek aan onderhoud. Voorbeelden van deze bouwtechnische veroudering zijn betonrot, vochtschimmels en problemen met geluidsisolatie (Eenink, 2007). De bouwtechnische veroudering kan objectief gemeten worden.

Hiernaast worden er in de loop van de jaren vaak andere eisen gesteld aan woningen zoals de grootte van de woning en de aanwezigheid van centrale verwarming, dubbel glas, isolatie en een moderne keuken en sanitair (Ouweland e.a., 2006). Wanneer dit achterblijft, is er sprake van woontechnische veroudering. Woontechnische veroudering is vaak subjectief. (Van Kempen en Bolt, 2003, Adriaanse, 2004). Hiernaast kan fysiek verval zich uiten door middel van een vervuilde en slecht onderhouden openbare ruimte. Zo zijn bekladde muren en vernield openbaar meubilair zoals bus- of tramhokjes en telefooncellen kenmerken van fysiek verval (Eenink, 2007). Ook de aanwezigheid van vuil zoals hondenpoep, vuilniszakken op straat en zwerfvuil zijn tekenen van een slecht fysieke omgeving. Daarnaast kan fysiek verval zich ook uiten in de vorm van verkeersoverlast, geluidsoverlast of stankoverlast (Ministerie van VROM, 2004, Eenink, 2007).

Sociaal verval kenmerkt zich voornamelijk door de verslechtering van de omgangsvormen en afspraken in de buurt. Er is vaak sprake van normoverschrijdend gedrag zoals criminaliteit, vandalisme, vernieling en bekladding (Van Kempen en Bolt, 2003). Dit kan vervolgens leiden tot gevoelens van onveiligheid in de buurt. Ook kan sociaal verval zich uiten door groeiend overlast van omwonenden, hangende jongeren, dronken mensen en drugsgebruikers. Het proces van verval kan worden versterkt door het vertrekken van bewoners met een hogere sociaaleconomische status uit de buurt, gevolgd door de komst van huishoudens met een lager inkomen, werklozen en eenoudergezinnen (ibid.). Sociaal verval hangt vaak ook samen met een tekort aan sociale cohesie in de buurt, zoals weinig saamhorigheid, geen verbondenheid met de buurt en geen (goede) contacten met de buren (Jansen, 2009). Opgemerkt dient te worden dat sociaal en fysiek verval sterk met elkaar zijn verbonden. Fysieke achteruitgang van een buurt kan verdere sociale achteruitgang van een buurt tot gevolg hebben. Sociaal verval kan weer leiden tot bekladding, vernielingen en slecht onderhoud van de buurt, wat weer kenmerken zijn van fysiek verval.

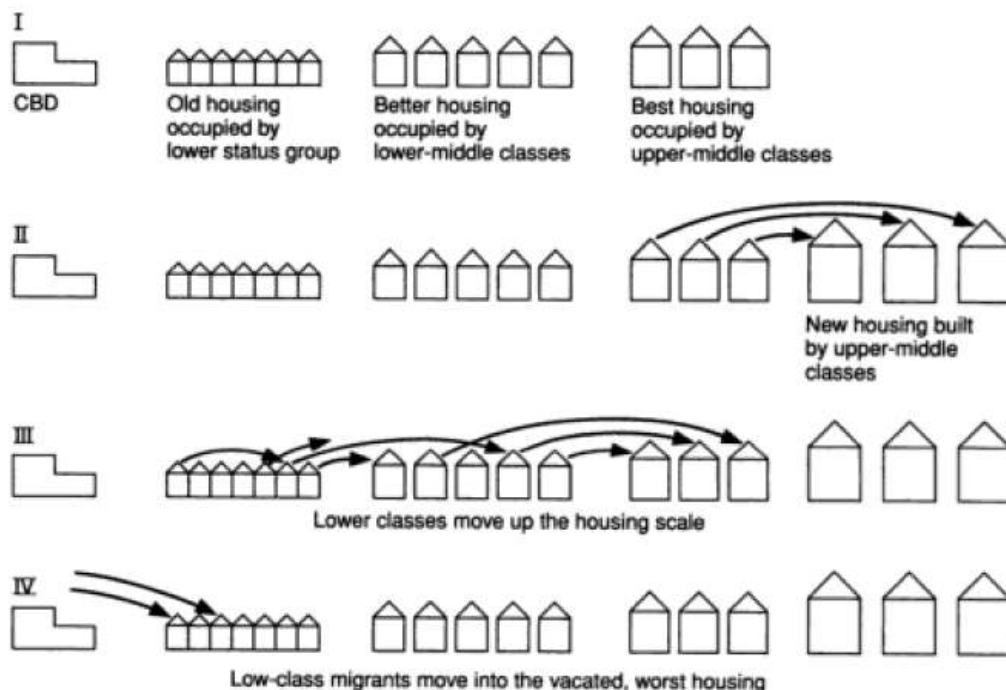
Tot slot kan er ook verval op economisch gebied plaatsvinden. Economisch verval kan zich uiten in een verslechteren van het voorzieningenniveau (Eenink, 2007). Door een slechtere leefbaarheid kan er sprake zijn van het wegtrekken van winkeliers uit de buurt, wat gevolgd wordt door de komst van marginale bedrijvigheid (Van Kempen en Bolt, 2003). Hiernaast zullen in buurten met veel leefbaarheidproblemen de investeringen afnemen. Woningcorporaties en woningeigenaren vinden het niet meer rendabel in de buurt te investeren (Prak en Priemus, 1985). Dit heeft vervolgens nog verder verval tot gevolg. In hoofdstuk drie zal verder niet op economisch verval worden ingegaan, omdat het bij buurtvervaltheorieën voornamelijk gaat om vormen van fysiek en sociaal verval.

2.2. Het ontstaan van veranderingen in de buurt

Sommige buurten zijn aan ingrijpende veranderingen onderhevig, terwijl andere buurten lange tijd stabiel blijven. De vraag is welke processen er voor zorgen dat sommige buurten in verval raken terwijl er in andere buurten weinig veranderingen zichtbaar zijn. Is dit een natuurlijk proces, spelen de voorkeuren van bewoners een belangrijke rol of zijn het de instituties die vooral van invloed zijn op de veranderingen in de buurt? Om hier meer inzicht in te krijgen is het relevant te kijken naar de theorievorming rond buurtveranderingen. In deze paragraaf zal er onderscheid gemaakt worden tussen drie verschillende benaderingen die ingaan op het veranderen van buurten, namelijk de ecologische benadering, de behaviourale benadering en de institutionele benadering.

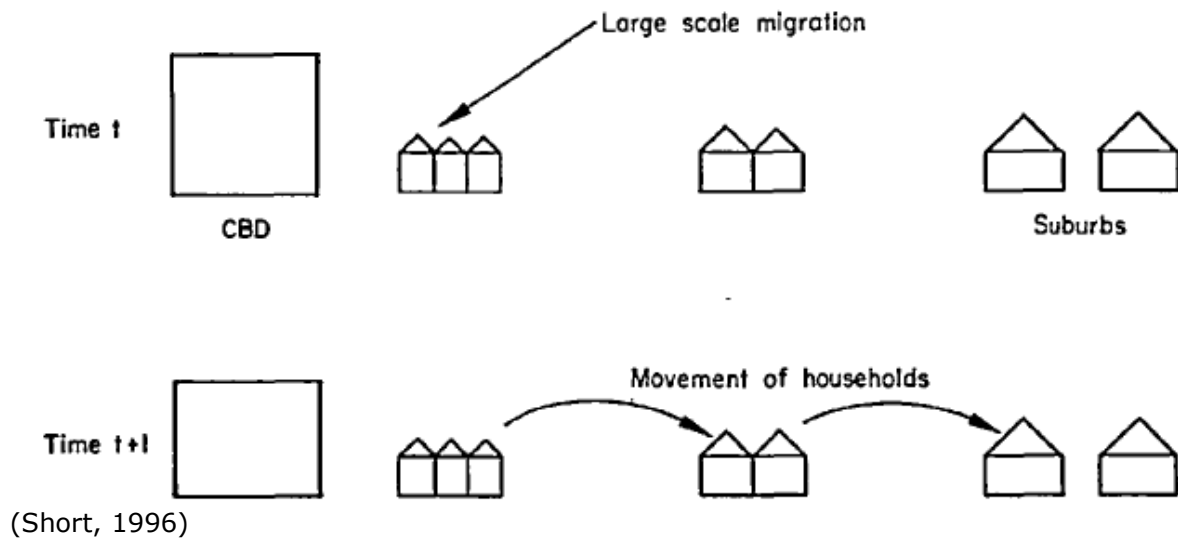
De ecologische benadering gaat er van uit dat het veranderen van de buurt een natuurlijk proces is. De veronderstelling is dat buurten in hun levenscyclus onvermijdelijk geconfronteerd worden met verval. In de loop van de jaren veroudert de woningvoorraad in de buurt en vermindert de kwaliteit. Als gevolg hiervan trekken de bewoners die het kunnen veroorloven naar betere buurten en vindt er een instroom plaats van bewoners met een lagere sociaaleconomische status. Hierdoor ontstaat er een spiraal van verval. Aanhangers van de ecologische benadering gingen er vanuit dat het verval van een buurt een bijna deterministisch proces is (Van Beckhoven e.a., 2008). Twee onderzoekers die als grondleggers gezien worden van de ecologische benadering zijn Burgess en Hoyt. Hoyt (1939) beschrijft het proces van filtering. De veronderstelling is dat dit proces begint bij de bouw van nieuwe woningen in andere delen van de stad. Deze woningen hebben over het algemeen een betere kwaliteit en bewoners die het kunnen veroorloven zullen uit de oude en kwalitatief slechtere buurten vertrekken. Bewoners met een lagere sociaaleconomische status vullen de lege woningen op. Het gevolg is dat de sociaaleconomische status van de buurt achteruit gaat. De basis van het proces van filtering zoals beschreven door Hoyt ligt bij fysieke veranderingen in de woningvoorraad (Short, 1996). In figuur 2.1. is het proces van filtering schematisch weergegeven. Een andere theorie die sterk lijkt op die van Hoyt is het proces van invasie en successie zoals beschreven door Burgess (1925). Burgess stelt dat nieuwkomers in de stad met een lage sociaaleconomische status vaak alleen de goedkoopste woningen kunnen veroorloven in de verouderde buurten. Er ontstaat daardoor onvrijwillige segregatie. Door de instroom van nieuwe bewoners ontstaat er competitie voor de beschikbare woningen in de buurt. Bewoners die het zich kunnen veroorloven, verhuizen naar een duurdere woning in betere buurten. Zo ontstaan er verhuisgolven naar deze betere buurten (Short, 1996). Het proces van invasie en successie is weergegeven in figuur 2.2. Het verschil met de theorie van Hoyt is dat Burgess de vervalcyclus laat starten bij de komst van nieuwkomers in plaats van bij fysieke veranderingen buiten de buurt. Burgess stelt dat 'push'-factoren het verval van buurten verklaren, terwijl Hoyt de oorzaak legt bij 'pull'-factoren.

Figuur 2.1: Het proces van filtering

(Short, 1996)

Figuur 2.2: Het proces van invasie en successie

Veel onderzoekers zetten echter vraagtekens bij de deterministische benadering van de ecologische school. Aanhangers van de behaviourale benadering stellen dat menselijk gedrag – en dus de keuze van mensen om in een bepaalde buurt te gaan wonen – niet alleen kan worden verklaard op basis van economische factoren. Het gedrag van mensen en de keuze om wel of niet te verhuizen is afhankelijk van een complexe combinatie van factoren. Zaken als het soort buurt, de voorzieningen in de buurt, de ligging en de reputatie van de buurt spelen allemaal een belangrijke rol bij het bepalen van de keuze om wel of niet te verhuizen (Ahlbrandt en Cunningham, 1979 in: Van Beckhoven e.a., 2008). In deze context is ook sociale cohesie van belang. De mate van verbondenheid met de buurt en het vertrouwen in de buurt kan van invloed zijn op de keuze van bewoners om wel of niet de buurt te verlaten (Adriaanse, 2004, Bolt en Torrance, 2005). Wanneer bewoners weinig vertrouwen hebben in de buurt en weinig contacten hebben in de buurt is de kans groot dat dit resulteert in het wegtrekken van bewoners en een verminderde leefbaarheid. Hierbij spelen economische factoren maar een beperkte rol. Belangrijke aanhangers van deze traditie zijn de invloedrijke auteurs Sampson en Raudenbush (2004). Zij stellen dat de *collective efficacy* –het vermogen van een groep om een doel te bereiken – een belangrijke invloed heeft op veranderingen in de buurt. Vooral sociale controle is hierbij van belang: wanneer mensen de buurt in de gaten houden en ingrijpen wanneer dat nodig is zal er minder sprake zijn van negatieve veranderingen in de buurt en zullen bewoners minder geneigd zijn te verhuizen (Van Beckhoven e.a., 2008).

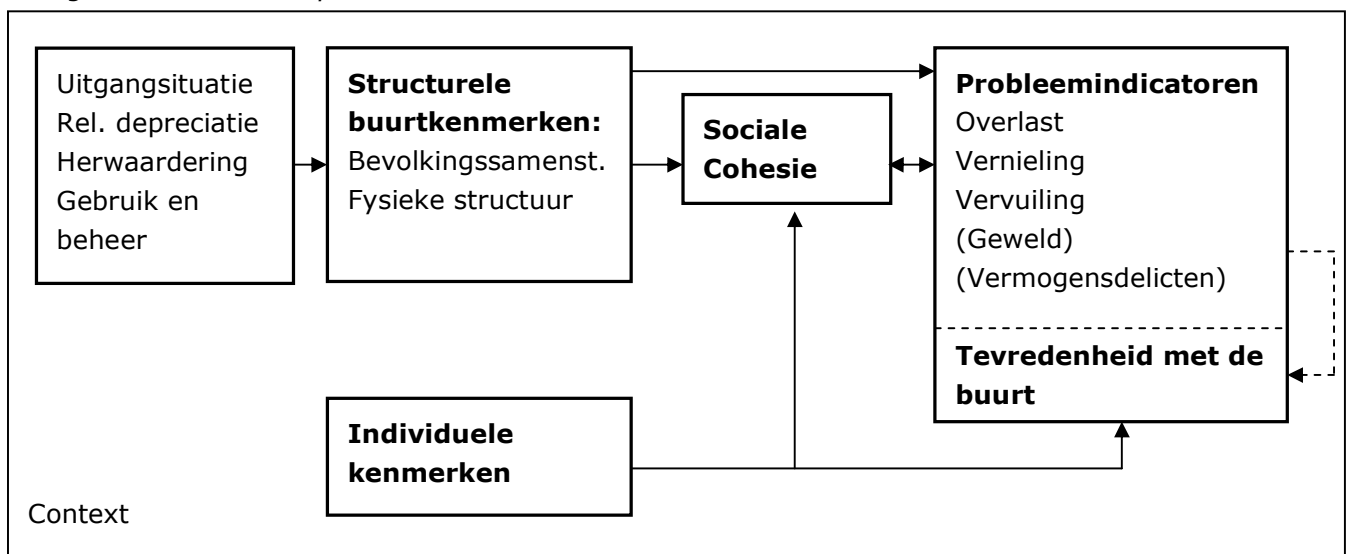
Naast de ecologische en de behaviourale benadering zijn er ook wetenschappers die stellen dat niet alleen de keuzes en voorkeuren van individuen en huishoudens een rol spelen, maar dat instituties voor een belangrijk deel de veranderingen in de buurt bepalen. Ten eerste kunnen instituties invloed uitoefenen op wat er gebouwd wordt in de stad. Het al dan niet bouwen van sociale huurwoningen of koopwoningen en de herstructurering van buurten kan van grote invloed zijn op de leefbaarheid in buurten (Van Beckhoven e.a., 2008). Door sloop van betaalbare woningen en het terugbouwen van duurdere alternatieven kan er een concentratie van huishoudens met lage inkomens in bepaalde buurten ontstaan. Dit kan mogelijk leiden tot de verplaatsing van de problemen: de zogeheten waterbedeffecten (Slob e.a., 2008). Hiernaast kan de bouw van nieuwe buurten buiten de stad leiden tot het wegtrekken van bewoners met een hogere sociaaleconomische status (Van Kempen, 2002).

Tevens wordt verondersteld dat de mate waarin de Nederlandse staat een verzorgende rol heeft van belang is voor de leefbaarheid in de buurt. Veranderingen in de rol van de welvaartsstaat kunnen bijvoorbeeld leiden tot dalende inkomens, waardoor bewoners meer afhankelijk zijn van goedkope woningen. Ook veranderingen in huursubsidies en regels over huurverhogingen kunnen veranderingen in de buurt teweeg brengen (Van Beckhoven e.a., 2008). Hiernaast worden door de aanhangers van de institutionele benadering ook de woonallocatiemechanismen als oorzaak gezien van het verval van buurten. Als in buurten met veel sociale huurwoningen de woningen allemaal worden toegewezen aan bewoners met relatief lage inkomens ontstaat er een eenzijdige bevolkingssamenstelling met vaak een lage sociaaleconomische status. Dit effect wordt versterkt door het feit dat huishoudens met hogere inkomens wegtrekken naar betere buurten. Verondersteld wordt dat dit van invloed is op de leefbaarheid in de buurt (Musterd e.a., 2003; Van Kempen, 2000). Hiernaast kan de concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status ook leiden tot een negatieve reputatie van de buurt waardoor het proces van verval nog meer versnelt (Permentier, 2009). Deze problemen realiserende, is er recent een ontwikkeling gaande waarbij de allocatie van woningen plaatsvindt op basis van andere criteria zoals inkomen of leefstijl. (zie bijvoorbeeld: Nio, 2002, Ouwehand, 2003, Bol en de Langen, 2006)

2.3. Conceptueel model

In bovenstaande paragraaf zijn drie algemene benaderingen voor de verklaring van buurtverandering besproken. Deze theorieën gaan vooral in op het verklaren van veranderingen in de structurele kenmerken van de buurt. Hoe deze structurele kenmerken en de veranderingen hierin samen hangen met de leefbaarheid in de buurt zal worden beschreven in hoofdstuk drie. Voordat er echter gekeken kan worden naar de oorzaken van verval van buurten is het belangrijk een duidelijk beeld te geven van de samenhang tussen buurtverval en de oorzaken ervan zoals gebruikt in dit rapport. In dit onderzoek zal er onderscheid gemaakt worden tussen drie groepen variabelen die een rol spelen bij verval: namelijk de probleemindicatoren, de structurele kenmerken van een buurt en de individuele kenmerken van bewoners. Hoe deze variabelen samenhangen kan worden gezien in figuur 2.3.

Figuur 2.3: Conceptueel model

Gebaseerd op Hoogvliet, 1992 en Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007

In dit model wordt er vanuit gegaan dat buurten geen statische eenheden zijn maar voortdurend in verandering zijn. In het conceptueel model kan daarom ook worden gezien dat de structurele kenmerken van een buurt worden beïnvloed door een viertal factoren (Hoogvliet, 1992). Ten eerste speelt de uitgangssituatie van de buurt een belangrijke rol. Als een buurt al een slechte aanvangskwaliteit, of een bepaalde stedenbouwkundige opzet heeft dan zal dit invloed hebben op de structurele kenmerken van de buurt en ook op verval. Ten tweede is de relatieve depreciatie ten opzichte van andere buurten van belang. Als er in de loop der jaren nieuwe en betere buurten worden gebouwd, dalen vaak de bestaande buurten in de stedelijke buurthiërarchie. Een tegengestelde kan ook plaatsvinden: door bijvoorbeeld gentrification kunnen bepaalde buurten weer worden hergewaardeerd en zo ook weer stijgen in de stedelijke buurthiërarchie. Ten slotte is het ook van belang aandacht te besteden aan het gebruik en onderhoud van de buurt door bewoners en eigenaren (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). Goed onderhoud van de buurt kan van invloed zijn op de structurele kenmerken van de buurt en kan mogelijk het proces van verval vertragen (Power, 1997).

Naast de ontwikkeling binnen de buurt spelen ook externe factoren een rol bij het ontstaan van buurtverval. Te denken valt aan veranderingen in de bevolkingssamenstelling zoals vergrijzing en migratie, verandering in beleid en woningmarktontwikkelingen. Deze veranderingen worden in het model weergegeven door het kader 'context'.

Hiernaast wordt er in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen structurele kenmerken van de buurt en de daadwerkelijke probleemindicatoren. In veel monitoren voor leefbaarheid is dit niet het geval, deze variabelen worden dan gecombineerd in één indexcijfer voor leefbaarheid. Het gevolg hiervan is dat buurten met bijvoorbeeld veel hoogbouw en allochtonen automatisch als probleembuurten worden aangeduid, terwijl dit in de praktijk niet het geval hoeft te zijn (Atlas voor Gemeenten, 2007). Door onderscheid te maken tussen de structurele kenmerken en de probleemindicatoren worden de daadwerkelijke problemen in de buurt gemeten en kan er worden bekeken welke structurele kenmerken hier ten grondslag aan liggen. De probleemindicatoren die in dit onderzoek gebruikt worden zijn overlast, vernieling en vervuiling. Hiernaast zijn geweld en diefstal nog indicatoren die sterk de leefbaarheid in de buurt bepalen, maar gezien het gebrek aan data worden deze niet meegenomen in dit onderzoek. Hiernaast wordt de tevredenheid met de buurt meegenomen als indicator voor buurtverval: wanneer bewoners minder tevreden zijn met de buurt kan dit een teken dat de buurt in verval is. De tevredenheid met de buurt wordt beïnvloed door individuele kenmerken en buurtkenmerken, maar ook door de probleemindicatoren.

De structurele kenmerken van de buurt kunnen onderverdeeld worden in de bevolkingskenmerken – zoals de sociaaleconomische status, het aandeel allochtonen en het aandeel gezinnen – en de fysieke structuur – zoals het aandeel hoogbouwflats en de tevredenheid met voorzieningen in de buurt. Naast de buurtkenmerken is ook de invloed van individuele kenmerken zoals opleidingsniveau, inkomen en etniciteit op het verval van de buurt van belang. De indicatoren voor buurtverval – zoals de ervaren overlast en de tevredenheid met de buurt – zijn op individueel niveau gemeten, daarom zal er gecontroleerd moeten worden voor de directe en indirecte invloed van deze bewonerskenmerken. Op deze manier kan onderzocht worden of er sprake is van een samenstellingseffect of een buurteffect. Hiernaast kan er gekeken worden welke individuele kenmerken ten grondslag liggen aan overlast in de buurt en de tevredenheid met de buurt.

Tot slot wordt er gekeken naar de betekenis van sociale cohesie bij buurtverval. Veel bestaand onderzoek gaat er vanuit dat bepaalde structurele kenmerken van een buurt onvermijdelijk zullen leiden tot het verval deze buurt (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). Echter wordt er de laatste jaren steeds meer gewezen op het belang van sociale cohesie voor de buurt.

Er wordt aangenomen dat bewoners invloed kunnen hebben op de mate waarin een buurt in verval raakt (Temkin en Rohe, 1996, Sampson e.a., 1997, Sampson en Raudenbush, 2004): wanneer bewoners zich verbonden voelen met de buurt en zich actief inzetten voor de leefbaarheid in de buurt dan zou dit het verval tegen kunnen gaan. In dit model wordt daarom sociale cohesie aangegeven als een belangrijke intermediaire variabele. De hypothese in dit onderzoek luidt dat bij buurten met gelijke structurele kenmerken, de mate van sociale cohesie het proces van verval van de buurt kan vertragen.

2.4. Conclusie

Om de vraag te beantwoorden wat de oorzaken zijn van buurtverval en de betekenis van sociale cohesie is in dit theoretisch hoofdstuk ingegaan op de term buurtverval. In het eerste gedeelte is een definitie gegeven van buurtverval. Buurtverval is hierin omschreven als een proces waarbij de leefbaarheid in de buurt achteruit gaat. Er is hierbij onderscheid gemaakt tussen fysiek verval, sociaal verval en economisch verval. Hierbij is omschreven hoe deze indicatoren voor buurtverval zich uiten. Zo is fysiek verval te meten in de kwaliteit van de woning, de woonomgeving en vormen van fysieke overlast. Sociaal verval uit zich in sociale overlast, onveiligheid en een slechte sociale cohesie. Economisch verval uit zich in het verdwijnen van voorzieningen en minder investeringen in de buurt. Een belangrijk punt hier is dat de verschillende vormen van verval sterk met elkaar samenhangen.

Vervolgens is in dit hoofdstuk een aantal algemene theorieën die veranderingen in de buurt verklaren aan bod gekomen. Deze theorieën vormen een belangrijke basis voor modellen die ingaan op de invloed van buurtkenmerken op het verval van de buurt die besproken worden in hoofdstuk drie. De ecologische benadering ligt ten grondslag aan de ideeën over 'filtering' die ook in andere modellen weer aan de orde komen. Het proces van de instroom van het aantal bewoners met een lage sociaaleconomische status in de buurt en het vertrekken van 'kansrijke' bewoners uit de buurt vormt een belangrijke basis voor veel modellen die ingaan op de relatie tussen buurtkenmerken en de leefbaarheid in de buurt, zoals het model van Grigsby e.a., (1987). Ook aspecten van de behaviourale benadering komen terug in de modellen die het verval van buurten verklaren aan de hand van structurele buurtkenmerken. De basis van de behaviourale traditie is dat de keuze van mensen om in een bepaalde buurt te gaan wonen niet alleen verklaard kan worden op basis van economische factoren maar dat ook andere beweegredenen een belangrijke rol spelen. Deze benadering vormt een belangrijk uitgangspunt voor modellen die ingaan op het belang van sociale cohesie voor het verval van de buurt, zoals het model van Sampson en zijn collega's (1997, 2004). Een tekort aan sociale contacten in de buurt en weinig identificatie met de buurt zou van invloed kunnen zijn op de verhuisgeneigdheid van bewoners. Sociale cohesie vormt daarom een belangrijke basis voor veel modellen die ingaan op buurtverval. Tot slot bevat ook de institutionele benadering elementen die van belang zijn bij de verklaring van de relatie tussen buurtkenmerken en buurtverval. In dit onderzoek vindt het verval van de buurt plaats in de context van de Nederlandse welvaartsstaat en de verschillende soorten beleid gericht op het aanpakken van problemen in buurten. De invloed van de overheid kan worden teruggezien in de gebouwde omgeving- zoals de ruimtelijke concentratie van sociale huurwoningen - en op het gebied van inkomens - zoals de hoogte van uitkeringen, belastingen en huurtoeslag (Van Beckhoven e.a., 2008). Hiernaast is het van belang in te zien dat verandering in de buurt niet een ongrijpbaar ecologisch proces is. De overheid en andere instanties - en de professionals binnen deze instanties - maken beslissingen die het proces van buurtverval bepalen. De keuze om wel of niet te slopen, de keuze voor woonallocatiemechanismen en de kwaliteit van relaties tussen corporaties en gemeenten kunnen allemaal van belang zijn voor het verval van de buurt (ibid.).

De theorieën die in dit hoofdstuk zijn besproken gaan vooral in op het verklaren van veranderingen in de structurele kenmerken van de buurt. In het volgende hoofdstuk wordt een aantal modellen gepresenteerd die ingaan op de relatie tussen buurtkenmerken en leefbaarheid in de buurt. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de invloed van sociale en fysieke kenmerken. In deze modellen worden aspecten van de ecologische, behaviourale en institutionele benaderingen gecombineerd, wat leidt tot ingewikkelde samenhang tussen indicatoren, maar ook tot een meer compleet beeld op buurtverval.

Hoofdstuk 3: Theoretisch kader - De invloed van buurtkenmerken op buurtverval

In de afgelopen jaren is de aandacht voor de buurt bij zowel beleidsmakers als wetenschappers toegenomen. Door beleidsmakers wordt de buurt in toenemende mate gezien als het ruimtelijk niveau waarop beleid wordt ingevoerd en waar sociaaleconomische verschillen zich uiten. In de wetenschap is er vooral aandacht voor de zogeheten buurteffecten: *is de buurt niet meer dan een optelling van individuele kenmerken van de bewoners of heeft de buurt een zelfstandige betekenis voor de bewoners?* Ook op het gebied van leefbaarheid is er steeds meer aandacht gekomen voor de buurt. De buurt wordt gezien als van grote betekenis voor de tevredenheid van bewoners en de structurele kenmerken van de buurt worden steeds vaker gezien belangrijke factoren die een rol spelen bij buurtverval. In eerste instantie werd er vooral gekeken naar de fysieke kwaliteit van de buurt, maar meer recent is men zich er van bewust geworden dat de sociale structuur van de buurt minstens zo belangrijk is voor de tevredenheid met de buurt en de mate van verval van de buurt (Verweij, 2007, in: Van Kempen en Musterd, 2007).

In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar de theorieën die ingaan op de relatie tussen buurtkenmerken en het verval van de buurt. In de eerste paragraaf staan de theorieën die het effect van sociale cohesie op het verval van de buurt beschrijven centraal. In dit onderzoek wordt sociale cohesie gezien als een belangrijke intermediaire variabele tussen enerzijds de structurele buurtkenmerken en anderzijds de probleemindicatoren. De veronderstelling is dat sociale cohesie als een soort filter werkt die het proces van verval mogelijk kan vertragen. Het is daarom van belang een duidelijk conceptualisering te geven van het begrip sociale cohesie en de theorieën te beschrijven die ingaan op de samenhang tussen sociale cohesie en structurele buurtkenmerken enerzijds en tussen sociale cohesie en de probleemindicatoren anderzijds. In de tweede paragraaf worden de theorieën die ingaan op de invloed van de bevolkingssamenstelling op de leefbaarheid in de buurt beschreven. Hierbij wordt er ingegaan op de directe effecten van de bevolkingssamenstelling op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast, en op de indirecte effecten door sociale cohesie. Hierna wordt er in de derde paragraaf aandacht besteed aan de invloed van fysieke buurtkenmerken op de leefbaarheid in de buurt. Ook hier staat zowel de directe invloed als de indirecte invloed door sociale cohesie centraal. Opgemerkt dient te worden dat de sociale en de fysieke kenmerken van de buurt sterk met elkaar samenhangen en elkaar steeds weer beïnvloeden. Deze samenhang tussen fysiek en sociaal vormt het onderwerp van paragraaf 3.4. Hiernaast gaan - zoals al kort beschreven in hoofdstuk één - de meeste theorieën uit van een lineair verband tussen buurtkenmerken en buurtverval, terwijl Galster en collega's (2000, 2007) stellen dat er ook sprake kan zijn van niet-lineaire verbanden, oftewel drempelwaarden waarna problemen exponentieel toenemen. Deze 'tipping point' modellen wordt besproken in paragraaf 3.5. Tot slot zijn er onderzoekers die stellen dat de oorzaken voor het verval van de buurt niet alleen in de buurt zelf gezocht moeten worden, maar dat externe factoren ook een belangrijke rol spelen. Deze ideeën worden gepresenteerd in paragraaf 3.6.

3.1 De invloed van sociale cohesie op buurtverval

Een buurt bestaat niet alleen uit de fysieke kenmerken maar ook uit de specifieke bewoners die gebruik maken van de buurt. Bewoners drukken hun stempel op de fysieke en de sociale woonomgeving, doordat zij hun woonomgeving gebruiken en ook construeren. Bewoners gaan interacties met elkaar aan of ervaren juist een zekere mate van anonimiteit.

Bewoners bepalen voor een groot deel of het goed wonen is een buurt, en andere bewoners reageren daar weer op, bijvoorbeeld door te investeren in de buurt of juist door te verhuizen (Adriaanse, 2004). Belangrijk in deze context is de mate van sociale cohesie in de buurt. Aangezien sociale cohesie een term is die in veel wetenschappelijke literatuur gebruikt wordt en die door beleidsmakers en wetenschappers vaak verschillend geïnterpreteerd wordt, is het belangrijk dat er een duidelijk afgebakende definitie wordt gegeven van sociale cohesie. In deze paragraaf zal worden ingegaan op de vraag wat precies sociale cohesie is en wat het belang is van sociale cohesie voor de ontwikkeling van de buurt.

Het begrip sociale cohesie wordt in dit onderzoek gedefinieerd als “*de interne bindingskracht van een sociaal systeem*” (Schuyt, 1997 in: Bolt en Torrance, 2005, p.15). Een dergelijk sociaal systeem kan verschillende vormen aannemen, zoals een familie, vereniging, gezin of een samenleving als geheel (ibid.). Hiernaast kan dit sociaal systeem zich uiten op verschillende schaalniveaus zoals internationaal, nationaal, regionaal of op buurtniveau. (Van Kempen en Bolt, 2003). Sociale cohesie is een meerdimensionaal begrip. Forrest en Kearns (2001, in: Needham en De Kam, 2003) onderscheiden vijf dimensies van sociale cohesie: namelijk gemeenschappelijke waarden en een cultuur van burgerschap; maatschappelijke orde en sociale controle; maatschappelijke solidariteit en verkleining van welvaartverschillen; sociale netwerken en sociaal kapitaal; en ten slotte verbondenheid met een territorium en identiteit. In tabel 3.1. worden deze dimensies nader omschreven.

Tabel 3.1: *Vijf elementen van sociale cohesie (Forrest en Kearns, 2001 in: Needham en De Kam, 2003)*

<i>Constituerende elementen van sociale cohesie.</i>	<i>Omschrijving</i>
Gemeenschappelijke waarden en een cultuur van burgerschap	Gemeenschappelijke doelen, morele principes en gedragscodes; steun voor politieke instituties en participatie in de politiek
Maatschappelijke orde en sociale controle	Afwezigheid van algemene conflicten en bedreiging van de bestaande orde; geen onbehoorlijk gedrag; effectieve informele sociale controle; tolerantie; respect voor verschillen; samenwerking tussen groepen
Maatschappelijke solidariteit en verkleining van welvaartverschillen	Harmonieuze economische en sociale ontwikkeling en gemeenschappelijke normen; herverdeling van openbare middelen en kansen; gelijke toegang tot diensten en uitkeringen; bereidheid om maatschappelijke verplichtingen te erkennen en anderen te ondersteunen
Sociale netwerken en sociaal kapitaal	Hoge graad van sociale interactie binnen gemeenschappen en families; betrokkenheid in burgeractiviteiten en verenigingen; gemakkelijke oplossing van problemen van collectieve actie
Verbondenheid met een territorium en identiteit	Sterke gehechtheid aan plaats; verknoping van persoonlijke en plaats-identiteit

Forrest en Kearns benadrukken dat de relevantie van elk van deze dimensies samenhangt met het schaalniveau. Gemeenschappelijke waarden en een cultuur van burgerschap is vooral een dimensie van sociale cohesie die op nationaal niveau plaatsvindt. Op regionaal en stedelijk niveau zijn alle dimensies van toepassing (Bolt en Torrance, 2005). Volgens Forrest en Kearns is op buurtniveau alleen de dimensie van sociale solidariteit minder van belang. Bolt en Torrance (2005) voegen hier aan toe dat de dimensies gemeenschappelijk normen en waarden en sociale controle in het verlengde van elkaar liggen, en ze stellen dat deze twee dimensies het beste samengevoegd kunnen worden.

Op basis van deze dimensies van Forrest en Kearns (2001) komen Bolt en Torrance (2005, p.16-17) tot drie dimensies voor sociale cohesie op buurtniveau:

- De mate van sociale participatie via sociale interactie en formele participatie (gedragscomponent)
- De mate waarin er gelijkgerichte opvattingen bestaan over de (ongeschreven) regels in de buurt (normen- en waarden component)
- De identificatie met de buurt (belevingscomponent)

In onderstaande paragrafen zullen de drie dimensies verder worden uitgewerkt en zal er ingegaan worden op hoe de drie dimensies van sociale cohesie samenhangen met buurtverval.

3.1.1. Sociale interactie

De eerste dimensie van sociale cohesie is de sociale interactie tussen buurtbewoners. Hieronder vallen contacten met de burens en actieve betrokkenheid bij de buurt - zoals een lidmaatschap van een bewonerscommissie, wijkraad of door vrijwilligerswerk - en het hebben van vrienden of familie in de buurt (Bolt en Ter Maat, 2005). Goede contacten in de buurt dragen er aan bij dat bewoners het prettig vinden om in de buurt te wonen, zich er veilig voelen en minder snel geneigd zijn om uit de buurt te verhuizen. Verondersteld wordt dat dit een positieve invloed heeft op de leefbaarheid in de buurt (Dautzenberg, 2008). Hiernaast kan sociale interactie op buurtniveau eenzaamheid en een sociaal isolement van kwetsbare bewoners voorkomen (ibid.). De bekende socioloog Robert Putnam (2000) gaat ook in op het belang van onderlinge contacten op de leefbaarheid in de buurt: volgens hem geven contacten en netwerken die bewoners hebben hen toegang meer sociaal kapitaal. Dit wordt gezien als een oplossing voor de problematiek in achterstandbuurten (Bolt en Torrance, 2005). Echter dient opgemerkt te worden dat de onderlinge contacten op zich zelf niet het belangrijkste zijn voor de sociale kwaliteit van de buurt, maar wat voor hulpbronnen hieruit verkregen kunnen worden (Portes, 1998) en de mate waarin deze contacten leiden tot meer verbondenheid met de buurt (Van der Horst e.a., 2001). Het Verwey-Jonker Instituut (in: Dautzenberg, 2008) heeft daarom een ladder ontwikkeld waarop de hiërarchie van contacten wordt weergegeven oplopend in intensiteit. Er wordt onderscheid gemaakt tussen:

- geen contact of onverschilligheid;
- elkaar ontmoeten;
- elkaar leren kennen;
- afspraken maken over de buurt;
- wederzijdse hulpbetreffingen.

Wat ook verschil uitmaakt is het type contact en de beleving ervan. Sociale contacten kunnen positief en negatief zijn. In de Nederlandse situatie tonen Maas-de Waal en Wittebrood (2002, in: Bolt en Torrance, 2005) aan dat er een effect is van de kwaliteit van sociale contacten in de buurt op de leefbaarheid. In buurten met een hoog aandeel bewoners dat de sociale relaties als goed beoordeeld is er sprake van minder onveiligheid en criminaliteit. Naast positieve contacten kunnen er echter ook negatieve contacten zijn, zoals ruzies of conflicten in de buurt. In sommige buurten is het waarschijnlijk meer van belang te voorkomen dat de negatieve contacten escaleren dan positieve contacten te stimuleren (Dautzenberg, 2008).

3.1.2. Gelijkgerichte opvattingen over de buurt en sociale controle

Een tweede dimensie van sociale cohesie is de gelijkgerichte opvattingen over de buurt en de sociale controle die een rol speelt om te zorgen dat de groepsopvattingen worden nagekomen. Wanneer er een overeenstemming is op de punten die belangrijk worden geacht voor de leefbaarheid in de buurt heeft dit een positieve invloed op de leefbaarheid in de buurt. Verondersteld wordt dat er dan minder conflicten en overlast ontstaat en dat dit de leefbaarheid ten goede zal komen (Bolt en Torrance, 2005). Huishoudens hebben vaak de behoefte om 'soort bij soort' te wonen wat een gevoel van veiligheid, herkenning en steun geeft (Van Beckhoven en Van Kempen, 2002) en wat over het algemeen ten gunste komt aan de leefbaarheid van de buurt. Het is belangrijk voor de bewoners van een buurt dat deze gelijkgerichte opvattingen in stand worden gehouden en dat ze worden nageleefd. Hiervoor is betrokkenheid van de bewoners bij de buurt noodzakelijk. Zij moeten zich betrokken genoeg voelen om in te grijpen als normen en waarden onder druk komen te staan. Dit sluit aan bij onderzoek van Sampson en collega's (1997, 2004). De conclusie van hun onderzoek is dat als er een hoge mate van onderlinge solidariteit en vertrouwen is in de buurt, en als de wil van burgers er is om in te grijpen, dit een positieve invloed heeft op de leefbaarheid. Deze combinatie van solidariteit, vertrouwen en sociale controle wordt door Sampson en zijn collega's aangeduid met *collective efficacy*, oftewel 'collectieve zelfredzaamheid'. De zelfredzaamheid bestaat uit de mogelijkheid om sociale controle te activeren. Bewoners moeten andere bewoners kunnen aanspreken op hun gedrag om zo een collectief doel te bereiken (Sampson e.a., 1997). De collectiviteit bestaat er onder andere uit dat bewoners er op moeten kunnen vertrouwen dat andere bewoners ingrijpen wanneer er gedrag plaatsvindt wat niet bij het collectieve doel past. Verondersteld wordt dat als er sprake is van een hoge collectieve zelfredzaamheid in de buurt en als bewoners zich goed kunnen organiseren, dit het verval van de buurt tegen kan gaan. Volgens Sampson en collega's (1997, 2004) kan een groot deel van de relatie tussen enerzijds criminaliteit en anderzijds buurtkenmerken - zoals de sociaal economische status, etnische concentratie en verhuismobiliteit - worden verklaard door de aanwezigheid van deze collectieve zelfredzaamheid.

De collectieve zelfredzaamheid vormt een afspiegeling van de mate van de sociale organisatie en de gelijkgerichte opvattingen in de buurt. De gedeelde normen en waarden en sociale organisatie kunnen echter onder druk komen staan door het arriveren van nieuwkomers met andere normen en waarden in de buurt. Een theorie die hierbij aansluit is de sociale desorganisatie theorie van Shaw en McKay (1942). Zij tonen aan dat in buurten waar sprake is van weinig gedeelde normen en waarden die afwijkend gedrag afkeuren, er meer sprake is van criminaliteit en gevoelens van onveiligheid. Buurtkenmerken als etnische heterogeniteit, hoge verhuismobiliteit en een lage sociaal economische positie zijn sterk van invloed op de sociale organisatie van de buurt. Zo is er in buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling vaak sprake van een hoge verhuisgeneigdheid en een heterogene populatie (Bursik, 1988, in: Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007), hierdoor zijn er minder gelijkgerichte opvattingen over de leefbaarheid in de buurt. Ook een hoog aandeel etnische minderheden kan leiden tot conflicten tussen de bevolkingsgroepen en tot meer sociale desorganisatie (Sampson e.a., 1997). Communicatie tussen verschillende bevolkingsgroepen is vaak lastig vanwege taalverschillen en verschillende culturele waarden en ideeën. In buurten met een hoge mate van sociale desorganisatie houden instellingen die mogelijk kunnen bijdragen aan de sociale stabiliteit van de buurt moeilijk stand, omdat bewoners niet geïnteresseerd zijn in het actief inzetten voor de buurt en omdat veel bewoners weer snel vertrekken uit de buurt (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). In een situatie van groeiende desorganisatie in de buurt staat ook de collectieve zelfredzaamheid onder druk. Door minder vertrouwen en solidariteit zal de collectieve zelfredzaamheid afnemen en dit zal dit mogelijk leiden tot meer verval van de buurt.

3.1.3. Identificatie met de buurt

De laatste dimensie van sociale cohesie is de identificatie met de buurt. Deze dimensie beschrijft de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met de buurt, trots zijn om hun buurt en zich betrokken voelen bij de buurt (Van Marissing, 2008). Hiernaast gaat het hier ook om de sociale solidariteit tussen bewoners: dus in hoeverre bewoners van de buurt op een prettige manier met elkaar omgaan en er saamhorigheid is in de buurt (ibid.).

Volgens veel wetenschappers is er in de laatste jaren sprake van een toenemende identificatie met de buurt als gevolg van groeiende globalisering. Bewoners zijn op zoek naar geborgenheid en vertrouwdheid in de lokale woonomgeving (Blokland-Potters, 1998, Van der Horst e.a., 2001). Volgens Bolt en Torrance (2005) wordt de identificatie met de buurt vaak ingegeven door de wens om een eigen individuele leefstijl tot uitdrukking te brengen. Blokland-Potters (1998) beschrijft de identificatie met de buurt als deel uit maken van een *imagined community*. Bewoners voelen zich verbonden met de gemeenschap. Een dergelijke gemeenschap heeft vaak een homogeen karakter en bevestigt de identiteit van de bewoners (Bolt en Torrance, 2005). Bewoners hebben het gevoel wel of niet bij elkaar te horen op basis van gelijke ideeën en leefstijlen.

De identificatie met de buurt is maar deels te herleiden naar het aantal contacten met de buurtbewoners. Verschillende onderzoeken zijn uitgevoerd naar de relatie tussen de identificatie met de buurt en de contacten in de buurt. Dekker en Bolt (2005) stellen dat het hebben van veel contacten in de buurt de identificatie met de buurt versterkt. Atkinson en Kintrea (in: Van Marissing, 2009) tonen daarentegen aan dat het hebben van veel contacten in de buurt niet per definitie tot meer verbondenheid met de buurt hoeft te leiden. Van Beckhoven en Van Kempen (2003) vullen dit aan met hun onderzoek wat aantoont dat het hebben van veel contacten *buiten* de buurt niet automatisch leidt tot minder identificatie met de buurt. Kortom, identificatie met de buurt gaat vooral om het gevoel bij een collectief te horen, dit hoeft niet per se samen te gaan met het aantal contacten in de buurt.

Crenson (1983: in Van Stokkom en Toenders 2010) stelt op basis van onderzoek in Baltimore dat verbondenheid met de buurt – het zich thuis voelen in de buurt – van groot belang is voor het actief inzetten in de buurt, en vervolgens voor de leefbaarheid in de buurt. Door identificatie met de buurt krijgen bewoners oog voor buurtproblemen en maakt men zich zorgen over deze problemen. Bewoners hebben bepaalde toekomstverwachtingen voor hun buurt – zoals een veilige en leefbare buurt – en op basis van deze toekomstverwachtingen worden oplossingen bedacht voor de problemen in de buurt. Stokkom en Toenders (2010) voegen hier aan toe dat het niet zo zeer gaat om een *place inherited* – de verbondenheid met de buurt die er is omdat men in de buurt woont – maar om het creëren van een *place discovered* – het idee dat er verbeterkansen voor de buurt in het verschiet liggen. Op basis hiervan besluit men zich in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt, en zal men zelf ook minder overlast veroorzaken. Tot slot vormt verbondenheid met de buurt ook een belangrijke basis voor de collectieve zelfredzaamheid zoals besproken in de vorige paragraaf.

3.1.4. Vier combinaties van sociale cohesie en mate van verval

In bovenstaande paragraaf is besproken hoe de verschillende dimensies van sociale cohesie samenhangen met het verval van buurten. In deze theorieën wordt er echter vooral uitgegaan van een (lineair) positief verband tussen sociale cohesie en leefbaarheid.

Aangenomen wordt dat meer sociale cohesie leidt tot minder verval en dus een verbeterde leefbaarheid. Ook in de bestaande wijkaanpak wordt het tekort aan sociale cohesie vaak gezien als een belangrijke reden voor verval van de buurt en richt beleid zich op het stimuleren van de sociale samenhang in de buurt. Er dient echter opgemerkt te worden dat de relatie tussen sociale cohesie en het verval van de buurt wellicht niet zo eenduidig is als vaak wordt gedacht. Ten eerste kan men zich afvragen of er daadwerkelijk een sterke relatie is tussen sociale cohesie en leefbaarheid. Verderop in dit rapport wordt antwoord op deze vraag gegeven en wordt er ook gekeken welke andere factoren mogelijk een rol spelen bij het verklaren van buurtverval. Een tweede kanttekening die geplaatst kan worden heeft te maken met de richting van de relatie tussen sociale cohesie en verval. Zoals hierboven al aangegeven wordt er over het algemeen uitgegaan van hoe meer sociale cohesie, hoe minder verval. De vraag is echter op de richting van dit verband wel in alle buurten op deze manier loopt. Verwer en collega's (in: Flache en Koekkoek, 2009) onderscheiden vier verschillende categorieën van buurten gebaseerd op de mate van verval en sociale cohesie.

De eerste twee categorieën zijn aan de ene kant de buurten met veel sociale cohesie en weinig verval en aan de andere kant de buurten met weinig sociale cohesie en veel verval. Dit zijn de buurten die voldoen aan de veronderstelling dat meer sociale samenhang in een buurt leidt tot minder verval. Echter er zijn twee andere categorieën die niet aan deze veronderstelling voldoen. Ten eerste hoeft een tekort aan sociale cohesie niet automatisch te leiden tot problemen in de buurt. Er zijn buurten waar mensen juist graag willen wonen omdat ze een prettige vorm van anonimiteit willen beleven (Hortulanus en Machielse, 2001). Te denken valt aan villawijken waar bewoners weinig onderlinge contacten en samenhang hebben, maar waar toch geen verval plaatsvindt. Ten slotte zijn er ook buurten waar een hoge mate van sociale cohesie is maar ook een hoge mate van verval. Het kan zelfs zo zijn dat de hoge mate van sociale cohesie een negatief effect heeft op de leefbaarheid in de buurt. (Blokland-Potters, 1998, Wittebrood en van Dijk, 2007). Doordat bewoners tot een bepaalde groep behoren – in dit geval de buurtgemeenschap – betekent dit dat andere groepen worden buitengesloten. Een sterke sociale cohesie binnen een bepaalde groep kan daardoor samengaan met wantrouwen tegenover mensen die niet tot de groep behoren en tot conflicten tussen verschillen (etnische) groepen. Hiernaast kan er door de druk van de groep sprake zijn van knellende banden en vrijheidsbeperkingen. Vooral onder jongeren kan druk van de groep leiden tot meer criminaliteit en schooluitval (Dautzenberg, 2008). Er zijn dus buurten waar een hoge mate van sociale cohesie leidt tot meer verval. (Ögdül, 2001 in: Needham en De Kam, 2003).

De mate van sociale cohesie is ook van belang bij het bepalen van het beleid wat het beste gevoerd kan worden in de buurt. Zo kan er een onderscheid worden gemaakt tussen informeel en formeel beleid en preventief en repressief beleid. In buurten met een hoge mate van sociale cohesie is vooral informeel beleid geschikt. Doordat er in deze buurten al sprake is van onderling vertrouwen en gedeelde normen, waarden en verwachtingen kan van bewoners een bijdrage worden verwacht bij het terugdringen van problemen (repressief beleid) of het voorkomen van ervan (preventief beleid). In buurten met een lage mate van sociale cohesie is juist formeel beleid noodzakelijk. Omdat er in deze buurten weinig sprake is van onderling vertrouwen, vertrouwen in instellingen en gedeelde normen, waarden en verwachtingen zullen bewoners minder snel de problemen onderling oplossen (Verwer e.a., 2009, in: Flache en Koekkoek, 2009).¹

¹ Opgemerkt dient te worden dat de vier categorieën zoals beschreven in deze paragraaf gebaseerd zijn op theorieën inzake buurtverval en sociale cohesie. Er is nog geen empirisch bewijs voor de beschreven verbanden.

Figuur 3.1: Vier combinaties van sociale cohesie en mate van verval

Mate van sociale cohesie	Lage mate van verval, hoge mate van sociale cohesie, Beleid: informeel preventief	Hoge mate van verval, hoge mate van sociale cohesie Beleid: informeel repressief
	Lage mate van verval, Lage mate van sociale cohesie, Beleid: formeel preventief	Hoge mate van verval, lage mate van sociale cohesie Beleid: formeel repressief
Mate van verval		

Gebaseerd op: Verwer e.a., (2009) in: Flache en Koekkoek, 2009

3.2. De effecten van de bevolkingssamenstelling op buurtverval

Een ander aspect dat samenhangt met sociale cohesie en buurtverval is de bevolkingssamenstelling. In veel literatuur wordt de bevolkingssamenstelling gezien als een belangrijke oorzaak van buurtverval. Vooral een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status en van migrantengroepen wordt vaak gezien als problematisch. De bevolkingssamenstelling kan op twee manieren van invloed zijn op het verval van de buurt. Ten eerste, kunnen er directe effecten zijn van de bevolkingssamenstelling op de leefbaarheid in de buurt: verondersteld wordt dat een toename van bewoners met een lagere sociaaleconomische status leidt tot meer overlast in de buurt en minder tevredenheid met de buurt. Daarnaast kan de bevolkingssamenstelling indirect de leefbaarheid in de buurt beïnvloeden, namelijk door de sociale cohesie in de buurt. In deze paragraaf zal er zowel gekeken worden naar theorieën die ingaan op de directe invloed van de bevolkingssamenstelling op de leefbaarheid en de theorieën die de invloed van de bevolkingssamenstelling op de sociale cohesie beschrijven.

3.2.1. Sociaaleconomische samenstelling en buurtverval

De sociaaleconomische status van bewoners wordt bepaald door het inkomen, de arbeidsparticipatie en het opleidingsniveau. (Ministerie van VROM, 1997 in: Bolt en Torrance, 2005). Volgens de meeste theorieën over buurtverval heeft een concentratie van huishoudens met een lage sociaaleconomische status een negatieve invloed op de leefbaarheid.

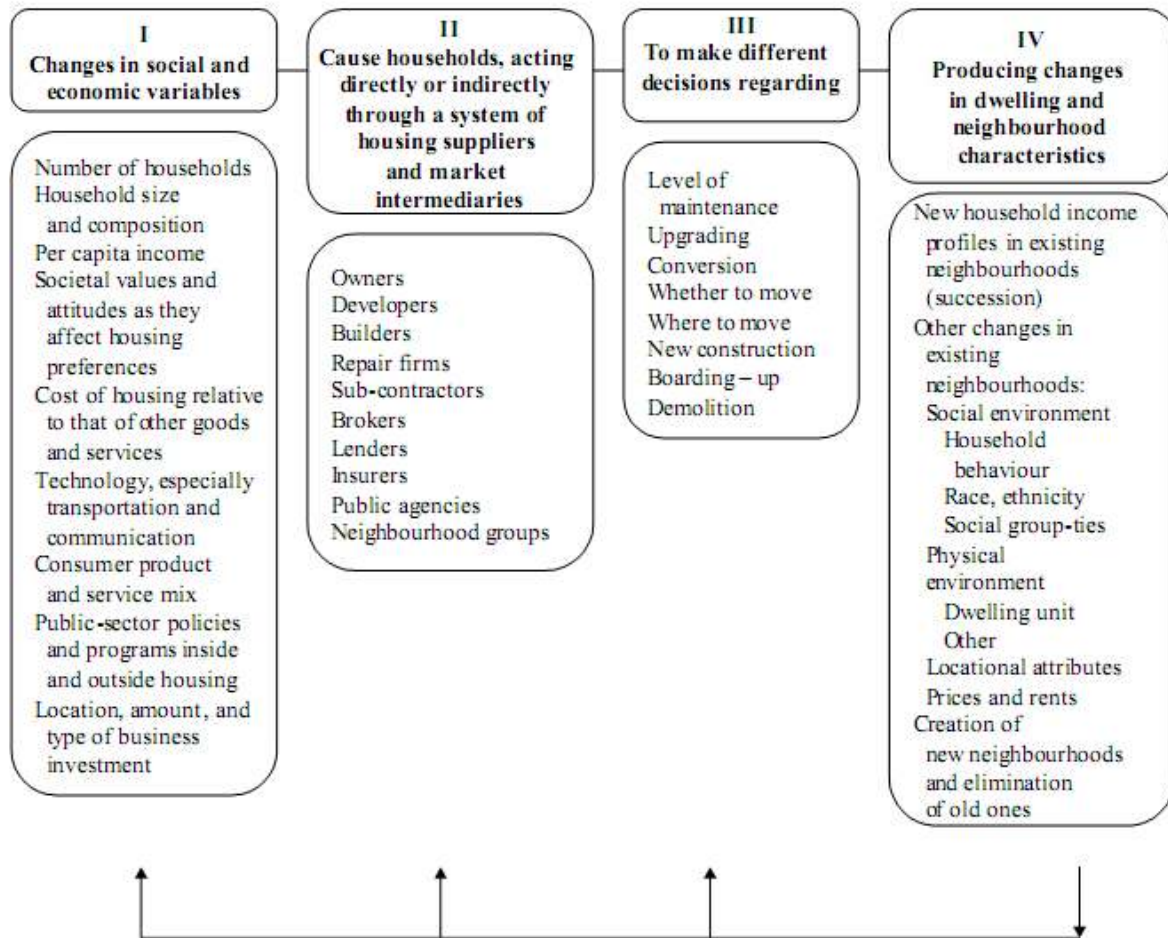
Een invloedrijke theorie die vaak gebruikt wordt om de concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status in bepaalde buurten te verklaren het buurtveranderingsmodel van Grigsby e.a. (1987: in: Megbolugbe e.a., 1996, Van Beckhoven e.a., 2008). Grigsby en zijn collega's hebben een model ontwikkeld dat ingaat op de sociale oorzaken van buurtverval, waarbij ook 'filtering' een centrale rol speelt. Volgens Grigsby en zijn collega's ontstaan buurtveranderingen in vier stappen. Ten eerste, spelen sociale en economische ontwikkelingen een belangrijke rol. Door veranderingen in onder andere inkomen, huishoudenssamenstelling, woonkosten en beleid gaan huishoudens nadenken over hun woonsituatie. Vervolgens zullen huishoudens een beslissing nemen of ze wat met hun woonsituatie willen doen: ze besluiten bijvoorbeeld te verhuizen of onderhoud te plegen aan hun woning (ibid.). Grigsby en collega's besteden hierbij specifiek aandacht aan de rol van woningcorporaties en andere partijen op de woningmarkt.

Opgemerkt dient te worden dat huishoudens niet altijd zelf kunnen beslissen of ze wel of niet willen verhuizen. Het kan ook zijn dat de woning gesloopt wordt (Van Beckhoven e.a., 2008). De beslissing om wel of niet te verhuizen of onderhoud te plegen aan de woning leidt vervolgens tot veranderingen aan de woning en in de buurt. Dit heeft tot gevolg dat de bevolkingssamenstelling van de buurt verandert door de uitstroom van bepaalde huishoudens en instroom van andere huishoudens met vaak een lagere sociaaleconomische status. Tegelijkertijd kan ook de fysieke structuur van de buurt veranderen door sloop, nieuwbouw of het al dan niet plegen van onderhoud. Grigsby en collega's zien de fysieke achteruitgang dus niet als een oorzaak van het verval van de buurt, maar juist als een gevolg van filtering. In dit proces van filtering speelt inkomen de belangrijkste rol. Door filtering komen bewoners met een lage sociaaleconomische status in dezelfde buurt terecht, deze bewoners hebben minder geld om in het onderhoud van woningen te investeren, waardoor er sneller achteruitgang van de gebouwde omgeving plaatsvindt. Omdat woningcorporaties vaak niet meer voldoende inkomsten kunnen halen uit woningen, zullen ook zij moeten bezuinigen op het onderhoud (Eenink, 2007). Het model van Grigsby en collega's werkt als een cirkel: de veranderingen in de buurt zullen de keuze van huishoudens om wel of niet te verhuizen weer beïnvloeden.

Grigsby en collega's besteden nauwelijks aandacht aan de eventuele directe invloed etniciteit op het verval van de buurt. Ze erkennen dat veel van instromende huishoudens tot een etnische minderheid behoren, echter dit is niet de belangrijkste oorzaak voor het in verval raken van buurten (Van Beckhoven e.a., 2008). De instroom van bewoners met een laag inkomen speelt een belangrijkere rol.

Ondanks dat het model van Grigsby een goed inzicht geeft in buurtverval, zijn er ook een aantal kritische opmerkingen te maken. Ten eerste gaat Grigsby ervan uit dat zolang er goed onderhoud is, een buurt oneindig kan voorbestaan, en er niet gesloopt hoeft te worden. Of dit in werkelijkheid zo is, is discutabel; in de meeste buurten zal er op een gegeven moment sprake zijn van vooral woontechnische veroudering. Hiernaast zal de woningmarktpositie van veel – vaak vroegnaoorlogse – buurten verslechteren als gevolg van nieuwbouw op onder andere Vinex-locaties. Veel beleidsmakers vinden het niet meer rendabel om te investeren in de buurt: beleid richt zich vooral aantrekken van hogere inkomensgroepen, wat betekent dat sociale woningbouw gesloopt wordt (Van Bergeijk e.a., 2008). Een ander punt van kritiek is dat de genoemde oorzaken van buurtverval in het model erg onpersoonlijk zijn. Er is vooral aandacht voor economische en demografische factoren zoals inkomen, huishoudenssamenstelling en woonkosten. Weinig aandacht wordt besteed aan de meer behaviourale aspecten zoals de verbondenheid van bewoners met de buurt (Jansen, 2009). Grigsby e.a. staan niet stil bij aspecten zoals sociale cohesie die mogelijk een belangrijke intermediaire rol kunnen spelen bij het al dan niet in verval raken van de buurt (Sampson e.a., 1997). Ook is het model van Grigsby redelijk deterministisch: er wordt niet aangegeven op welke manier bewoners de veranderingen in hun buurt tegen kunnen houden, en wat bijvoorbeeld de rol van sociale cohesie in deze context kan zijn (Jansen, 2009). Ten slotte dient er opgemerkt te worden dat het model gebaseerd is op de Amerikaanse situatie; er wordt sterk uitgegaan van private actoren. De overheid speelt nauwelijks een rol. Er moet dus worden opgepast voor een al te gemakkelijke toepassing op de Nederlandse situatie.

Figuur 3.2: Het buurtveranderingsmodel van Grigsby (1987)

Bovenstaand model biedt een verklaring voor het ontstaan van een eenzijdige bevolkingssamenstelling in de buurt. Deze concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status kan van invloed zijn op de persoonlijke ontwikkeling van de bewoners en op het verval van de buurt. Een belangrijke theorie die ingaat op de invloed van een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status op de ontwikkeling van de bewoners van de buurt en de leefbaarheid in de buurt is de kansentheorie. Deze theorie gaat er vanuit dat veel buurten met een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status kampen met een stigma waar moeilijk vanaf te komen is, waardoor het proces van filtering nog sneller plaatsvindt. De bewoners met een lage sociaaleconomische status blijven achter in de buurt en komen steeds minder in aanraking met groepen met een ander levenspatroon, er zijn geen sterkere bewoners waaraan de zittende bewoners zich kunnen 'optrekken' (Mulder, 2009). De geografische uitsluiting wordt zo vergroot. De concentratie van huishoudens met een lage sociaaleconomische status in een bepaalde buurt kan dus van negatieve invloed zijn op de kansen en perspectieven van betrokkenen: er wordt dan gesproken van buurteffecten (Van Kempen en Priemus, 1999 in: Van Beckhoven en Van Kempen, 2002). Hiernaast kan een lage sociaaleconomische samenstelling van de buurt ook van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt. Ten eerste komen bewoners in concentratiebuurten steeds minder in contact met positieve rolmodellen, waardoor ze mogelijk overlastgevend gedrag gaan vertonen (Wilson, 1987). Dit kan dus van negatieve invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt.

Ten tweede kan een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status leiden tot economisch verval van de buurt. Door het ontstaan van een concentratie van armoede neemt de koopkracht van de buurt af. Als gevolg hiervan kunnen bepaalde voorzieningen niet voortbestaan en bestaat de kans dat ondernemers de buurt zullen verlaten (Eenink, 2007). Het verdwijnen van voorzieningen kan vervolgens ook weer negatief van invloed zijn op de onderlinge contacten en de identificatie met de buurt (Van Stokkom en Toenders, 2010). Hiernaast kan een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status ook leiden tot sociaal verval van de buurt in de vorm van overlast. Een voorbeeld hiervan vormt de hoge werkloosheid in veel buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling. Door frustratie en de hele dag thuis zitten, kunnen de dagelijkse activiteiten van bewoners verschuiven van werken of solliciteren naar het veroorzaken van overlast. (Kramer, 2000 in: Atlas voor Gemeenten, 2006). Als gevolg hiervan wordt het negatieve stigma van een buurt nog meer bevestigd, waardoor het proces van filtering nog verder versterkt wordt.

Naast de kansentheorie is er nog een aanvullende verklaring voor de concentratie van leefbaarheidsproblemen in bepaalde buurten. Dit wordt de gedeelde-oorzaaktheorie genoemd (Mulder, 2009). De gedeelde-oorzaaktheorie gaat er vanuit dat er een groep mensen is met problemen en beperkingen zoals weinig zelfvertrouwen, een zwakke gezondheid, psychische problemen, weinig vertrouwen in anderen en in instanties en beperkte sociale vaardigheden. Doordat deze groep mensen moeite heeft met het vinden van werk, hebben ze vaak een laag inkomen. Hiernaast zijn er weinig mogelijkheden om een opleiding te volgen of een hoger inkomen te verwerven. Hierdoor is deze groep bewoners aangewezen op de goedkopere huurwoningen: dit zijn over het algemeen sociale huurwoningen in minder aantrekkelijke buurten. Tegelijkertijd is het ook deze groep mensen die kampt met persoonlijke problemen, en zijn ze vaak minder goed in staat om deze problemen op te lossen. Hierdoor is het mogelijk dat deze personen, of mensen in het gezin, overlastgevend gedrag veroorzaken. Deze theorie gaat er dus vanuit dat in aandachtsbuurten over het algemeen veel mensen wonen die veel van hun tijd en aandacht moeten besteden aan het leven met zorgen, zo goed en zo kwaad als dat gaat (Mulder, 2009, p.14).

Een aspect wat sterk samenhangt met de sociaaleconomische samenstelling in de buurt zijn de eigendomsverhoudingen van de woningvoorraad. Verondersteld wordt dat de verhouding tussen koop- en huurwoningen in een buurt een belangrijke determinant is voor de leefbaarheid. In veel modellen wordt er vanuit gegaan dat een eenzijdige woningvoorraad met vooral (sociale) huurwoningen leidt tot een concentratie van bewoners met een lage sociaal economische status. Veel beleid richt zich daarom ook op herstructurering van de woningvoorraad om zo een minder homogene bevolkingssamenstelling te creëren (Ministerie van VROM, 1997). De effectiviteit van dit beleid is echter nog niet duidelijk. Hiernaast heeft de samenstelling van de woningvoorraad ook een invloed op het beheer van de woningen (Eenink, 2007). Koopwoningen worden over het algemeen beter onderhouden dan huurwoningen, omdat een koopwoning het bezit van de bewoners is. Wanneer een woning niet in het eigen bezit is, zijn bewoners minder snel geneigd te investeren in de woning. (Prak en Priemus, 1985). In het geval van huurwoningen is het de woningcorporatie die moet investeren in de woningen, vaak is het echter zo dat de woningcorporatie slechts het hoogstnoodzakelijke onderhoud uitvoert (Eenink, 2007).

Sociaaleconomische samenstelling en sociale cohesie

Buurtverval kan ook indirect worden beïnvloed door de sociaaleconomische samenstelling van de buurt, namelijk door de invloed op sociale cohesie. Ten eerste komen er door het proces van filtering in veel achterstandsbuurten 'nieuwkomers' te wonen met lage inkomens, en veelal van allochtone afkomst.

De toegenomen verscheidenheid aan bevolkingsgroepen kan leiden tot spanningen tussen verschillende (groepen) bewoners in de buurt, onder andere doordat bewoners verschillende waarden en normen hanteren, er is dan dus sprake van minder sociale cohesie (Toulmin 1994 in: Van Marissing, 2008). Dit kan vervolgens weer een negatieve invloed hebben op de leefbaarheid in de buurt en het proces van verval verder in de hand werken.

Ten tweede wordt verondersteld dat de sociaaleconomische samenstelling van de buurt ook een invloed heeft op de identificatie met de buurt. Aangenomen wordt dat de identificatie met de buurt kan worden beïnvloed door drie factoren (Bolt en Torrance, 2005). Ten eerste is het keuzeproces voor een buurt van belang bij de identificatie met de buurt. Als mensen meer vestigingsmogelijkheden kennen, is het waarschijnlijk dat huishoudens zich meer identificeren met de gekozen buurt (van der Horst e.a., 2001). De keuzemogelijkheden van bewoners hangen samen met de sociaaleconomische positie van de bewoners: dus in buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling wonen vaak meer mensen die minder keuze hebben op de woningmarkt. Ten tweede wordt verondersteld dat mensen zich meer identificeren met een buurt waar mensen wonen die dezelfde leefstijl hebben (Hortulanus, 1995). Mensen ambiëren over het algemeen een woonsituatie die overeenkomt met hun feitelijke of geambieerde sociale status, en wonen graag 'soort bij soort' wat een gevoel van vertrouwdheid en herkenning biedt (Van Beckhoven en Van Kempen, 2002, Bolt en Torrance, 2005). Huishoudens met een lage sociaaleconomische status hebben echter weinig keuze op de woningmarkt, en kunnen hun geambieerde woonsituatie vaak niet waarmaken. Tot slot is ook de reputatie van de buurt belangrijk voor de identificatie. Fysieke en sociale kenmerken van de buurt bepalen hoe de buurt gezien wordt door de bewoners en door buitenstaanders, en dit kan de identificatie met de buurt beïnvloeden (Bolt en Torrance, 2005). Bewoners zullen eerder trots zijn op een buurt met een goed imago dan op een buurt met een slecht imago. Buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling zullen vaker een negatief imago hebben. Wacquant (1993) heeft hiernaast aangetoond dat een slechte reputatie van een buurt – en dus minder trotse bewoners – een negatieve invloed heeft op de participatie in de samenleving en de sociale samenhang in de buurt, wat vervolgens een negatieve invloed heeft op de leefbaarheid in de buurt.

3.2.2. Etnische samenstelling en buurtverval

Veel wetenschappers betogen dat naast de sociaaleconomische samenstelling van de buurt, de etnische samenstelling een rol speelt bij het verklaren van buurtverval. In veel probleembuurten is er sprake van een hoog aandeel allochtonen. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat veel allochtonen een lage sociaaleconomische status hebben (Van der Laan Bouma-Doff, 2005). Zoals is gebleken in bovenstaande paragraaf bestaat er een verband tussen het aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status en buurtverval. Dit betekent dus dat de etnische samenstelling – door de vaak lagere sociaaleconomische status van allochtonen – van negatieve invloed op de leefbaarheid kan zijn. Een groep wetenschappers waaronder Grigsby en zijn collega's (1987) stellen dat ondanks het feit dat veel huishoudens in probleembuurten tot een etnische minderheid behoren, etniciteit op zich zelf niet van belang is voor de verklaring van buurtverval. Daarentegen blijkt uit ander onderzoek dat de concentratie van etnische minderheden in de buurt wel degelijk een direct effect heeft op de leefbaarheid en dan vooral op de gevoelens van onveiligheid in de buurt. Zo tonen Tesser e.a. (1995, in: Van der Laan Bouma-Doff, 2005) aan dat - nadat er gecontroleerd wordt voor sociaaleconomische samenstelling en andere bevolkingskenmerken – de bewoners van een buurt met een hoog aandeel etnische minderheden zich onveilig voelen en dat in deze buurten ook sprake is van meer criminaliteit. Ook is aangetoond dat het tempo waarin het aandeel allochtonen in de buurt toeneemt van belang is: hoe sneller de buurt verkleurd, hoe onveilig bewoners zich voelen (Oppelaar en Wittebrood, 2006).

Een studie van RIGO (2004) toont daarnaast aan dat het aandeel allochtonen een negatieve invloed heeft op de perceptie van de buurt. Opvallend hier is dat niet alleen autochtone Nederlanders de concentratie van allochtonen als negatief ervaren maar dat ook bewoners met een niet-westerse etniciteit de verminderde leefbaarheid in een buurt deels toewijzen aan de instroom van etnische minderheden, echter wel van andere groepen dan de eigen (Van der Laan Bouma – Doff, 2005, Eenink, 2007). Een belangrijke intermediaire variabele tussen etniciteit en de gevoelens van onveiligheid kan de sociale cohesie in de buurt zijn. In onderstaande paragraaf zal de relatie tussen etniciteit en sociale cohesie verder worden besproken.

Etniciteit en sociale cohesie

Veel wetenschappelijke onderzoek richt zich op de vraag of etnische samenstelling van een buurt negatieve gevolgen heeft voor de sociale cohesie in de buurt. Onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (Gijsberts e.a., 2008) laat zien dat onder etnische minderheden over het algemeen minder sprake is van sociale contacten en onderling vertrouwen. Vooral de eerste generatie allochtonen scoort lager op deze componenten van sociale cohesie. Dit komt waarschijnlijk deels door de sociaaleconomische kenmerken van de bewoners zoals het inkomen en opleidingsniveau en door de mate van taalbeheersing en culturele verschillen (ibid.). Hierdoor zijn bewoners met een niet-westerse identiteit mogelijk minder vaak actief in de buurt. Doordat de sociale cohesie lager is onder etnische minderheden, zal ook in buurten met een hoog aandeel allochtonen sprake zijn van een minder sociale cohesie. Er is dan sprake van een samenstellingseffect. Hiernaast kan er ook sprake zijn van een buurteffect: dit betekent dat in buurten met een hoog aandeel etnische minderheden er sprake is van minder sociale cohesie, zowel bij allochtonen als autochtonen (ibid.).

Er zijn verschillende theorieën die de relatie tussen etnische concentratie en sociale cohesie beschrijven. Ten eerste bestaat de *homogeniteitstheorie* (McPherson e.a., 2001; Alesina en La Ferrara, 2002, in: Gijsberts e.a., 2008). In deze theorie wordt verondersteld dat mensen het liefst omgaan met personen met een zelfde leefstijl. In buurten waarin sprake is van een heterogene bevolkingssamenstelling zullen bewoners minder vaak contacten hebben met buurtgenoten. In buurten met veel etnische minderheden zal er daardoor minder sprake zijn van sociale cohesie en dit zal een negatief effect hebben op de leefbaarheid in de buurt (Gijsberts e.a., 2010). Een andere theorie die zich richt op de relatie tussen etnische samenstelling en sociale cohesie in de buurt is de *conflicttheorie*. De veronderstelling van deze theorie is dat het wantrouwen tussen groepen toeneemt als er meer leden van andere groepen in de buurt komen wonen, dit kunnen andere groepen zijn in termen van etniciteit, maar ook bijvoorbeeld in sociaaleconomische positie. Naarmate er meer anderen in de buurt komen wonen en naarmate ze dichterbij komen, wordt verondersteld dat bewoners zich steeds meer terugtrekken in de eigen groep en steeds negatiever oordelen over de andere groep (Scheepers e.a., 2002, in: Gijsberts e.a., 2008, Putnam, 2007). Het achterliggende mechanisme hierbij is dat bewoners zich bedreigd voelen door een groeiende concentratie van 'andere groepen'. Putnam (2007) sluit met zijn *constricttheorie* deels aan bij de conflicttheorie, hij stelt dat etnische diversiteit in de buurt leidt tot minder vertrouwen tussen bewoners en minder solidariteit. Putnam toont echter aan dat een hoog aandeel allochtonen in de buurt niet alleen leidt tot minder solidariteit met andere groepen maar ook met de eigen groep: er vindt zogeheten 'schildpaddengedrag' plaats. Een andere theorie die ingaat op de relatie tussen etnische diversiteit en de sociale cohesie in de buurt is de *sociale-controletheorie* (Sampson e.a., 1997). Volgens de sociale-controletheorie leidt een heterogene bevolkingssamenstelling in de buurt tot minder informele sociale controle, wat vervolgens meer wantrouwen tussen de bewoners tot gevolg heeft. Dit kan vervolgens weer leiden tot een verminderde leefbaarheid. Bewoners voelen zich vaak in de steek gelaten en dit resulteert in nog meer wantrouwen naar bewoners van een andere groep (Gijsberts e.a., 2008).

Lijnrecht tegenover deze theorieën staat de *contacthypothese* (Pettigrew en Tropp, 2006 in: Gijsberts e.a., 2010, Putnam, 2007). Hier wordt juist verondersteld dat contact met andere groepen tot meer solidariteit en tolerantie tussen de groepen leidt. Het veronderstelde mechanisme hierachter is dat wanneer bewoners meer contact hebben met buurtgenoten uit een andere etnische groep, ze meer kennis vergaren over het leven en denken van deze buurtgenoten. Wanneer dit contact positief is zal dit leiden tot meer acceptatie van de groep als geheel (Gijsberts e.a., 2010).

Hiernaast bestaan er theorieën die stellen dat etnische diversiteit in de buurt een verschillend effect kan hebben op verschillende groepen in de buurt. Zo tonen Fieldhouse en Cutts (2008, in: Gijsberts, 2008) aan dat etnische diversiteit een positieve invloed heeft op de mate van sociale cohesie die door etnische minderheden ervaren wordt, terwijl het een negatief effect heeft op de ervaren sociale cohesie van autochtone buurtbewoners. Hiernaast blijkt het effect van etnische diversiteit op de ervaren sociale cohesie sterker voor bewoners met een laag inkomen dan voor bewoners met een hoger inkomen (ibid.).

Tevens is er empirisch onderzoek gedaan naar de relatie tussen etnische samenstelling en sociale cohesie. In de Nederlandse context komen hieruit echter geen eenduidige conclusies naar voren. Lancee en Dronkers (2008) tonen aan dat er in etnisch heterogene buurten sprake is van minder onderlinge contacten tussen zowel allochtonen als autochtonen. Ook na controle voor sociaaleconomische kenmerken blijft dit effect bestaan. Het achterliggende mechanisme volgens Lancee en Dronkers is het negatieve effect van etnische heterogeniteit op het vertrouwen in de buurt en in de buurtbewoners. Tolsma e.a. (2008, in: Gijsberts e.a., 2008), relativiseren het effect van etnische diversiteit op sociale cohesie. Zij tonen aan dat de etnische samenstelling als buurtkenmerk alleen invloed heeft op de hoeveelheid contacten binnen de buurt en het doen van vrijwilligerswerk en niet op de andere dimensies van sociale cohesie zoals identificatie met de buurt en sociale controle. Gijsberts e.a. (2008) concluderen dat sociale cohesie wel op een lager niveau ligt in etnisch heterogene buurten, maar volgens hen is dit het gevolg van een samenstellingseffect: er wonen simpelweg meer mensen in de buurt die laag scoren op sociale cohesie omdat ze zich in een achterstandspositie bevinden. Volgens hen is er dus geen sprake van een buurteffect.

3.2.3. Huishoudenssamenstelling en buurtverval

Een andere variabele die volgens veel wetenschappers van invloed is op buurtverval is de huishoudenssamenstelling van de buurt. Uit onderzoek van het ministerie van VROM (2004) is gebleken dat er een relatie is tussen de overheersende huishoudenssamenstelling in de buurt en de tevredenheid met de buurt. In dit onderzoek is aangetoond dat gezinnen graag in buurten wonen met meer gezinnen. De tevredenheid van gezinnen is het hoogst als zij de helft of meer van de bevolking in de buurt uitmaken (Ministerie van VROM, 2004, in: Eenink, 2007). Bewoners zijn over het algemeen minder tevreden als er meer alleenstaanden in de buurt komen wonen. Echter blijkt dat ook alleenstaanden graag in een buurt willen wonen met meer alleenstaanden. Als het aandeel alleenstaanden in de buurt boven de vijftig procent uitkomt, blijken de bewoners namelijk meer tevreden met de buurt (ibid.). Het achterliggende mechanisme hier is waarschijnlijk de leefstijl van bewoners. Zoals al gesteld door Van Beckhoven en Van Kempen (2002) hebben huishoudens vaak de behoefte om 'soort bij soort' te wonen omdat dit een gevoel van herkenning en veiligheid geeft. Dit hangt mogelijk ook sterk samen met de tevredenheid met de buurt. Een ander aspect wat blijkt uit het onderzoek van het ministerie van VROM (2004) is dat wanneer er veel gezinnen met jongeren in de buurt wonen, dit als negatief ervaren wordt. In buurten met veel jongeren ervaren bewoners vaak meer overlast en zijn ze van mening dat er meer sprake is van verloedering.

Huishoudenssamenstelling en sociale cohesie

Hiernaast richt veel wetenschappelijke literatuur zich op het indirecte effect van de huishoudenssamenstelling van de buurt op buurtverval, namelijk door sociale cohesie. Uit onderzoek is gebleken dat huishoudens met kinderen vaak meer op de buurt gericht zijn en meer streven naar onderlinge contacten dan één- of tweepersoonshuishoudens. (Flap, 1999 in: Van Beckhoven en Van Kempen, 2002). In een buurt met veel gezinnen blijkt er vaak meer sprake te zijn van sociale cohesie dan in buurten met weinig gezinnen (Eenink, 2007). Door de aanwezigheid van kinderen in de buurt zijn er meer mogelijkheden voor ouders om elkaar te ontmoeten, op bijvoorbeeld het schoolplein of in het speeltuintje in de buurt (Van Beckhoven en Van Kempen, 2002). Deze onderlinge contacten worden verondersteld een positieve invloed te hebben op de leefbaarheid in de buurt. Hiernaast wordt verondersteld dat één- of tweepersoonshuishoudens minder contacten hebben in de buurt omdat ze vaak maar een kort verblijfsduurperspectief in de buurt hebben en omdat de activiteiten van deze huishoudens vaak meer gericht zijn op plaatsen buiten de buurt (Bolt en Torrance, 2005). Deze verminderde gerichtheid op de buurt maakt dat één- of tweepersoonshuishoudens zich waarschijnlijk minder inzetten voor de leefbaarheid in de buurt.

3.3. De effecten van de fysieke structuur op buurtverval

Naast de sociale structuur van een buurt wordt in huidig beleid een slechte fysieke structuur nog vaak gezien als een belangrijke oorzaak voor buurtverval. In veel buurten staat de leefbaarheid onder druk door overlast, vernieling en criminaliteit. Veel van deze problemen worden deels toegeschreven aan de gebouwde omgeving en de ruimtelijke structuur van een buurt. De fysieke structuur van de buurt kan op twee manieren van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt. Ten eerste kunnen de fysieke buurtkenmerken een directe invloed hebben op de leefbaarheid: in buurten met een slechte kwaliteit woningen en een slecht onderhouden openbare ruimte, wordt verondersteld dat de leefbaarheid minder is. Hiernaast kan de fysieke structuur van de buurt ook invloed uitoefenen op de sociale cohesie in de buurt, wat vervolgens van invloed is op de leefbaarheid. In deze paragraaf wordt er aandacht besteed aan beide verbanden.

3.3.1 De gebouwde omgeving

Binnen de gebouwde omgeving kan er onderscheid gemaakt worden tussen type bouwstijl, beheer en onderhoud en voorzieningen.

Bouwstijl en kwaliteit

De bouwstijl van een buurt en de aanvangskwaliteit van de gebouwde omgeving worden vaak gezien als belangrijke oorzaken van verval van een buurt. De aanvangskwaliteit van de buurt wordt vooral bepaald door het gebruik van materialen en de grootte en indeling van de woning. De periode waarin de woningen gebouwd zijn heeft een belangrijke invloed op de bouwstijl en kwaliteit. Hiernaast kan ook de architectonische waarde van de woning invloed hebben op het functioneren van de buurt als fysieke woonomgeving (Adriaanse, 2004). Wanneer de gebouwde omgeving van een hoge architectonische kwaliteit is, zullen bewoners zich er sneller mee identificeren. Een wetenschapper die ingaat op de invloed van de gebouwde omgeving op buurtverval is Alice Coleman (1985). Zij stelt dat het ontwerp van buurten kan leiden tot normoverschrijdend gedrag en dat dit vervolgens kan leiden tot sociaal verval van een buurt. Volgens haar ontstaan problemen in vroegnaoorlogse flatwijken door het bestaan van een vicieuze cirkel van de fysieke structuur van de buurt, de bevolkingssamenstelling en leefbaarheidsproblemen (Van Beckhoven e.a., 2008). De cirkel start met tekenen van fysiek verval. Door de slechte kwaliteit van de gebouwde omgeving ontstaan er problemen met het verhuren van de woningen in de buurt.

Bewoners met een hoge sociaaleconomische status vertrekken uit de buurt en door de slechte verhuurbaarheid komen er steeds meer huishoudens met een lage sociaaleconomische status in de buurt wonen die geen andere keuze hebben op de woningmarkt. Hierdoor verslechtert het imago van de buurt. Dit heeft vervolgens weer verder fysieke en sociaal verval tot gevolg (Coleman, 1985).

De bouwstijl van de buurt kan ook indirect van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt, namelijk door sociale cohesie. Oscar Newman (1972) betoogt dat de fysieke structuur van de buurt, en dan voornamelijk van hoogbouwbuurten, een negatief effect kan hebben op de sociale cohesie en hierdoor crimineel gedrag stimuleert. In zijn onderzoek wordt de betrokkenheid van bewoners als een belangrijke intermediaire variabele gezien (Van Kempen en Bolt, 2003). In veel flats is er sprake van anonieme publieke ruimten zoals trappenhuisen, portieken en liften. Deze ruimten zijn vaak onoverzichtelijk, waardoor er sprake is van minder sociale controle. Verondersteld wordt dat dit zal leiden tot meer criminaliteit en overlast (Newman, 1972). Ook worden flatgebouwen gekenmerkt door anonieme bewoning, bewoners kennen elkaar vaak niet goed (Van Gemerden en Staats, 2006). De architectuur van eengezinswoningen daarentegen wordt verondersteld meer onderlinge contacten te generen (Blauw, 1986, in: Bolt en Van Kempen, 2003).

Beheer en onderhoud

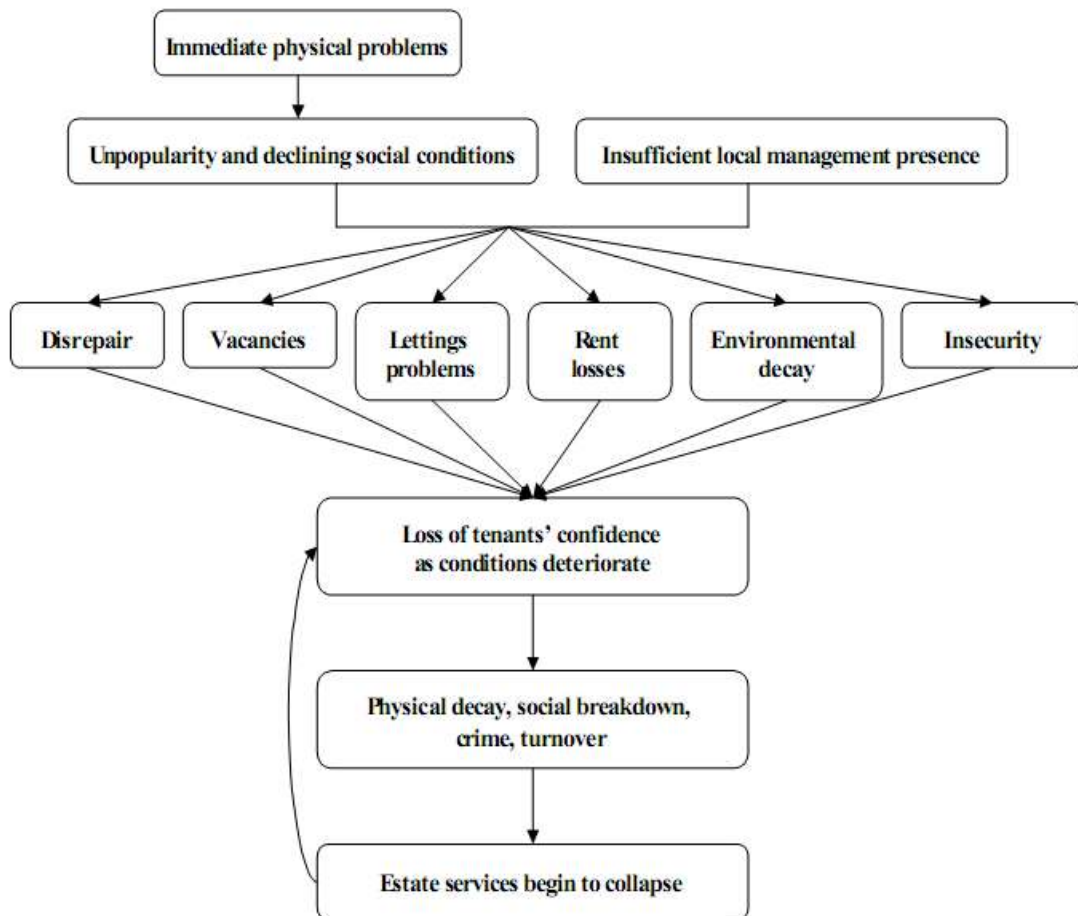
Naast de gebouwde omgeving op zichzelf zijn het beheer en onderhoud ervan van invloed op buurtverval. Wanneer woningen slecht onderhouden zijn kan dit verval van de buurt tot gevolg hebben. Slecht onderhoud kan leiden tot meer vernieling en bekladding. Hiernaast wordt verondersteld dat door slecht onderhoud steeds minder bewoners het nodig vinden om in hun woning te investeren, waardoor het proces van verval nog verder versterkt wordt (Massey en Denton, 1993, in: Van Kempen en Bolt, 2003). Dit kan vervolgens ook weer sociale achteruitgang in de hand werken, doordat in een fysiek slechte buurt het proces van filtering wordt versterkt.

Anne Power (1997) is één van de wetenschappers die de nadruk legt op het belang van management voor de leefbaarheid in de buurt. Hoewel ze de oorzaak van buurtverval nadrukkelijk neerlegt bij fysiek verval, kan dit in haar ogen niet los worden gezien van het management in de buurt (Jansen, 2009). Power stelt dat door goed onderhoud van de gebouwde omgeving het verval van een buurt tegengegaan kan worden. Volgens Power leidt goed onderhoud, zoals het opknappen van een complex, niet alleen tot een verbeterd aanzien van de flat, maar kan het ook een positieve invloed hebben op de tevredenheid met de buurt en op de verbondenheid van bewoners met de buurt. Volgens Power is het essentieel dat de verantwoordelijke managers direct in contact komen met de plek waarvoor ze verantwoordelijk zijn (*acting on the spot*). Management op afstand is funest voor de kwaliteit van de gebouwde omgeving, omdat dan geen goed zicht wordt gekregen op wat er werkelijk in een buurt of complex aan de hand is (Van Beckhoven e.a., 2008).

Figuur 3.3. toont hoe buurtverval in zijn werk gaat volgens Anne Power en laat zien wat er gebeurt als er onvoldoende aandacht wordt besteed aan management. De basis van het verval van een buurt ligt volgens Power bij een slechte fysieke staat van de buurt. Een slechte fysieke staat kan leiden tot verminderde populariteit van de buurt en verschillende sociale problemen. Wanneer de problemen nog klein zijn, kan goed management nog voorkomen dat de problemen groter worden (Power, 1997). Echter als er geen goed management plaatsvindt dan zal de buurt verder in een staat van verval raken wat zich uit in slecht onderhoud, leegstand, problemen met het verhuren van de woning, minder huuropbrengsten, achteruitgang van de omgeving en meer onveiligheid.

Power stelt dat als gevolg hiervan de huurders vertrouwen verliezen in de buurt en dat er sprake is van een slechte reputatie wat leidt tot verdere fysieke- en sociale achteruitgang. Hiernaast zal ook het aantal verhuizingen uit de buurt toenemen. Hierdoor zullen bewoners nog meer het vertrouwen in de buurt verliezen en ontstaat er een vicieuze cirkel (ibid.). Aangezien Power de oorzaak van verval legt bij de fysieke achteruitgang van de buurt, is het volgens haar ook hier waar de mogelijke oplossing voor het verval van buurten ligt. Fysieke achteruitgang van een buurt is onvermijdelijk, maar goed management kan wel het verder in verval raken van de buurt voorkomen (ibid.).

Figuur 3.3: Het vervalmodel van Anne Power (1997)

Een theorie die aansluit bij het model van Power is de 'broken windows' theorie van Wilson en Kelling (1982). Deze theorie gaat ervan uit dat wanneer kleine tekens van verval in buurten niet vroegtijdig worden aangepakt, dit door een sneeuwbaaleffect tot verder verval van de buurt kan leiden (Lub e.a., 2009). Als bijvoorbeeld een gebroken ruit in een gebouw niet op tijd wordt gerepareerd kan het tot gevolg hebben dat er steeds meer ruiten worden ingegooid, dat vervolgens jongeren steeds meer vernielingen gaan aanrichten, en dat dit uiteindelijk leidt tot werkelijke criminaliteit in de buurt. Net als in het model van Power is er hier ook sprake van een vicieuze cirkel (ibid.). Wilson en Kelling wijzen daarom op het belang van het aanpakken van problemen als ze nog klein zijn: als de 'broken windows' op tijd worden gerepareerd kan verder verval van de buurt tegen worden gegaan.

Sampson en Raudenbush (1999) gaan ook in op deze 'broken windows' theorie maar stellen dat de relatie tussen de verschillende variabelen anders ligt, en benadrukken de betekenis van sociale cohesie. Zij stellen dat er geen directe relatie is tussen verloedering enerzijds en verder verval van de buurt en meer onveiligheid anderzijds, maar dat achterstand en een gebrek aan sociale cohesie – of collectieve zelfredzaamheid - leidt tot zowel verloedering als onveiligheid. Het ogenschijnlijke verband tussen verloedering en onveiligheid is volgens Sampson en Raudenbush dus een schijnrelatie. Ze benadrukken dat het daarom belangrijk is de achterstand van buurten aan te pakken en de sociale cohesie te stimuleren zodat zowel verloedering als groeiende gevoelens van onveiligheid tegengegaan kunnen worden.

Voorzieningen

In de literatuur wordt ook gewezen op de invloed die voorzieningen kunnen hebben op het verval van buurten (Adriaanse, 2004). Een belangrijke hypothese is dat het voorzieningenniveau belangrijk is voor de leefbaarheid in de buurt omdat de voorzieningen kunnen dienen als ontmoetingsplek. Dit kan een positieve invloed hebben op de onderlinge contacten in de buurt en mogelijk buurtverval tegengaan (Fischer, 1982, in: Van Kempen en Bolt, 2003). Deze relatie is ook empirisch aangetoond door Flap en Völker (2005). In hun onderzoek tonen ze aan dat er in buurten met een hoger voorzieningenniveau sprake is van meer gemeenschapsgevoel en meer sociale contacten (Wittebrood, 2008). Ook sociale voorzieningen, zoals het welzijnswerk, een brede school of voorzieningen voor sociale en maatschappelijke opvang of zorgvoorzieningen kunnen een belangrijke rol spelen bij de sociale cohesie in de buurt. Hiernaast kan ook het maatschappelijk middenveld - zoals sportverenigingen en buurtorganisaties - een positieve invloed hebben op sociale contacten en gevoelens van saamhorigheid in de buurt, wat vervolgens kan leiden tot een verbeterde leefbaarheid (Dautzenberg, 2008). Van Kempen en Bolt (2003) sluiten aan bij de conclusie dat een hoger voorzieningenniveau in de buurt mogelijk kan leiden tot meer contacten in de buurt, wat van positieve invloed kan zijn op de leefbaarheid in de buurt. Ze voegen hier echter aan toe dat voorzieningen en de contacten die hieruit voortvloeien niet direct leiden tot een sterkere identificatie met de buurt (Dekker en Bolt, 2005).

Dautzenberg (2008) stelt dat het voor de sociale contacten in de buurt vooral van belang is dat er plekken zijn waar bewoners van een buurt elkaar tegenkomen omdat ze er moeten zijn vanwege hetzelfde doel en waar ze op informele wijze een praatje met elkaar kunnen maken. Het type contact dat mensen op deze plekken in de buurt hebben wordt 'familiariteit' genoemd. Dit betekent dat mensen elkaar van gezicht kennen en af en toe een praatje met elkaar maken. Deze familiariteit kan worden bevorderd op plaatsen waar de mensen elkaar regelmatig ontmoeten, zoals de supermarkt, het schoolplein of de markt. Dautzenberg (2008) stelt dat deze familiariteit niet ontstaat door multiculturele feesten of buurtbarbecues. Het ontwikkelt zich doordat mensen elkaar *regelmatig* tegenkomen en elkaar even spreken. Het is daarom van belang dat de fysieke structuur van de buurt regelmatige ontmoetingen tussen bewoners mogelijk maakt. Te denken valt aan scholen, sportvelden, speeltuintjes, winkels en buurtcentra. Verondersteld wordt dat familiariteit de leefbaarheid in de buurt vergroot. Er zijn echter wel twee kanttekeningen te plaatsen bij de bovenstaande theorie. Aan het idee van het organiseren van activiteiten en het bouwen van plaatsen voor ontmoeting ligt de veronderstelling ten grondslag dat oppervlakkig contact vanzelf leidt tot diepgaander contact. In de praktijk is dit echter niet altijd het geval, ontmoeting leidt niet altijd tot intensievere contacten. Oppervlakkige contact kan zelfs een tegenovergesteld effect tot gevolg hebben; het kan namelijk de wederzijdse vooroordelen versterken (Dautzenberg, 2008). Een tweede kanttekening is dat het stimuleren van sociale cohesie vaak een doel is wat gesteld is door beleidsmakers en niet per se iets is waar de bewoners naar streven (ibid.).

3.3.2 Stedelijk ontwerp van de buurt

Naast de gebouwde omgeving kan ook het stedelijk ontwerp van een buurt gezien worden als een oorzaak voor buurtverval. Als het over het stedelijk ontwerp van een buurt gaat, dan wordt hier de mate van overzichtelijkheid, de inrichting en beheer van openbare ruimte en de toegankelijkheid mee bedoeld (Eenink, 2007).

Ten eerste kan de bereikbaarheid van de buurt invloed hebben op de leefbaarheid in de buurt. Wanneer een buurt goed bereikbaar is per auto en openbaar vervoer zal het mensen van buiten de buurt aantrekken wat een positieve invloed kan hebben op de ontwikkeling van de buurt. De locatie van de buurt – bijvoorbeeld ten opzichte van het centrum of ten opzichte van de uitvalswegen – is hier ook van belang. Buurten die dicht bij het centrum of uitvalswegen liggen zijn vaak populairder bij nieuwe bewoners. Hier speelt ook de uitstraling van omliggende buurten een rol. Een buurt omringt door probleembuurten is vaak minder populair bij nieuwe bewoners. Ook is de kans groter dat de criminaliteit vanuit omliggende buurten overslaat naar de betreffende buurt (Adriaanse, 2004).

Ook de aanwezigheid van groen in de buurt kan een belangrijke invloed hebben op de leefbaarheid. In veel vroeg-naoorlogse buurten wordt de ruime opzet en de aanwezigheid van veel groen gezien als één van de meest positieve punten van de buurt (Adriaanse, 2004). De aanwezigheid van parken kan echter ook weer leiden tot meer gevoelens van onveiligheid (Gemeente Utrecht, 2006).

Hiernaast kan het stedelijk ontwerp van de buurt ook een indirect effect hebben op de leefbaarheid in de buurt, namelijk door sociale cohesie. Een slechte overzichtelijkheid van een buurt biedt vaak minder mogelijkheden tot sociale controle, wat criminaliteit en gevoelens van onveiligheid kan bevorderen (Eenink, 2007). In buurten met veel hoogbouw kan er hiernaast sprake zijn van een gebrek aan sociale controle bij de blinde plinten van veel flats en flats met bergingen of garages op de begane grond (Adriaanse, 2004). Ook slecht verlichte en afgelegen wegen en fietspaden kunnen leiden tot gevoelens van onveiligheid. Een ruime en overzichtelijke structuur heeft een positieve invloed op de leefbaarheid in de buurt: er zijn geen stegen waar criminelen in kunnen verdwijnen en er zijn meer mogelijkheden voor sociale controle (ibid.). Ook Jane Jacobs (1961) toont in haar boek *"The death and life of great American cities"* aan dat de stedenbouwkundige inrichting van de buurt de mate van sociale controle kan beïnvloeden en daardoor de veiligheid in de buurt kan verbeteren. Volgens Jacobs bevorderen fysieke kenmerken als een hoge bebouwingsdichtheid, een menging van functies in termen van wonen, werken en voorzieningen en kleine huizenblokken de veiligheid en leefbaarheid in de buurt (Van Kempen en Bolt, 2003, Eenink, 2007). Ook Blokland-Potters (1998) heeft onderzoek gedaan naar de invloed van de fysieke structuur op de sociale controle en veiligheid in de buurt in twee Rotterdamse wijken. De conclusie van dit onderzoek is dat onder bepaalde voorwaarden de menging van functies binnen de buurt kan leiden tot minder gevoelens van onveiligheid. Van Kempen en Bolt (2003) betogen echter dat bestaand onderzoek nog geen eenduidig antwoord geeft op de vraag of het ontwerp van een buurt van invloed is op de leefbaarheid in de buurt of dat meer onderzoek op dit terrein nodig is.

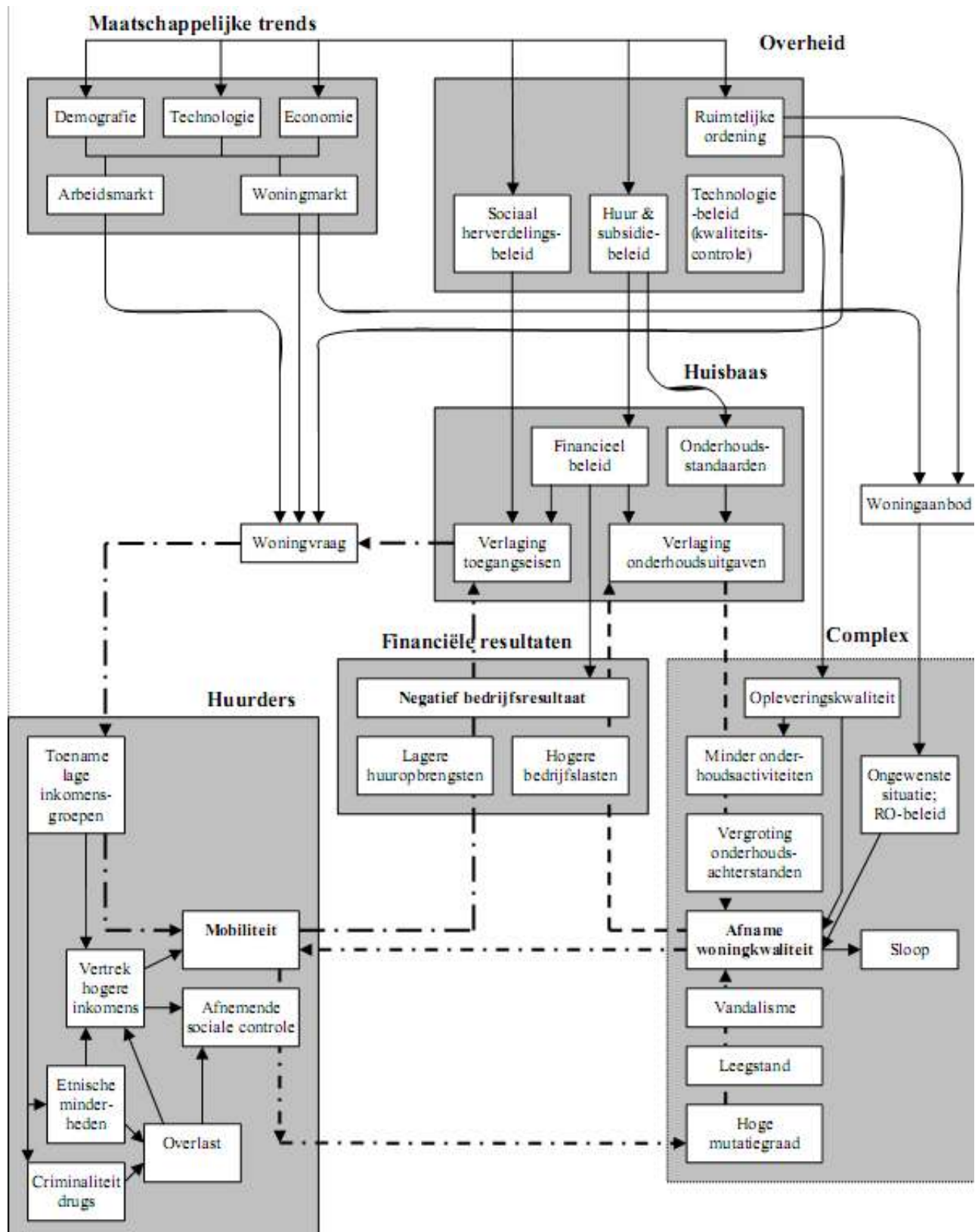
3.4. Wederzijdse beïnvloeding fysiek en sociaal

Uit bovenstaande paragrafen is gebleken dat in de meeste modellen de fysieke structuur en de sociale structuur van de buurt gezien worden als belangrijke oorzaken voor buurtverval. In de huidige literatuur wordt echter steeds meer ingegaan op de wisselwerking tussen de twee aspecten. Wanneer er bijvoorbeeld verval plaatsvindt in de fysieke buurtstructuur kan dit weer invloed hebben op de sociale buurtstructuur en vice versa. Een model dat de onderlinge relaties tussen de fysieke buurtstructuur, de sociale buurtstructuur en buurtverval beschrijft is het model van vervalspiralen van Prak en Priemus. Een belangrijk punt van Prak en Priemus is dat de ontwikkelingen in de buurt nooit in isolatie plaatsvinden. Deze ontwikkelingen worden altijd beïnvloed door andere factoren en zorgen vervolgens ook weer voor veranderingen elders, er is sprake van verschillende spiralen die elkaar steeds weer beïnvloeden (Van Beckhoven e.a., 2008).

Prak en Priemus maken onderscheid tussen drie vervalspiralen. De eerste vervalspiraal beschrijft de sociale achteruitgang van de buurt. Probleembuurt worden gekenmerkt door veel verhuizingen. Door een proces van invasie en successie zullen huishoudens met een hoge sociaaleconomische status de buurt verlaten en zullen er huishoudens met een lagere sociaaleconomische status voor in de plaats komen. Als gevolg hiervan kan het zijn dat huishoudens met een hogere sociaaleconomische status zich niet meer thuis voelen in de buurt en – aangezien ze de financiële mogelijkheden hebben om te verhuizen– de buurt verlaten. Hierdoor voelen steeds minder bewoners zich verbonden met de buurt. De sociale cohesie neemt af en er is sprake van minder sociale controle in de buurt. Als gevolg hiervan ontstaat er verloedering en meer criminaliteit in de buurt, wat uiteindelijk weer leidt tot een toename van de verhuiscapaciteit (Prak en Priemus, 1985, Van Kempen en Bolt, 2003, Van Beckhoven e.a., 2008, Eenink, 2007). De tweede vervalspiraal beschrijft de technische achteruitgang van een buurt. De basis voor deze vervalspiraal ligt bij de vergrote verhuismobiliteit in achterstandsbuurten. Doordat bewoners eerder zullen verhuizen vinden er minder investeringen in woningen plaats; dit kan vervolgens leiden tot vervuiling, vandalisme en zelfs leegstand. Als gevolg hiervan zal het aantal verhuizingen vanuit de buurt weer toenemen, en zal er weer een instroom plaatsvinden van huishoudens met een lagere sociaaleconomische status. Dit grijpt dus uiteindelijk weer terug op de sociale vervalspiraal (Prak en Priemus, 1985, Van Kempen en Bolt, 2003, Van Beckhoven e.a., 2008, Eenink, 2007). De derde vervalspiraal beschrijft de economische achteruitgang van de buurt. Door hoge kosten en lage inkomsten voor bewoners of eigenaren van de woningen is er minder investering mogelijk in verbetering en onderhoud van de woningvoorraad. Als gevolg hiervan zullen woningen in de buurt meer verloederen. Om toch aan meer inkomsten te komen zijn huiseigenaren vaak genooddaakt om meer huurders met een laag inkomen toe te laten om zo verzekerd te zijn van huurinkomsten. Een andere oplossing voor de huiseigenaar is om niet meer te investeren in de woningvoorraad. Volgens Prak en Priemus leidt het in beide gevallen tot meer verval (Prak en Priemus, 1985, Van Kempen en Bolt, 2003, Van Beckhoven e.a., 2008, Eenink, 2007).

Ondanks dat het model van Prak en Priemus een duidelijk overzicht geeft van de processen die plaatsvinden in de buurt en een goed inzicht geven in de onderlinge verhoudingen tussen sociaal, fysiek en economisch verval van de buurt, kan er ook een aantal kritische opmerkingen gemaakt worden. Ten eerste is het in het model niet duidelijk waar buurtverval precies begint. Hierdoor is het ook lastig om een duidelijke punt aan te wijzen waar ingegrepen kan worden. Daarnaast gaat het model vooral uit van het negatieve, de enige mogelijkheid voor de buurt lijkt verval. Prak en Priemus gaan niet in op de mogelijkheden om de spiralen weer opwaarts te laten gaan. Ten slotte gaan Prak en Priemus niet in op de motivatie van individuen op bepaalde actie te ondernemen, er wordt geen rekening gehouden met behaviourale aspecten, zoals sociale cohesie (Van Beckhoven e.a., 2008).

Figuur 3.4: De vervalspiralen van Prak en Priemus (1985)

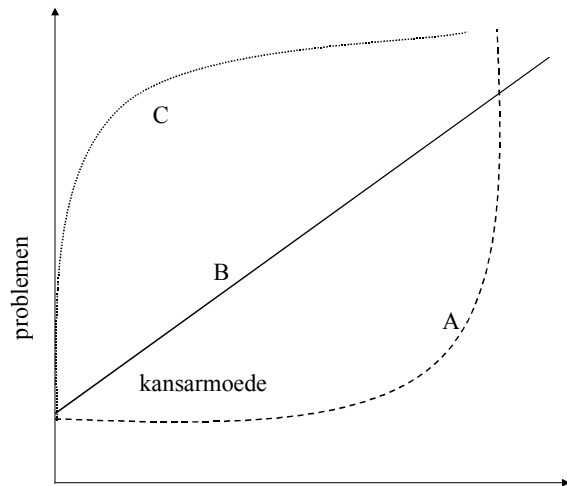

3.5. Tipping points

In bestaande theorieën omtrent buurtverval wordt vooral uitgegaan van een lineair verband tussen de structurele kenmerken van de buurt – zoals de sociaaleconomische samenstelling of het aandeel allochtonen – en de mate van verval van de buurt. Er wordt aangenomen dat naarmate het aantal huishoudens met een lage sociaaleconomische status of het aandeel allochtonen toeneemt, de problemen evenredig zullen toenemen. In het kader van buurtverval is het echter ook belangrijk aandacht te besteden aan niet-lineaire verbanden, oftewel de zogeheten 'tipping point' modellen. De 'tipping point' modellen kunnen worden gezien als een verbijzondering van het filteringmodel (Van Beckhoven e.a., 2008). Net als in het filteringmodel staat het vertrekken van bewoners met een hogere sociaaleconomische status uit de buurt en de instroom van bewoners met een lagere sociaaleconomische status – vaak behorende tot een andere etnische groep - hier centraal (Temkin en Rohe, 1996). 'Tipping point' modellen gaan er echter vanuit dat er een punt is op de schaal van sociaaleconomische samenstelling of etnische concentratie waarna de problemen exponentieel toenemen. Een toonaangevend onderzoeker op dit gebied is George Galster (2007). Hij toont aan, op basis van onderzoek in verschillende Amerikaanse steden, dat ongewenst gedrag - zoals schoolverlaten of criminaliteit - sterk toeneemt in de buurt als het aandeel bewoners beneden de armoedegrens boven de twintig procent uitkomt. (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). Verondersteld wordt dat zolang het aandeel kansarmen beneden een bepaalde grens ligt de problemen nog te overzien zijn. Echter wanneer er een bepaalde drempelwaarde wordt bereikt, de problemen moeilijker zijn aan te pakken. Als gevolg hiervan zullen steeds meer bewoners met een hoge sociaaleconomische status de buurt verlaten en nemen de problemen ineens exponentieel toe. Volgens Galster (2007) spelen ook een tekort aan positieve rolmodellen, vermindering van sociaal kapitaal en een slechte reputatie van de buurt hierbij een belangrijke rol. Of er ook in Nederland sprake is van dit soort drempelwaarden is nog niet bekend. Dit kan te maken hebben met een gebrek aan goed kwantitatief onderzoek. Hiernaast moet er echter ook rekening gehouden worden met het feit dat de Nederlandse situatie sterk verschilt van de Amerikaanse situatie. In Nederland is er een sterke rol van de verzorgingsstaat, waardoor er minder sprake is van sterke inkomensverschillen. Hiernaast is er in de Nederlandse situatie minder sprake van extreme concentraties van armoede (Van Beckhoven e.a., 2008).

Als er sprake is van een niet-lineair verband tussen de mate van 'kansarmoede' enerzijds en de probleemindicatoren anderzijds, dan heeft dit ook implicaties voor het beleid dat het beste gevoerd kan worden. Wanneer het zo is dat problemen boven een bepaalde drempelwaarde exponentieel toenemen (zie lijn A, figuur 3.5.), dan is het belangrijk om binnen de buurt onder deze drempelwaarde te blijven. Dit betekent dat beleid gericht op het stimuleren van een sociale mix een goede optie zou zijn, zolang er in elke buurt maar onder deze drempelwaarde gebleven wordt. De spreiding van armoede leidt dan niet alleen tot minder problemen in de buurt zelf, maar ook tot minder problemen in de stad als geheel. (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). Wanneer er wordt uitgegaan van een lineair verband (lijn B), dan zou een lagere concentratie van 'kansarmoede' in de buurt wel leiden tot minder problemen in de buurt, maar de problemen in de stad als geheel zouden niet verminderen (ibid.). Uitgaande van een lineair verband zou een beleid gericht op sociale mix leiden tot een betere buurt maar ook tot mogelijke toename van problemen in andere buurten: de zogeheten waterbedeffecten. Ten slotte is het theoretisch ook mogelijk dat problemen boven een bepaalde drempelwaarde juist stabiliseren (lijn C), al is dit nog niet aangetoond door empirisch onderzoek. In dit geval zou beleid gericht op sociale mix juist een onverstandige keuze zijn. De problemen in de buurt zouden maar beperkt afnemen, terwijl in de ontvangstbuurten waar nu nog weinig bewoners wonen met een lage sociaaleconomische status, de problemen sterk zouden toenemen (ibid.).

Figuur 3.5: Hypothetische relaties tussen 'kansarmoede' en problemen in de buurt (Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007)

3.6. Externe Factoren

Veel theorieën zoeken de oorzaken van verval in de buurt zelf. Er zijn echter ook externe factoren die een belangrijke invloed kunnen uitoefenen op het verval van de buurt. Ten eerste zijn de kenmerken van de woningmarkt van belang. Door de nieuwbouw van betaalbare en aantrekkelijke buurten, kan een bepaalde buurt dalen op de stedelijke buurtenhiërarchie. Als gevolg hiervan zullen veel woningzoekenden minder snel in de betreffende buurt komen wonen en eerder kiezen voor een aantrekkelijke nieuwbouwwoning. De huidige bewoners van een buurt zullen ook overwegen om naar betere buurten te verhuizen. Tegelijkertijd zal er een instroom van bewoners met een lagere sociaaleconomische status plaatsvinden. Dit proces is al beschreven door Hoyt (1939) in zijn theorie van filtering. Ook Grigsby en zijn collega's (1987) zien dit proces van filtering als een belangrijke oorzaak van buurtverval. Vergeleken met Hoyt, benadrukken zij echter nog meer de externe veranderingen als een belangrijke verklaring voor het verval van buurten (Van Beckhoven e.a., 2008).

Ten tweede speelt het beleid van de overheid een belangrijke rol (Adriaanse, 2004). Er is al veel beleid gericht op de specifieke problemen in buurten. Het Grotestedenbeleid richt zich bijvoorbeeld specifiek op de probleemwijken in de Nederlandse grote steden. Goed beleid kan een positieve invloed hebben op de leefbaarheid in de buurt. Echter problemen met de implementatie van beleid kunnen ook van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt. Vooral de kwaliteit van de partnerships tussen publieke en private partijen is hier van belang. Conflicten en meningsverschillen kunnen processen van verandering flink vertragen en dus invloed hebben op de leefbaarheid in de buurt (ibid.).

Ten slotte kunnen ook algemene maatschappelijke ontwikkelingen invloed uitoefenen op het proces van buurtverval. Zo stelde de deelnemers van de Esplanada-conferentie in 1955 al dat de levendigheid in veel (vroeg-naoorlogse) buurten aan het verdwijnen was als gevolg van individualisering, veranderende huishoudenssamenstelling, toename van moeders die gingen werken, vergrijzing en veranderende vrijetijdsbesteding (Van Beckhoven e.a., 2008). Ook de toenemende multiculturele samenleving is een maatschappelijke ontwikkeling die een belangrijke invloed heeft op het verval van buurten (Adriaanse, 2004).

3.7. Conclusie

In dit hoofdstuk is ingegaan op de theorieën de mogelijke oorzaken van buurtverval beschrijven. Hierbij is vooral de nadruk gelegd op de sociale cohesie, de bevolkingssamenstelling en de fysieke kenmerken van de buurt. De buurt wordt gezien als een belangrijk integratiekader waarbinnen verval plaatsvindt. Hiernaast is er echter ook kort ingegaan op de verklaringen voor buurtverval die buiten de buurt liggen, zoals veranderingen in de woningmarkt en in het overheidsbeleid.

Ten eerste is er gekeken naar de sociale cohesie in de buurt. Sociale cohesie bestaat uit contacten met medebewoners, gedeelde normen en waarden in de buurt en identificatie met de buurt. Hoge scores op deze aspecten wordt door veel auteurs gezien als positief voor de leefbaarheid. Hierbij is specifiek aandacht besteed aan de contactladder van het Verwey-Jonker instituut, de theorie van collectieve zelfredzaamheid van Sampson en collega's (1997), de sociale desorganisatietheorie van Shaw en McKay (1942) en het onderzoek van Crenson (1983) naar de relatie tussen identificatie met de buurt en leefbaarheid. Sociale cohesie wordt in dit onderzoek gezien als een intermediaire variabele tussen de buurtkenmerken en de problemen in de buurt. Hiertoe is in dit hoofdstuk dan ook aandacht besteed aan enerzijds theorieën die ingaan op de relatie tussen sociale cohesie en problemen in de buurt en anderzijds theorieën die de relatie tussen structurele buurtkenmerken en sociale cohesie beschrijven. In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk stonden de belangrijkste theorieën die ingaan op de invloed van de bevolkingssamenstelling op buurtverval centraal. Veel theorieën gaan in op de invloed van de sociaaleconomische samenstelling, de etnische samenstelling en de huishoudenssamenstelling van de buurt op de leefbaarheid. Zo wordt er ingegaan op het model van Grigsby en zijn collega's (1987) dat buurtverval vooral verklaart door de toestroom van bewoners met een lage sociaaleconomische status en het vertrekken van bewoners met een hogere sociaaleconomische status. Hierbij spelen ontwikkelingen buiten de buurt ook een rol. Hiernaast blijkt dat de meeste theorieën ervan uitgaan dat een lage sociaaleconomische status leidt tot minder sociale cohesie in de buurt, vooral omdat deze groep bewoners vaak minder bewust kiest voor een buurt. Wanneer we kijken naar de invloed van de etnische samenstelling op de leefbaarheid, zijn de meningen verdeeld. Een aantal onderzoekers stelt dat het vooral de sociaaleconomische samenstelling van de buurt is, en niet zozeer de etnische samenstelling, dat van invloed is op de leefbaarheid. Daarentegen toont ander onderzoek aan dat er ook een direct effect bestaat van een hoog aandeel etnische minderheden op gevoelens van onveiligheid en de leefbaarheid in de buurt. Ook over de invloed van de etnische samenstelling op sociale cohesie kan geen eenduidige conclusie worden gegeven: zo stelt de conflicttheorie dat wantrouwen tussen groepen toeneemt wanneer er meer leden van etnische groepen in de buurt komen wonen, terwijl de contacthypothese stelt dat contact met andere groepen juist leidt tot meer onderling begrip en verdraagzaamheid. Hiernaast is er ingegaan op theorieën die de invloed van de huishoudenssamenstelling op buurtverval beschrijven. De huishoudenssamenstelling hangt vooral samen met de verbondenheid met de buurt: onderzoekers tonen aan dat gezinnen meer op de buurt zijn gericht en meer contacten hebben in de buurt. Dit heeft ook te maken met het feit dat gezinnen vaak langer in de buurt blijven wonen.

Hiernaast heeft ook de fysieke structuur van de buurt invloed op het verval van de buurt. Hierbij is vooral gekeken naar de theorieën die ingaan op de invloed van de gebouwde omgeving en het stedelijk ontwerp op de leefbaarheid. De fysieke kenmerken kunnen op twee manieren van invloed zijn. Ten eerste, kan er een direct effect zijn doordat de slechte bouwkwaliteit en slecht onderhoud van de gebouwde omgeving leidt tot meer overlast, vernieling en vervuiling.

Slecht onderhouden buurten zullen ook minder krachtige bewoners aantrekken, wat tot meer problemen kan leiden. Ook de ligging van de buurt, bijvoorbeeld ten opzichte van het centrum, bepaald welk type mensen in de buurt komt wonen. Hiernaast is er ook een indirect effect van de fysieke omgeving op de leefbaarheid in de buurt, namelijk door de invloed op sociale cohesie. Veel auteurs stellen dat een onoverzichtelijke buurt van negatieve invloed is op de leefbaarheid omdat er minder sprake is van sociale controle, en hierdoor de criminaliteit en onveiligheid toeneemt. Hiernaast kan ook een onpersoonlijke bouwstijl en weinig voorzieningen in de buurt leiden tot minder onderlinge contacten in de buurt en minder verbondenheid met de buurt. Dit kan vervolgens weer leiden tot een verminderde leefbaarheid. Kijkende naar de invloed van fysieke en sociale kenmerken van de buurt op buurtverval is het belangrijk te realiseren dat de sociale en fysieke kenmerken van de buurt niet los van elkaar staan. Beide kenmerken beïnvloeden elkaar sterk.

In dit hoofdstuk is ook de theorie omtrent de zogeheten 'tipping point' modellen beschreven. Onderzoekers zoals Galster en collega's (2000, 2007) stellen dat er een bepaald punt is in de mate van 'kansarmoede' in de buurt waarna problemen exponentieel toenemen. De veronderstelling is dat het lange tijd goed kan gaan in een buurt, maar als er een bepaalde drempelwaarde wordt overschreden dat dan de problemen moeilijker te overzien zijn. Dit proces wordt versterkt door het wegtrekken van 'kansrijke' bewoners en een afname van de sociale cohesie. In het vervolg van dit onderzoek wordt gekeken of er ook sprake is van deze 'tipping points' in de Utrechtse situatie.

Tot slot is er gekeken naar de factoren buiten de buurt die een rol spelen bij het verklaren van buurtverval. Veranderingen in de woningmarkt, de economie en het beleid kunnen van invloed zijn op het verval van buurten. Ook algemene maatschappelijke ontwikkelingen zoals: individualisering, veranderende huishoudenssamenstelling en vergrijzing kunnen een belangrijke invloed hebben op het verval van buurten.

In het empirische gedeelte van dit onderzoek wordt er op basis van de besproken theorieën een aantal fysieke en sociale buurtmerken geselecteerd en wordt er getest hoe deze kenmerken samenhangen met de problemen in de buurt. De hypothese hierbij is dat sociale cohesie een belangrijke intermediaire variabele is. Voordat het empirisch onderzoek beschreven wordt, wordt er in hoofdstuk vier eerst in gegaan op de manieren waarop buurtverval en sociale cohesie worden geoperationaliseerd en hoe de invloed van buurtkenmerken op buurtverval onderzocht zal worden.

Hoofdstuk 4: Methodologie

Dit hoofdstuk kan gezien worden als een intermezzo tussen het theoretische deel en het empirische deel van dit rapport. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen vertaald in praktische instrumenten zodat er antwoorden gevonden kunnen worden op de vragen. Zoals in de introductie al genoemd, wordt in dit onderzoek de volgende hoofdvraag beantwoord:

Wat zijn de oorzaken van buurtverval en in hoeverre hangt dit samen met een (tekort aan) sociale cohesie?

Het voorgaande literatuuronderzoek heeft geleid tot de volgende hypothesen die in dit onderzoek getest worden, namelijk:

- Buurtkenmerken spelen een belangrijke rol bij het verklaren van buurtverval
 - o Een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status in de buurt leidt tot meer buurtverval
 - o Een hoog aandeel gezinnen in de buurt leidt tot minder buurtverval
 - o Een bouwstijl gekarakteriseerd door hoogbouw leidt tot meer buurtverval
- Buurtkenmerken hebben een belangrijk effect op sociale cohesie
 - o Een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status leidt tot minder sociale cohesie in de buurt
 - o Een hoog aandeel gezinnen leidt tot meer sociale cohesie in de buurt
 - o Een bouwstijl gekarakteriseerd door hoogbouw leidt tot minder sociale cohesie in de buurt
- Sociale cohesie vormt een belangrijke intermediaire variabele tussen buurtkenmerken en probleemindicatoren

In dit hoofdstuk komt de methodologie aan bod die gebruikt zal worden voor het beantwoorden van de hoofdvraag. De gemaakte keuzes van onderzoeksgebied, operationalisering en uitvoering zullen in dit hoofdstuk behandeld worden. Dit moet duidelijk maken welke waarnemingen verricht zijn, hoe dit gedaan is en waarom deze waarnemingen van belang zijn voor het onderzoek.

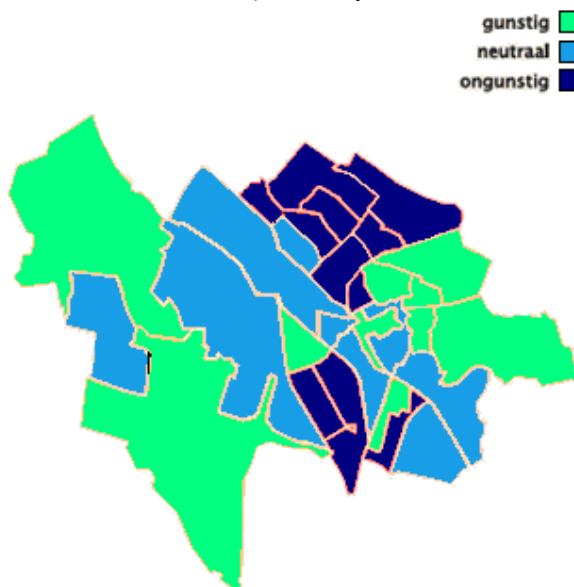
4.1. Onderzoeksgebied

De keuze voor Utrecht

Als onderzoeksgebied voor dit onderzoek is de gemeente Utrecht gekozen. Er is gekozen om in één stad onderzoek te doen, aangezien onderzoek in meerdere steden te omvangrijk zou zijn. Utrecht is gekozen omdat het met 306.731 inwoners in 2010 (CBS Statline, 2010) de vierde grootste stad is van Nederland. Het heeft hierdoor te maken met grootstedelijke problemen als sociale en fysieke achterstand, overlast en criminaliteit, wat precies het onderwerp van dit onderzoek is. In Utrecht bevinden zich vier van de veertig 'krachtwijken', namelijk Kanaleneiland, Zuilen-Oost, Overvecht en Ondiep. Door deze wijken aan de wijzen als 'krachtwijken' onderkent het ministerie van VROM dat er in deze wijken sprake is van onevenredig veel sociale en fysieke achterstand en leefbaarheidsproblemen. Een ander voordeel van de gemeente Utrecht is dat het bestaat uit duidelijk afgebakende buurten uit verschillende bouwperiodes en met verschillende bouwstijlen, waardoor er goed onderscheid kan worden gemaakt tussen buurten met verschillende buurtkenmerken.

Hiernaast bestaat Utrecht uit buurten die verschillend scoren op leefbaarheid. In figuur 4.1 worden Utrechtse subwijken met elkaar vergeleken op basis van de ontwikkeling op een samengestelde score gebaseerd op de thema's veiligheid, openbare ruimte, sociale infrastructuur, werk en inkomen, het algemene buurtoordeel, het oordeel over de woning en de WOZ-waarde van de woning. (Gemeente Utrecht, 2009b). Zoals kan worden gezien in figuur 4.1. is er in Utrecht een aantal wijken waar een negatieve ontwikkeling heeft plaatsgevonden, maar ook een aantal wijken waar de ontwikkeling positief is. Doordat deze buurten sterk van elkaar verschillen op het gebied van leefbaarheid kan er in dit onderzoek goed inzicht worden gekregen in de factoren die er aan bijdragen dat een buurt het goed doet of in verval raakt. Hiernaast zijn er ook nog een aantal praktische redenen voor de keuze van Utrecht als onderzoeksgebied. Ten eerste, zijn er in de stad reeds onderzoeken verricht naar leefbaarheidsproblemen in buurten en naar sociale cohesie en is er al data aanwezig op zowel individueel- als buurniveau. Deze gegevens zijn zelf erg lastig te verkrijgen, aangezien daar een grootschalig onderzoek voor nodig is. Tevens is Utrecht een stad die al bekend is bij de onderzoeker.

Figuur 4.1: *Ontwikkeling in leefbaarheid in Utrechtse subwijken in 2008 (Gemeente Utrecht, 2009b)*

Over Utrecht

Zoals hierboven al aangegeven is Utrecht met zo'n 306.731 inwoners de vierde stad van Nederland. De vier grootste steden hebben te maken met gelijke leefbaarheidsproblemen in aandachtswijken. Toch zijn er een aantal punten op het gebied van de bevolkingssamenstelling waarop Utrecht verschilt van de andere drie grote Nederlandse steden.

Ten eerste wonen er in Utrecht een groot aandeel jonge mensen. In tegenstelling tot de andere grote steden heeft Utrecht weinig te maken met vergrijzing en de problemen die dit met zich meebrengt (Gemeente Utrecht, 2009a). Dit heeft vooral te maken met de grote instroom van studenten. Hiernaast blijven veel jonge gezinnen, die vroeger de stad uittrokken nu in de stad wonen en komen gezinnen van buiten de stad in Utrecht wonen. Dit komt door de bouw van veel eengezinswoningen, vooral in Leidsche Rijn.

Hiernaast woont in Utrecht – vergeleken met de andere vier grote steden- een laag percentage niet-westerse allochtonen². In Utrecht is 32 procent van de bewoners allochtoon. Het aandeel niet-westerse allochtonen ligt op 21 procent. In de andere drie grote steden ligt het aandeel niet-westerse allochtonen met gemiddeld ongeveer 35 procent aanzienlijk hoger (Gemeente Utrecht, 2010). Dit lage percentage is vooral te danken aan een hoog aandeel autochtone studenten wat naar Utrecht trekt. Het Utrechtse percentage niet-westerse allochtonen ligt echter wel boven het landelijk gemiddelde van 20 procent (Gemeente Utrecht, 2009a). De segregatie-index in Utrecht ligt ongeveer gelijk met de andere vier grote steden; Utrecht 37,4, Amsterdam 36,3; Rotterdam; 38,5 en Den Haag 46,1 (Bolt e.a., 2006, in: Permentier, 2009)

Op sociaaleconomisch gebied doet Utrecht het redelijk goed vergeleken met de andere vier grote Nederlandse steden. Van de grote vier steden heeft Utrecht het hoogste percentage huishoudens met een hoog inkomen, namelijk 19 procent. Dit hangt samen met een hoog aandeel hoog opgeleiden in Utrecht. In Den Haag valt 17 procent van de huishoudens in deze inkomenscategorie, in Amsterdam 15 procent en in Rotterdam 13 procent (cijfers 2005) (Gemeente Utrecht, 2009a). De arbeidsparticipatie is in Utrecht hoger dan landelijk en in de drie grootste steden. Dit komt voornamelijk doordat de potentiële beroepsbevolking van Utrecht hoger opgeleid is dan in de overige steden en in Nederland als geheel. Van de hoog opgeleide Utrechters werkt 83 procent en van de Utrechters met een lage opleiding 43 procent (ibid.). Het verschil in arbeidsparticipatie tussen vrouwen van verschillende culturele herkomst is vrij opvallend. Terwijl 62 procent van de autochtone vrouwen een baan van 12 uur of meer heeft, geldt dat voor slechts 39 procent van de vrouwen met een niet-westerse herkomst (ibid.). Van de Utrechtse huishoudens leeft in 2008 zo'n 7 procent - bijna 11.000 huishouden - op of onder het sociaal minimum (Gemeente Utrecht, 2009a). In 2005 gold dit nog voor 10 procent van de huishoudens. Meer dan de helft van deze huishoudens bestaat uit alleenstaanden. Eenoudergezinnen lopen het meeste risico op armoede; ruim een kwart van hen leeft op of onder het sociaal minimum (ibid.). De Utrechtse huishoudens met een laag inkomen zijn vooral te vinden in de krachtwijken. Vergeleken met de drie andere grote steden heeft Utrecht een laag percentage huishoudens op of onder het sociaal minimum. In 2005 was het aandeel sociale minima in Amsterdam 16 procent, in Rotterdam 15 procent en in Den Haag 13 procent. Landelijk lag het percentage met 9 procent iets lager (ibid.).

Tabel 4.1: *Positie G4-steden op ranglijst vijftig grootste gemeenten (Atlas voor Gemeenten, 2009 in: Gemeente Utrecht, 2010)*³

Woon aantrekkelijkheidsindex		Sociaaleconomische index	
2009	(2008/2005)	2009	(2008/2005)
1. Amsterdam	(1/1)	1. Amstelveen	(1/1)
2. Utrecht	(2/2)	2. Haarlemmermeer	(2/2)
3. Amstelveen	(3/3)	3. Amersfoort	(3/3)
4. Den Haag	(4/4)	4. Utrecht	(4/10)
12. Rotterdam	(10/12)	21. Amsterdam	(23/20)
		32. Den Haag	(31/27)
		41. Rotterdam	(40/41)

² Een niet-westerse allochtoon heeft tenminste één ouder die geboren is in Afrika, Latijns-Amerika of Azië (incl. Turkije), met uitzondering van voormalig Nederlands-Indië / Indonesië en Japan (CBS, 2000)

³ De sociaaleconomische index is een index waarin gegevens over werkgelegenheid, arbeidsparticipatie, uitkeringsafhankelijkheid en inkomensgegevens gecombineerd zijn. De woon aantrekkelijkheidsindex is gemeten aan de hand van verschillende factoren waaronder het culturele en culinair aanbod, veiligheidsaspecten en de samenstelling van de woningvoorraad (Atlas voor Gemeenten, 2009, in: Gemeente Utrecht, 2010).

Over het algemeen kan gezegd worden dat Utrecht het goed doet op sociaaleconomisch gebied en op het gebied van wonen; op zowel de sociaaleconomische index als de woonaantrekkelijkheidsindex scoort Utrecht in de top vier (Gemeente Utrecht, 2010). Toch zijn er buurten die slecht scoren op sociaaleconomische positie en leefbaarheid. Hoe het komt dat deze buurten in verval raken staat centraal in dit rapport.

4.2. Operationalisering

Voordat het onderzoek uitgevoerd kan worden is het belangrijk de belangrijkste concepten te operationaliseren. In deze paragraaf zullen achtereenvolgens buurtverval, de mogelijke oorzaken van buurtverval en sociale cohesie worden geoperationaliseerd.

4.2.1 Operationalisering buurtverval

In dit onderzoek wordt buurtverval gemeten door de indicatoren tevredenheid met de buurt en mate van overlast. Ten eerste is er gekeken naar de tevredenheid van bewoners met de buurt, omdat dit een belangrijke indicator kan zijn voor het verval van de buurt. Sociaal en fysiek verval van de buurt hangen sterk samen met de mate van tevredenheid. In dit onderzoek is de tevredenheid met de buurt gemeten door de vraag "Wat vindt u van de buurt waar u woont?" (zeer prettig, prettig, neutraal, onprettig, zeer onprettig).

Ten tweede is er gekeken naar de mate van overlast, vernieling, vervuiling en bekladding die bewoners ervaren in de buurt. Bewoners worden in hun woongedrag beïnvloed door de positieve en negatieve aspecten van een buurt. Uit onderzoek Marlet en Van Woerkens (2006) is gebleken dat overlast, vernieling, vervuiling, geweld en diefstal het meest samenhangen met het feitelijke gedrag van bewoners. Ten eerste hangen deze probleemindicatoren sterk samen met de WOZ-waarde van woningen (ibid.). Gebaseerd op de ideeën van de hedonistische prijsmethode wordt ervan uit gegaan dat mensen hun woonvoorkeuren deels baseren op de verschillen in huizenprijzen. Verschillen in positieve en negatieve aspecten van een buurt zijn van invloed op de vraag naar huizen, wat leidt tot verschillende huizenprijzen tussen buurten. Marlet en Van Woerkens (2006) hebben de huizenprijzen van verschillende buurten in verband gebracht met mogelijke probleemindicatoren in de buurt en zo kunnen opsporen welke probleemindicatoren een significante rol spelen bij het verval van een buurt. Naast het signaleren op basis van de WOZ-waarde kunnen indicatoren voor verval van buurten ook gevonden worden op basis van de verhuizingen uit de buurt (ibid.). Wanneer een buurt in verval raakt zullen bewoners sneller geneigd zijn te verhuizen. Uit het onderzoek van Marlet en Van Woerkens (2006) blijkt dat overlast, vernieling, vervuiling, geweld en diefstal de probleemindicatoren zijn die sterk de verhuigeneigdheid bepalen. Hier dient wel opgemerkt te worden dat de verhuigeneigdheid niet helemaal afhangt van de mate van verval in een buurt. Andere factoren zoals de situatie op de woningmarkt hebben ook een belangrijke invloed. Op een krappe woningmarkt zullen bewoners minder snel geneigd zijn te verhuizen. Hiernaast hangt de verhuigeneigdheid samen met de lifecycle van de bewoners. Wat betreft de probleemindicatoren is er gekozen om in dit onderzoek alleen te kijken naar de mate van overlast (jongeren, omwonenden en drugs), vernieling, vervuiling en bekladding. Deze keuze is gemaakt omdat er geen representatieve data beschikbaar is voor diefstal en geweldsdelicten.

Door middel van een factoranalyse is er gekeken of de zes variabelen teruggebracht kunnen worden naar één indicator voor overlast in het algemeen, waaronder ook vernieling, vervuiling en bekladding vallen.

Er is gekozen voor het gebruik van één samengestelde maat omdat de vragen die de mate van overlast, vernieling, vervuiling en bekladding meten, gemeten zijn op een driepuntsschaal (vaak, soms, nooit). Door het gebruik van een samengestelde maat voor overlast in het algemeen ontstaat er meer variatie tussen de individuen. Uit de factoranalyse blijkt dat alle zes de variabelen hoog scoren op één factor. Opgemerkt dient te worden dat wel een deel van de verklaarde variantie hierdoor verdwijnt, de variantie die wordt verklaard door de ene factor die overlast in het algemeen meet is 45 procent.

Tabel 4.2. Totaal verklaarde variantie factoranalyse

Comp.	Eigenwaardes	
	Totaal	% van variantie
1	2,718	45,295
2	,810	13,503
3	,728	12,129
4	,657	10,946
5	,582	9,708
6	,505	8,418

Principal Component Analysis

Tabel 4.3. Factorscores overlast

Variabele	Factor 1
Drugsoverlast	,617
Jongeren op straat	,750
Overlast omwonenden	,553
Rommel en Afval	,698
Vernielingen	,755
Bekladding	,641

Principal Component Analysis

Een betrouwbaarheidsanalyse op de bovengenoemde zes variabelen geeft hiernaast een Cronbach's Alpha van 0,756 en deze wordt niet groter na het verwijderen van één van de variabelen (zie bijlage 1). In de sociale wetenschappen wordt een alpha van 0,70 of hoger als acceptabel gezien. De zes variabelen kunnen dus worden samengevoegd tot één variabele die hetzelfde fenomeen meet, namelijk de mate van overlast die ervaren wordt door de bewoners.

De correlatie tussen de tevredenheid met de buurt en de samengestelde maat voor overlast is met -.455 relatief gemiddeld. Dit toont aan dat de tevredenheid met de buurt en de samengestelde maat voor overlast wel aan elkaar gerelateerd zijn maar toch iets anders meten.

4.2.2. Operationalisering mogelijke oorzaken buurtverval

De verklarende variabelen in dit onderzoek zijn de factoren die mogelijk van invloed kunnen zijn op buurtverval. Op basis van bestaande literatuur over buurtverval is er besloten onderscheid te maken tussen bevolkingskenmerken en fysieke kenmerken van de buurt. De gekozen variabelen op buurtniveau zijn weergegeven in tabel 4.4.

De samenhang van deze variabelen afzonderlijk met de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast zal worden onderzocht door middel van bivariate analyses in hoofdstuk vijf. Echter tijdens het uitvoeren van multivariate analyses is gebleken dat de verschillende buurtkenmerken niet allemaal apart in het model opgenomen kunnen worden, omdat dan problemen van multicollineariteit ontstaan. Na de bivariate analyses worden daarom de variabelen samengenomen in een aantal gecombineerde variabelen. Om te bepalen welke buurtkenmerken samengevoegd kunnen worden tot één variabele is een factoranalyse uitgevoerd.

Tabel 4.4: Gekozen variabelen op buurtniveau

Bevolkingskenmerken	Fysieke kenmerken
Sociaaleconomische kenmerken:	- Percentage eengezinswoningen
- Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen	- Percentage flats
- Aandeel werkzoekenden	- Percentage woningen voor 1905
- Percentage laagopgeleiden	- Percentage woningen 1960-80
Eigendomsverhoudingen:	
- Percentage sociale woningbouw	
- Percentage koopwoningen	
Demografische kenmerken:	
- Aandeel allochtonen	
- Aandeel alleenstaanden	
- Aandeel huishoudens met kinderen	

Uit de factoranalyse blijkt dat er drie factoren kunnen worden gedestilleerd uit de bovenstaande variabelen. De variantie die wordt verklaard door deze drie factoren in het model is bijna 82 procent. In tabel 4.5. zijn de ladingen van de verschillende variabelen terug te vinden. De waarden van deze scores loopt van -1 tot 1, waarbij de score 0 (of in de buurt van 0) aangeeft dat de variabele niet of zeer gering bijdraagt aan de factor. Voor de overzichtelijkheid van de tabel zijn alle waarden tussen -0,40 en 0,40 weggelaten. De eerste factor beschrijft de sociaaleconomische samenstelling van de buurt. Deze factor meet de mate waarin er veel huishoudens met een lage sociaal economische status in de buurt wonen in termen van inkomen, arbeidsparticipatie en opleidingsniveau. Dit hangt sterk samen met het aandeel sociale huur- en koopwoningen en het aandeel allochtonen. De tweede factor is de gezinsfactor. Deze factor meet de mate waarin er gezinnen in de buurt wonen en er een hoog aandeel eengezinswoningen in een buurt is. De derde factor beschrijft de woningvoorraad. Deze factor meet de mate van hoogbouw in de buurt – vaak gebouwd in de periode 1960-1980.

De drie genoemde factoren zijn een abstractie van de buurtkenmerken hierboven genoemd. In de multivariate analyses vormen deze factoren de nieuwe variabelen waarmee de relaties worden geanalyseerd.

Tabel 4.5: Geroteerde Factormatrix met buurtkenmerken

Factor	1	2	3
Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen	-,808		
Percentage werkzoekenden	,908		
Percentage laag opgeleiden	,788	,407	
Percentage allochtonen	,729		,441
Percentage alleenstaanden		-,977	
Percentage paar met kinderen		,958	
Percentage eengezinswoningen		,705	-,547
Percentage flats			,852
Percentage sociale huurwoningen	,921		
Percentage koopwoningen	-,879		
Percentage woningen van voor 1905		-,561	-,479
Percentage woningen 1960-1980			,791

Extraction method: Principal Component Analysis
 Rotation method: Varimax with Kaiser Normalization

Om de hypothesen te testen wordt er in dit onderzoek naast de buurtkenmerken ook gekeken naar de invloed van individuele kenmerken op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Door individuele kenmerken mee te nemen in de analyses voor verklaring van buurtverval kan er inzicht worden verkregen in persoonskenmerken die van invloed zijn op hoe mensen hun buurt ervaren en hoe ze overlast in de buurt ervaren. Hiernaast is het meenemen van individuele kenmerken in de analyse essentieel voor het al dan niet vinden van buurteffecten. Om te kijken of er daadwerkelijk een op zichzelf staand effect is van buurtkenmerken, is het belangrijk te controleren voor de individuele eigenschappen van de bewoners in de buurt. Als in een buurt veel mensen wonen met kenmerken waarvan bekend is dat zij van invloed zijn op de tevredenheid met de buurt, kan het negeren ervan tot een overschatting van het buurteffect leiden. Dan is er namelijk sprake van een samenstellingseffect. Hierom is besloten om te corrigeren voor individuele kenmerken waarvan op basis van de literatuur aangenomen kan worden dat het van invloed is op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Gekozen is te kijken naar geslacht, leeftijd, gezinssituatie, etniciteit, opleidingsniveau, inkomen, arbeidsparticipatie, eigendomsverhoudingen en type woning.

Hiernaast wordt in dit onderzoek ook gekeken naar de tevredenheid met voorzieningen, zoals plaatsen voor kinderen om te spelen, het groen in de buurt en voorzieningen voor jongeren en ouderen. Er is gekozen de *tevredenheid* met deze voorzieningen mee te nemen in de analyse in plaats van de aanwezigheid ervan. Hiervoor zijn twee redenen. Ten eerste is er weinig data beschikbaar op buurtniveau over de aanwezigheid van voorzieningen. De tweede reden is dat de aanwezigheid van voorzieningen weinig zegt over hoe deze voorzieningen gebruikt worden en of ze voldoen aan de verwachtingen van bewoners, wat wel een belangrijk aspect van leefbaarheid is. De tevredenheid met voorzieningen sluit daarom beter aan bij de beleving van de bewoners.

Hiernaast wordt er gekeken naar de tevredenheid met de eigen woning. Verondersteld wordt dat de tevredenheid met de woning sterk samenhangt met de tevredenheid met de buurt. Bewoners die tevreden zijn met hun woning zullen sneller tevreden zijn met de buurt dan bewoners die ontevreden zijn met hun woning (Permentier, 2009). Als de bouw- of woontechnische kwaliteit van de woning te wensen overlaat zal dit negatief van invloed zijn op de tevredenheid met de buurt. Om duidelijk inzicht te krijgen in welke buurtkenmerken invloed hebben op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast is het belangrijk om te controleren voor de tevredenheid met de woning.

De laatste variabele op individueel niveau die wordt meegenomen in het model is sociale cohesie. Hoe dit verder is geoperationaliseerd wordt duidelijk gemaakt in de volgende paragraaf.

4.2.3. Operationalisering sociale cohesie

Na de verkenning van het begrip sociale cohesie in hoofdstuk drie is het relevant te kijken hoe sociale cohesie beschreven en gemeten kan worden. Van het begrip sociale cohesie zijn vele definities en interpretaties te vinden in de wetenschappelijke literatuur en in beleidsnotities. In deze paragraaf zal niet beschreven worden wat sociale cohesie 'eigenlijk' is, maar zal er duidelijkheid worden verschaft over de wijze waarop het begrip is gebruikt in dit onderzoek.

Er zijn twee manieren om gegevens te verzamelen die iets zeggen over sociale cohesie en de dynamiek daarin. De ene methode is het inventariseren van hoe bewoners de verschillende aspecten van sociale cohesie in hun buurt *ervaren*. Dit component meet vooral de verbondenheid van bewoners met hun buurt en de mate van buurtidentiteit. De tweede methode kijkt naar het daadwerkelijke *gedrag* van de bewoners. De mate waarin bewoners zich inzetten voor de leefbaarheid in de buurt valt onder dit component (Needham en de Kam, 2003). In dit onderzoek worden beide methoden om sociale cohesie te meten gebruikt door te werken met een ervaringscomponent en een gedragscomponent.

Hoewel de relaties tussen bewoners binnen de buurt één van de belangrijke onderwerpen van dit onderzoek is, dient er opgemerkt te worden dat in dit onderzoek niet uitgegaan wordt van ruimtelijk determinisme. Bewoners hebben steeds meer sociale contacten buiten de buurt, en fysieke nabijheid hoeft op zichzelf nog niet te leiden tot het vormen van een gemeenschap. Wel zal er gekeken worden hoe de buurt als integratiekader voor bewoners functioneert, in hoeverre er verbondenheid met de buurt en de buurtbewoners is, en zal er verder inzicht geboden worden in welke buurtkenmerken van invloed zijn op de sociale cohesie in de buurt. Met de aandacht die in dit onderzoek wordt besteed aan de buurt als kader van sociale cohesie en leefbaarheid, wordt aangesloten bij de belangrijke positie die de buurt inneemt binnen het bestaande beleid.

Hoewel sociale cohesie een systeemkenmerk is wordt sociale cohesie in dit rapport geoperationaliseerd op individueel niveau, zoals in het meeste empirisch onderzoek naar sociale cohesie gebeurt. Sociale cohesie kan dan bepaald worden door de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met de buurt en zich actief inzetten voor de buurt. Hierbij wordt aangesloten bij de operationele definitie van sociale cohesie van Schnabel (2000, p.22), die sociale cohesie beschrijft als: "*de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij de maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger van de maatschappij en als lid van de samenleving*". Op basis van deze definitie en de verdeling van Needham en de Kam (2003) is sociale cohesie in dit onderzoek geoperationaliseerd zoals aangegeven in tabel 4.6.

Tabel 4.6: Operationalisering sociale cohesie

Het ervaringscomponent van sociale cohesie bestaat uit de gemiddelde score op de volgende stellingen (1=zeer mee oneens, 5=zeer mee eens):

Wat vindt u van de volgende uitspraken?

De mensen in deze buurt gaan op een prettige manier met elkaar om

De mensen in deze buurt blijven hier graag wonen

Ik woon in een gezellige buurt waar de mensen veel met elkaar omgaan

Ik voel me prettig bij de mensen die in deze buurt wonen

De mensen in deze buurt kennen elkaar niet zo goed (omgepooled)

Het gedragscomponent van sociale cohesie bestaat uit het antwoord op de volgende vraag (0=nee, 1=ja):

Was u het laatste jaar actief om de leefbaarheid en veiligheid in uw buurt te verbeteren?

Om te kijken of de variabelen die zijn opgenomen in het ervaringscomponent daadwerkelijk hetzelfde fenomeen meten is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd op de stellingen van het ervaringscomponent. Deze analyse laat zien dat de schaal een Cronbach's alpha heeft van 0,876. Deze waarde wordt niet groter wanneer één van de variabelen uit de schaal wordt verwijderd (zie bijlage 2). Cronbach's alpha kan waarden aannemen van minus oneindig tot 1, waarbij alleen positieve waarden zinvol zijn. In de sociale wetenschappen wordt een alpha van 0,70 of hoger als acceptabel gezien. Op basis van deze analyse kan er geconcludeerd worden dat de vijf variabelen samen een relatief hoge interne consistentie hebben en dus samengevoegd kunnen worden als één variabele die de opvatting en houdingen ten opzichte van sociale cohesie in de buurt meet.

Wanneer deze samengestelde maat van sociale cohesie wordt vergeleken met de drie dimensies van sociale cohesie als gedefinieerd door Bolt en Torrance (2005), kan er worden geconcludeerd dat vooral de verbondenheid met de buurt en de sociale solidariteit met de bewoners naar voren komen. De sociale interactie, gelijkgerichte opvattingen en sociale controle komen minder aan bod. Dit is een beperking van de gebruikte dataset, waarin geen data beschikbaar is over contacten in de buurt, hulprelaties en sociale controle. Van Bergeijk en collega's (2008) tonen echter aan dat, vergeleken met andere dimensies van sociale cohesie, juist deze verbondenheid met de buurt het meest van belang is voor de tevredenheid met de buurt, de veiligheidsbeleving en de verhuisgeneigdheid van bewoners.

Het gedragscomponent van sociale cohesie wordt gemeten door de vraag: "Was u het laatste jaar actief om de leefbaarheid en veiligheid in uw buurt te verbeteren?". De keuze van deze vraag als indicator voor het ervaringscomponent is gebaseerd op de beschikbaarheid van de data. Er kleeft wel een nadeel aan het gebruik van deze indicator: uit de vraag komt namelijk niet duidelijk naar voren *hoe* mensen zich inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Wat de ene bewoner verstaat als 'zich actief inzetten' kan een andere bewoner als vanzelfsprekend beschouwen en niet noemen bij deze vraag. Desondanks geeft deze vraag een aardig idee over in hoeverre bewoners zich inzetten voor de buurt, en in de verdere analyse zal er gekeken worden hoe dit samenhangt met enerzijds individuele- en buurtkenmerken en anderzijds de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast. Uitgaande van bovenstaande beperking betekent dit wel dat er met een zekere voorzichtigheid met de uitkomsten omgegaan moet worden.

4.3. Gebruikte methoden

In dit onderzoek zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethoden gebruikt. De kwantitatieve gegevens zijn afkomstig uit de inwonersenquête en de buurtmonitor van de gemeente Utrecht. De kwalitatieve gegevens zijn verkregen door interviews met sleutelpersonen in de buurten Transwijk-noord en Transwijk-zuid. Door middel van deze datatriangulatie is het niet alleen mogelijk de kracht en richting van de verbanden tussen buurtkenmerken, sociale cohesie en buurtverval te analyseren maar ook deze verbanden verder in te kleuren. Dit verhoogt de interne validiteit van het onderzoek.

Voorafgaand aan het empirische gedeelte is een gedetailleerde analyse gemaakt van de relevante wetenschappelijke literatuur en is uitgebreid aandacht besteed aan secundaire data zoals nota's, onderzoeksrapporten en websites. Het literatuuronderzoek vormt de basis voor de probleemstellingen en onderzoeksvragen en het theoretisch kader zoals gepresenteerd in hoofdstuk twee en drie. In de rest van deze paragraaf wordt de aanpak voor het empirische onderzoek verder uitgelegd, opgedeeld in een kwantitatief en een kwalitatief deel.

4.3.1. Kwantitatieve deel

Voor het kwantitatieve gedeelte is er gebruik gemaakt van twee datasets, namelijk de inwonersenquête van de gemeente Utrecht (individueel niveau) en de buurtmonitor van de gemeente Utrecht (buurtniveau). Uit de inwonersenquête van de gemeente Utrecht zijn veel verschillende indicatoren te halen voor buurtverval, zoals overlast, vernieling, vervuiling en bekladding. Tevens bevat de inwonersenquête indicatoren die vermoedelijk iets zeggen over de sociale cohesie in de buurt, zoals identificatie met de buurt en het actief inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Hiernaast kunnen uit de buurtmonitor van de gemeente Utrecht de structurele kenmerken van de buurt gehaald worden die mogelijk invloed hebben op het verval van de buurt. In dit onderzoek zijn niet alleen statische gegevens meegenomen, maar is er ook gewerkt met dynamische gegevens. Hiervoor is de data van de jaren 1996, 1998, 2000, 2002 en 2006 gebruikt op zowel individueel- als buurtniveau. Op deze manier kan er gekeken worden wat voor veranderingen er over de jaren zichtbaar zijn in de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast en kan er onderzocht worden hoe veranderingen in structurele kenmerken van invloed zijn op buurtverval. Om een eerste idee te geven van de gebruikte data worden in tabel 4.7 de beschrijvende statistieken weergegeven van alle variabelen op buurtniveau. De beschrijvende statistieken op individueel niveau worden weergegeven in tabel 4.8.

Tabel 4.7: Beschrijvende statistieken van de variabelen op buurtniveau (N=83)

Buurtkenmerken	Gemiddelde	S.d.	Min	Max
Tevredenheid	3,11	0,27	2,31	3,71
Overlast (factorscore)	0,04	0,50	-1,03	1,35
Sociaaleconomische kenmerken:				
Gemiddeld besteedbaar huishoud inkomen x1000	28,42	6,03	16,80	46,70
Percentage werkzoekenden	6,48	3,79	0,8	17,4
Percentage laagopgeleiden	22,95	16,19	1,35	76,92
Percentage middelbaar opgeleiden	23,76	8,88	6,06	43,75
Percentage hoogopgeleiden	53,84	19,15	7,69	84,21
Percentage sociale huurwoningen	37,94	27,53	0	100,0
Percentage koopwoningen	47,77	23,12	0	89,5
Demografische kenmerken:				
Percentage allochtonen	28,12	14,06	6,5	84,1
Percentage alleenstaanden	52,57	14,70	16,0	87,6
Percentage paar met kinderen	18,31	10,01	0,2	44,5
Fysieke kenmerken				
Percentage eengezinswoningen	44,83	26,33	2,9	100,0
Percentage flats	36,00	29,15	0	97,1
Percentage woningen van voor 1905	17,85	24,84	0	79,7
Percentage woningen 1960-1980	19,56	29,83	0	96,5

Tabel 4.8: Beschrijvende statistieken van de variabelen op individueel niveau (N = 5705)

	N (%)	Gemiddelde	S.d.	Min-Max
Individuele kenmerken				
Geslacht				
Man	2714 (47,5%)			
Vrouw	2993 (52,5%)			
Leeftijd		40,52	16,20	16-98
Kinderen in gezin				
Ja	1443 (25,3%)			
nee	4264 (74,7%)			
Etniciteit				
Etnische minderheid	912 (16,0%)			
Geen etnische minderheid	4794 (84,0%)			
Opleidingsniveau				
Opleiding laag	1192 (20,9%)			
Opleiding middelbaar	1483 (26,0%)			
Opleiding hoog	3032 (53,1%)			
Inkomen				
Inkomen laag	1636 (28,7%)			
Inkomen midden	2133 (37,4%)			
Inkomen hoog	1328 (23,3%)			
Inkomen "Zeg ik niet"	610 (10,7%)			
Arbeidsparticipatie				
Werkloos	2052 (36,0%)			
Werk	3654 (64,0%)			
Eigendomsverhoudingen				
Koper	3204 (56,1%)			
Huurder	2503 (43,9%)			
Type woning				
Eengezinswoning	2785 (50,2%)			
Benedenwoning	308 (5,5%)			
Bovenwoning	589 (10,6%)			
Flat of Appartement	1507 (27,2%)			
Overig	358 (6,5%)			
Tevredenheid				
Kinderspeelplaatsen		2,67	1,02	1-5
voorzieningen jongeren		3,21	0,89	1-5
voorzieningen ouderen		3,03	0,80	1-5
groen		2,47	1,08	1-5
Eigen woning		7,44	1,28	1-10
Sociale Cohesie				
Ervaringscomponent		3,25	0,72	1-5
Participatiecomponent (In het afgelopen jaar actief om de leefbaarheid te verbeteren?)				
ja	1792 (31,4%)			
nee	3913 (68,6%)			
Buurtkenmerken				
Sociaal Economische Samenstelling (factorscore)		-0,01	1,00	-2,29 - 3,13
Gezinsfactor (factorscore)		0,17	0,95	-2,18 - 2,07
Samenstelling Woningvoorraad (factorscore)		0,12	1,03	-1,55 - 2,37

Bivariate analyses

In hoofdstuk vijf zijn er enkele bivariate analyses uitgevoerd die laten zien hoe de belangrijkste variabelen zich tot elkaar verhouden. Er wordt vooral gekeken naar de samenhang tussen de structurele buurtkenmerken en de tevredenheid met de buurt en de mate van ervaren overlast in de buurt. Bij de bivariate analyses wordt er gebruik gemaakt van zowel statische als dynamische data zodat er ook gekeken kan worden naar de invloed van *veranderingen* in structurele buurtkenmerken op buurtverval.

Multilevelanalyse

Voor de overige analyse wordt gebruik gemaakt van een regressiemodel met een hiërarchische structuur, een zogenaamd multilevelmodel. Dit aangezien er in het onderzoek sprake is van twee analyseniveaus, die sterk in elkaar verweven zijn. Er wordt namelijk gekeken naar de invloed van zowel individuele- als buurtkenmerken op de mate van verval van de buurt. Hierbij is het belangrijk rekening te houden met het feit dat individuen deel zijn van een buurt. Ten eerste, zou het deel uitmaken van een buurt van invloed kunnen zijn op de eigenschappen, ideeën en normen en waarden van de bewoners. Ten tweede, is het belangrijk er statistisch zorg voor te dragen dat individuele effecten niet aan buurtkenmerken toegeschreven worden of andersom. Met behulp van een multilevelmodel kunnen zulke vertekeningen in de resultaten en het verkeerd interpreteren van de uitkomsten voorkomen worden. Op deze manier is het ook mogelijk onderscheid te maken tussen de invloed van individuele kenmerken en buurtkenmerken op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Er kan zo gekeken worden of er sprake is van samenstellingseffecten dan wel buurteffecten. In de multilevelanalyse wordt er alleen gekeken naar de statische data.

4.3.2. Kwalitatieve deel

Naast het kwantitatieve onderzoek wordt er door middel van een case study verder inzicht geboden in de mechanismen die een rol spelen bij het verklaren van de leefbaarheid in de buurt. Voor de selectie van de buurten is er gebruik gemaakt van een model waarin alleen de structurele buurtkenmerken zijn opgenomen, namelijk de sociaaleconomische samenstelling, de gezinsfactor en de woningvoorraadfactor. Op basis van deze structurele kenmerken zijn er voorspellingen gedaan voor de mate van overlast in de buurt en de tevredenheid met de buurt. Gekeken is in hoeverre buurten afwijken van wat op basis van structurele kenmerken voorspeld zou worden – door middel van het berekenen van de gestandaardiseerde residuen (zie tabel 4.9). Uit de gestandaardiseerde residuen blijkt dat Transwijk-noord slechter presteert dan op basis van structurele kenmerken zou worden verwacht en dat Transwijk-zuid het juist beter doet dan voorspeld wordt door structurele kenmerken. Deze twee buurten zijn tevens gekozen omdat er verschillen in sociale cohesie te zien zijn en omdat de structurele kenmerken juist niet teveel van elkaar verschillen.

Tabel 4.9: Gestandaardiseerde residuen en de score op sociale cohesie, Transwijk-noord en Transwijk-zuid

	St. res. Tevredenheid	St. res. Overlast	Sociale Cohesie
Transwijk-noord	-1,18	0,35	2,96
Transwijk-zuid	2,07	-1,89	3,44

Het doel van deze case study is tweeledig. Enerzijds wordt er gekeken naar de indicatoren die al in het model zijn opgenomen: dit zijn de sociaaleconomische samenstelling van de buurt, de gezinsfactor en de woningvoorraadfactor. Door het gebruik van deze case study kunnen de in hoofdstuk zeven gevonden verbanden verder ingekleurd worden. Het tweede doel is te kijken naar de betekenis van sociale cohesie. Door middel van deze case study wordt de hypothese dat sociale cohesie een intermediaire rol speelt tussen structurele buurtkenmerken enerzijds en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast anderzijds verder getest. Er wordt dus specifiek gekeken in hoeverre sociale cohesie een rol speelt bij het verklaren van het verschil tussen de voorspelde waarden en de werkelijke scores in Transwijk-noord en Transwijk-zuid.

In de geselecteerde buurten zijn semigestructureerde interviews gehouden met sleutelinformanten in de buurt aan de hand van een topiclijst waarin de problemen en succesfactoren van een buurt behandeld worden en specifiek aandacht wordt besteed aan sociale cohesie (zie bijlage 4). De respondenten zijn gekozen door middel van een combinatie van een beoordelingssteekproef en een sneeuwbalsteekproef. Tot de sleutelinformanten behoren: professionals bij de woningcorporaties, het maatschappelijk werk, leden van de wijkraad en de bewonerscommissie en overige bewoners (zie tabel 4.10.). De methode van semigestructureerde interviews is verkozen boven alle andere methoden, zoals een enquête of een groepsgesprek, omdat individuele gesprekken veel ruimte bieden om dieper in te gaan op een aantal situaties, wat een goede aanvulling vormt op het kwantitatieve onderzoek. Hiernaast is er gebruik gemaakt van de notulen van de bewonersavonden gehouden in Transwijk-noord en Transwijk-zuid waarin veel vragen van bewoners en problemen die bewoners ervaren in de buurt naar voren komen. Tot slot is er informatie verkregen uit korte gesprekken met mensen op straat.

Tabel 4.10: Lijst van respondenten in Transwijk-noord en Transwijk-zuid

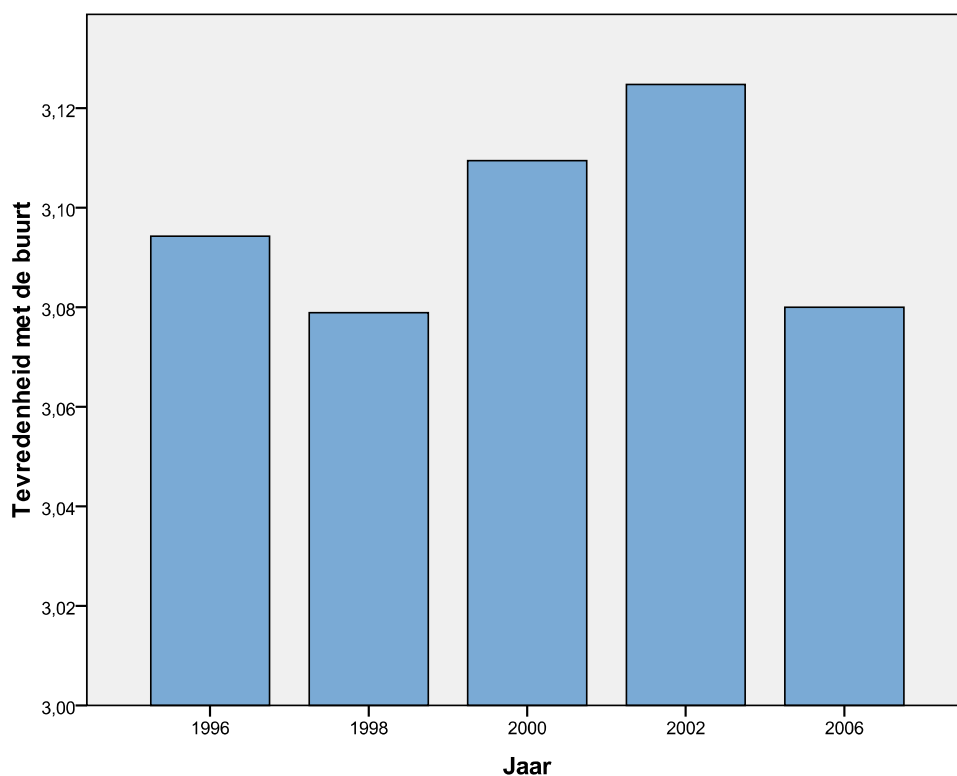
Professionals					
Wijkbeheerder Bo-Ex					
Medewerker Leefbaarheid Mitros					
Medewerker Thuiszorg					
Wijkagent					
Bewoners	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Buurt	Overig
Bewoner 1	Man	65+	Autochtoon	Transwijk-zuid	
Bewoner 2	Vrouw	65+	Autochtoon	Transwijk-zuid	
Bewoner 3	Vrouw	65+	Allochtoon	Transwijk-zuid	
Bewoner 4	Man	30-40	Allochtoon	Transwijk-zuid	
Bewoner 5	Man	65+	Allochtoon	Transwijk-zuid	
Bewoner 6	Man	50-60	Autochtoon	Transwijk-noord	Voorzitter Bewonerscommissie
Bewoner 7	Vrouw	50-60	Autochtoon	Transwijk-noord	
Bewoner 8	Vrouw	40-50	Autochtoon	In beide gewoond	Voorzitter wijkraad

Hoofdstuk 5: Oorzaken van Buurtverval – Bivariate Analyses

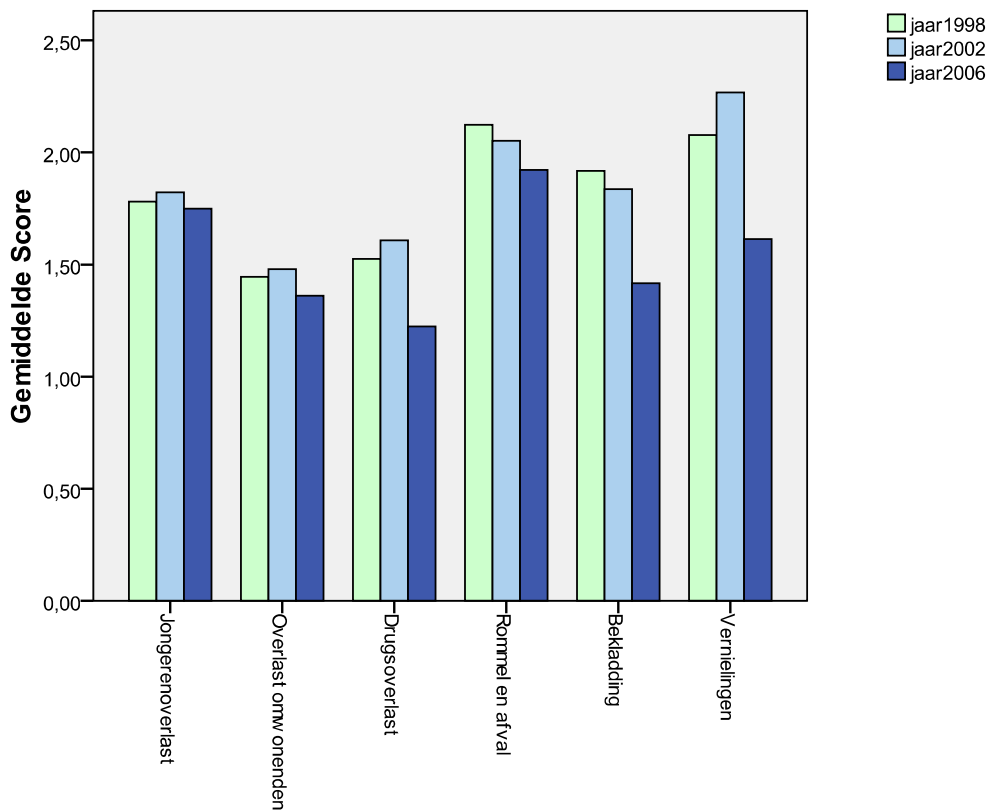
In dit hoofdstuk wordt er door middel van bivariate analyses een eerste inzicht gegeven in de samenhang tussen buurtkenmerken en buurtverval. Voordat er gekeken wordt naar deze samenhang is het interessant te kijken wat de ontwikkelingen zijn in de afgelopen jaren op het gebied van leefbaarheid in de gemeente Utrecht.

Ten eerste is er de bewoners de vraag gesteld hoe tevreden ze zijn met de buurt. Hiernaast is er op het gebied van overlast, vernieling, vervuiling en bekladding de inwoners de vraag gesteld hoe vaak ze last hadden van deze problemen in de eigen buurt. De resultaten zijn weergegeven in de figuren 5.1. en 5.2. De belangrijkste constatering is dat van 1998 tot 2002 de tevredenheid met de buurt over het algemeen is toegenomen, maar dat juist tussen 2002 en 2006 de tevredenheid met de buurt is afgenomen. Hiernaast kan worden geconstateerd dat de mate van overlast in de afgelopen jaren juist is afgenomen. Vooral bekladding en vernieling zijn in de afgelopen jaren verminderd. In dit hoofdstuk wordt bekeken welke buurtkenmerken van invloed zijn op de tevredenheid met de buurt en de mate van ervaren overlast in de buurt. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de bevolkingssamenstelling en de fysieke buurtkenmerken.

Figuur 5.1: Ontwikkeling tevredenheid met de buurt 1996-2006

Figuur 5.2: Ontwikkeling ervaren overlast in de buurt 1998-2006

5.1. Samenhang bevolkingssamenstelling en buurtverval

Zoals beschreven in hoofdstuk drie wordt een eenzijdige bevolkingssamenstelling vaak gezien als één van de belangrijkste oorzaken van een verminderde leefbaarheid in de buurt. In deze context is het van belang te onderzoeken welke aspecten van de bevolkingssamenstelling daadwerkelijk van invloed zijn op het verval van de buurt. In het eerste deel van deze paragraaf zal er worden gekeken naar de samenhang tussen de sociaaleconomische samenstelling van de buurt en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die ervaren wordt. Hierbij wordt aandacht besteed aan het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen, de arbeidsparticipatie, opleidingsniveau en eigendomsverhoudingen. Hierna zal er gekeken worden naar de demografische kenmerken. Het eerste aspect van de demografische kenmerken is de etnische samenstelling in de buurt. Een concentratie van etnische minderheden wordt vaak gezien als negatief voor de leefbaarheid in de buurt. In deze paragraaf zal worden onderzocht hoe de etnische samenstelling daadwerkelijk samenhangt met de tevredenheid met de buurt en met de mate van overlast. Tot slot wordt er gekeken naar het tweede demografische kenmerk, namelijk de huishoudenssamenstelling in de buurt.

5.1.1. Sociaaleconomische kenmerken

Gebaseerd op de bestaande literatuur zou in buurten met de laagste sociaaleconomische samenstelling sprake moeten zijn van de meeste problemen. Dit blijkt overeen te komen met de werkelijke situatie. Uit bivariate analyses blijkt dat een gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in de buurt significant samenhangt met zowel de tevredenheid met de buurt als met overlast (zie tabel 5.1.). In buurten met een lager gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen zijn bewoners over het algemeen minder tevreden met de buurt, en is er sprake van meer overlast. Beide correlatiecoëfficiënten zijn met ,673 voor tevredenheid met de buurt en -,606 voor overlast relatief hoog. 45,3 procent en 36,7 procent van de variantie in respectievelijk tevredenheid en de mate van overlast kan worden verklaard door het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in de buurt. Hiernaast is het ook interessant te kijken hoe de *ontwikkeling* in gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen van invloed is op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast. Zoals in tabel 5.1. kan worden gezien leidt een afname in het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in de periode 2003-2005 tot minder tevredenheid met de buurt in 2006. Een afname van inkomens – mogelijk door een proces van filtering – leidt dus tot minder tevredenheid met de buurt. Daarentegen is er geen significant verband tussen het verloop in gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in de periode 2003-2005 en de mate van overlast in 2006. Dit betekent dat een daling van het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen niet gelijk leidt tot meer overlast, althans niet op korte termijn. Verder onderzoek is nodig om er achter te komen op welke termijn het effect van dalende inkomens zichtbaar is in meer overlast.

Naast het inkomen is het aandeel werkzoekenden ook een variabele die iets zegt over de sociaaleconomische samenstelling van de buurt. Uit de bivariate analyse blijkt dat een hoog aandeel werkzoekenden samenhangt met meer overlast in de buurt en met minder tevredenheid met de buurt (zie tabel 5.1.). In buurten met een hoog aandeel werkzoekenden zijn bewoners over het algemeen minder tevreden met de buurt. Dit verband is relatief sterk: 55,0 procent van de variantie in tevredenheid met de buurt hangt samen met het aandeel werkzoekenden in de buurt. Een toename van het aandeel werkzoekenden in de buurt over de periode 2001-2006 hangt daarnaast ook samen met minder tevredenheid in 2006. Dus doordat het aandeel werkzoekende toeneemt, zullen bewoners minder tevreden zijn met de buurt. Het aandeel werkzoekenden hangt iets minder sterk samen met de mate van overlast in de buurt, maar is nog steeds significant: 35,0 procent van de variantie in de ervaren overlast in de buurt hangt samen met het aandeel werkzoekenden. Daarentegen blijkt dat een toename in het aandeel werkzoekenden slechts beperkt samenhangt met de mate van overlast. Een toename in het aandeel werkzoekenden leidt niet duidelijk tot meer ervaren overlast na een periode van vijf jaar. Een verklaring voor de samenhang tussen het aandeel werkzoekenden en de tevredenheid en overlast in de buurt kan gezocht worden in het feit dat werkzoekenden vaak een laag inkomen hebben en daarom weinig keuze op de woningmarkt. Hierdoor komen ze vaker in slechtere buurten terecht. Hier komt bij dat werkzoekenden vaak thuiszitten, het is daardoor mogelijk dat ze meer overlast veroorzaken en ook meer overlast ervaren.

Hiernaast zegt ook het opleidingsniveau iets over de sociaaleconomische samenstelling van de buurt. Uit de bivariate analyses blijkt dat het aandeel laagopgeleiden in de buurt samenhangt met meer overlast en minder tevredenheid met de buurt (zie tabel 5.1.). Vooral het verband tussen het aandeel laagopgeleiden en de tevredenheid met de buurt is met -,619 relatief sterk. De variantie in tevredenheid met de buurt hangt voor 38,3 procent samen met het aandeel laagopgeleiden in de buurt. In buurten met veel laagopgeleiden is er dus sprake van minder tevredenheid met de buurt. Uit de correlaties kan tevens worden opgemaakt dat ook een hoger aandeel middelbaar opgeleiden samenhangt met minder tevredenheid, maar dat dit effect kleiner is dan van het aandeel laagopgeleiden.

Zoals verwacht op basis van de theorieën in hoofdstuk drie heeft het aandeel hoogopgeleiden een tegengesteld effect. In buurten met veel hoogopgeleiden zijn bewoners over het algemeen meer tevreden met de buurt. Ook hier is het verband gemiddeld tot sterk: 43,0 procent van de variantie in tevredenheid met de buurt kan worden toegewezen aan het aandeel hoogopgeleiden. Wanneer er gekeken wordt naar overlast kunnen we concluderen dat er sprake is van een significante samenhang tussen enerzijds het aandeel laagopgeleiden en het aandeel hoogopgeleiden en anderzijds de mate van overlast. In buurten met veel laagopgeleiden, ervaren bewoners meer overlast, in buurten met een groter aandeel hoogopgeleiden ervaren bewoners juist minder overlast. Het aandeel middelbaar opgeleiden heeft geen significant positief of negatief effect op de mate van overlast. Opvallend is dat de samenhang tussen het opleidingsniveau en overlast veel kleiner is dan tussen het opleidingsniveau en tevredenheid; slechts 8,7 procent en 4,8 procent van de variantie in de mate van overlast kan worden verklaard door respectievelijk het aandeel laagopgeleiden en het aandeel hoogopgeleiden. Hieruit blijkt dat het gemiddelde opleidingsniveau in de buurt een groter direct effect heeft op de tevredenheid met de buurt dan op de mate van ervaren overlast.

Tabel 5.1: Correlaties tussen sociaaleconomische buurtkenmerken en tevredenheid en overlast

	Tevredenheid	Overlast
Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen 2005 (x 1.000 euro)	,673***	-,606***
<i>Verloop in gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen 2003-2005</i>	,357***	-,157
Percentage werkzoekenden	-,742***	,592***
<i>Verloop aandeel werkzoekenden 2001-2006</i>	-,527***	,202*
Percentage laagopgeleiden	-,619***	,296***
Percentage middelbaar opgeleiden	-,305***	-,012
Percentage hoogopgeleiden	,656***	-,218**

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Een andere factor die van invloed is op de leefbaarheid in de buurt is de samenstelling van de woningvoorraad. In hoofdstuk drie is aangegeven dat een homogene woningvoorraad vaak een homogene bevolkingssamenstelling tot gevolg heeft. Een homogene bevolkingssamenstelling zou als het van een bepaalde aard is – zoals een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status – van negatieve invloed kunnen zijn op de leefbaarheid. Vooral de concentratie van sociale huurwoningen wordt in veel literatuur gezien als een belangrijke oorzaak van het ontstaan van een eenzijdige bevolkingssamenstelling met een lage sociaaleconomische status in de buurt. Zoals hierboven al aangetoond hangt een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status in termen van inkomen, arbeidsparticipatie en opleidingsniveau sterk samen met de tevredenheid in de buurt en de mate van overlast.

Uit de bivariate analyses blijkt dat in buurten met een hoog aandeel sociale huurwoningen bewoners minder tevreden zijn met de buurt (zie tabel 5.2). De correlatie tussen het aandeel sociale huurwoningen en de tevredenheid met de buurt is -,635. Dit is een vrij sterk verband en betekent dat 40,3 procent van de variantie in de tevredenheid met de buurt samenhangt met het aandeel sociale huurwoningen. Het aandeel sociale huurwoningen hangt daarnaast ook significant samen met de mate van overlast in de buurt. De correlatiecoëfficiënt is ,471, wat een gemiddeld tot sterk verband betekent. 22,1 procent van de variantie in de mate van overlast hangt samen met het aandeel huurwoningen.

In buurten met een hoog aandeel koopwoningen daarentegen is er minder sprake van overlast en zijn bewoners meer tevreden. Met een correlatiecoëfficiënt van ,600 is er een sterk verband tussen het aandeel koopwoningen en de tevredenheid met de buurt. De variantie in tevredenheid hangt voor 36 procent samen met het aandeel koopwoningen. Ook de mate van overlast hangt significant samen met het aandeel koopwoningen. Dit betekent dat in buurten met veel koopwoningen de bewoners minder overlast ervaren. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat als een woning in eigen bezit is bewoners sneller in de woning investeren (Prak en Priemus, 1985). Hiernaast hebben bewoners van koopwoningen over het algemeen een hoger inkomen, en daardoor meer keuze op de woningmarkt. Hierdoor kiezen kopers vaak bewuster voor de buurt waarin ze gaan wonen en identificeren zich daardoor ook meer met de buurt. Daarom is het interessant te kijken naar de effecten van de samenstelling van de woningvoorraad op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast na controle voor sociaaleconomische kenmerken.

Tabel 5.2: Correlaties tussen eigendomsverhoudingen en tevredenheid en overlast

	Tevredenheid	Overlast
Aandeel sociale huurwoningen	-,635***	,471***
Aandeel koopwoningen	,600***	-,582***

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Tabel 5.3: Correlaties tussen eigendomsverhoudingen en tevredenheid en overlast na controle voor sociaaleconomische buurtkenmerken

	Tevredenheid	Overlast
Aandeel sociale huurwoningen	-,313***	,089
Aandeel koopwoningen	,179	-,228**

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Nadat er gecontroleerd is voor sociaaleconomische kenmerken blijkt dat het aandeel sociale huurwoningen nog steeds significant samenhangt met de tevredenheid met de buurt, al is de variantie die verklaard kan worden wel afgenomen van 40,3 procent in het eerste model naar 9,7 procent (zie tabel 5.3.). Er is hiernaast geen significant effect meer van het aandeel sociale huurwoningen op de mate van overlast in de buurt. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat er wel een indirecte invloed is van het aandeel sociale huurwoningen op de mate van overlast in de buurt – namelijk door de groep bewoners met een lagere sociaaleconomische status die deze woningen aantrekt – maar dat er geen directe invloed is. Het aandeel koopwoningen heeft – na controle voor sociaaleconomische kenmerken - geen significant effect meer op de tevredenheid met de buurt. Het is dus vooral doordat koopwoningen bewoners met een hogere sociaaleconomische status aantrekken, dat mensen meer tevreden zijn met de buurt, dan door de koopwoningen of zichzelf. Er is daarentegen nog wel een significant verband tussen het aandeel koopwoningen en de mate van overlast. In buurten met meer koopwoningen zullen bewoners minder overlast ervaren. Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat veel koopwoningen van betere kwaliteit zijn waardoor er minder sprake is van (geluids-) overlast.

Uit de correlaties in dit hoofdstuk blijkt dat in de Utrechtse situatie verval sterk samenhangt met het de sociaaleconomische samenstelling van de buurt. Opgemerkt dient te worden dat er een sterke onderlinge correlatie bestaat tussen de vier componenten van sociale economische positie hier besproken, namelijk inkomen, arbeidsparticipatie, opleidingsniveau en eigendomsverhoudingen van de woning (zie tabel 5.4.). Ook in veel Utrechtse aandachtsbuurten blijkt er sprake te zijn van slechte scores op de bovengenoemde vier sociaaleconomische componenten. Dit gaat samen met meer overlast, vernieling, vervuiling en minder tevredenheid met de buurt. De samenhang tussen de sociaaleconomische status en de tevredenheid met de buurt mate van overlast zoals aangetoond in deze paragraaf sluit onder andere aan bij het model van Grigsby e.a. (1987). Zoals in hoofdstuk drie kan worden gezien gaat dit model er vanuit dat door ontwikkelingen binnen en buiten de buurt er een proces van filtering ontstaat wat leidt tot een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status in de buurt en tot veranderingen in de fysieke structuur van de buurt. Een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status kan leiden tot meer overlast en minder tevredenheid met de buurt. Zo stelt de kansentheorie dat bewoners in achterstandsbuurten minder in aanraking komen met bewoners met een ander levenspatroon aan wie ze zich op kunnen trekken. Dit vergroot de geografische uitsluiting van de bewoners die achterblijven. Tevens is deze groep bewoners die achterblijft vaak een groep met problemen en beperkingen zoals weinig zelfvertrouwen, een lage intelligentie, een slechte gezondheid, psychische problemen, weinig sociale vaardigheden en weinig vertrouwen in andere bewoners en in instanties. Tegelijkertijd is het ook deze groep mensen die kampt met persoonlijke problemen, en zijn vaak minder goed in staat om deze problemen op te lossen. Hierdoor is het mogelijk dat deze personen, of mensen in het gezin overlastgevend gedrag veroorzaken (Mulder, 2009). Wanneer deze bewoners met een lage sociaaleconomische status en persoonlijke problemen in dezelfde buurten terecht komen, zal dit de leefbaarheid in de buurt niet ten goede komen. Prak en Priemus (1985) voegen hier nog aan toe dat dit proces van sociaal verval ook leidt tot veranderingen in de economische en fysieke structuur van de buurt, wat verder verval tot gevolg heeft.

Tabel 5.4: Correlatiematrix sociaaleconomische buurtkenmerken

	Gem. besteedbaar huishoudinkomen	Percentage werkzoekenden	Percentage laagopgeleiden	Percentage middelbaar opgeleiden	Percentage hoogopgeleiden	Percentage sociale huurwoningen	Percentage koopwoningen
Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen	1	-,609***	-,416**	-,171	,432***	-,693***	,770***
Percentage werkzoekenden	-,609***	1	,699**	,038	-,609***	,819***	-,742***
Percentage laagopgeleiden	-,416***	,699***	1	,096	-,876***	,577***	-,496***
Percentage middelbaar opgeleiden	-,171	,038	,096	1	-,541***	,078	-,099
Percentage hoogopgeleiden	,432***	-,609***	-,876***	-,541***	1	-,521***	,461***
Percentage sociale huurwoningen	-,693***	,819***	,577***	,078	-,521***	1	-,911***
Percentage koopwoningen	,770***	-,742***	-,496***	-,099	,461***	-,911***	1

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

5.1.2. Demografische kenmerken

Naast de sociaaleconomische kenmerken van de buurt spelen ook demografische kenmerken een rol bij het verklaren van buurtverval. In deze paragraaf wordt gekeken naar de samenhang tussen enerzijds de etnische samenstelling en de huishoudenssamenstelling en anderzijds de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast.

Etniciteit

In hoofdstuk drie is beschreven dat een hoog aandeel allochtonen in een buurt van negatieve invloed kan zijn op de beoordeling van de buurt. Zo toont onderzoek van Tesser e.a. (1995 in: Van der Laan Bouma-Doff, 2005) aan dat bewoners zich vaker onveilig voelen in buurten met een hoog aandeel etnische minderheden en dat er in deze buurten sprake is van minder tevredenheid. In deze paragraaf zal worden gekeken in hoeverre de etnische samenstelling van de buurt samenhangt met de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die de bewoners ervaren.

Uit de bivariate analyses blijkt dat in buurten met een hoog aandeel etnische minderheden de bewoners minder tevreden zijn met de buurt en meer overlast ervaren (zie tabel 5.5). Er is sprake van een sterk verband (-,738) tussen het aandeel allochtonen in de buurt en de tevredenheid met de buurt: 54,4 procent van de variantie in tevredenheid met de buurt kan worden verklaard door het aandeel allochtonen. Ook het verband tussen het aandeel allochtonen en de mate van overlast die bewoners ervaren is relatief sterk; 39,3 procent van de variantie in de mate van overlast die bewoners ervaren hangt samen met het aandeel allochtonen in de buurt. Hiernaast is het interessant te kijken in hoeverre een toename in het aandeel allochtonen samenhangt met de tevredenheid in de buurt en de mate van overlast. Uit de analyses kan worden geconcludeerd dat een toename in het aandeel allochtonen leidt tot minder tevredenheid in de buurt. Op de mate van overlast heeft de toename in allochtonen geen significant effect. Er kan dus worden gesteld dat een toename in het aandeel allochtonen in de buurt een lagere tevredenheid tot gevolg heeft, maar dat het niet samenhangt met meer overlast in de buurt, althans niet binnen een periode van vijf jaar.

Bovenstaande geeft een indruk van hoe het aandeel allochtonen samenhangt met de mate van tevredenheid en overlast, het zegt echter nog niets over de richting van de causaliteit (Field, 2009). Het kan zijn dat de aanwezigheid van veel allochtonen leidt tot minder tevredenheid en meer overlast, het kan echter ook het geval zijn dat allochtonen naar buurten trekken waar al sprake is van verminderde leefbaarheid en meer overlast, omdat ze minder kansen hebben op de woningmarkt.

In veel literatuur wordt gesproken van een sterk verband tussen de etnische- en de sociaaleconomische samenstelling van de buurt. Een vraag die in deze literatuur vaak naar voren komt is of de etnische samenstelling een direct effect heeft op de leefbaarheid in de buurt of dat dit vooral een indirect effect is door de sociaaleconomische positie van veel etnische minderheden. Om hier inzicht in te krijgen is het interessant te controleren voor het gemiddelde besteedbaar huishoudinkomen, arbeidsparticipatie en opleidingsniveau in de buurt. Wanneer er gecontroleerd wordt voor deze sociaaleconomische kenmerken blijkt dat het effect van het aandeel allochtonen op de mate tevredenheid in de buurt wel minder is geworden, maar nog steeds significant is (zie tabel 5.6.). Hieruit kan worden opgemaakt dat een hoger aandeel etnische minderheden in de buurt een directe invloed heeft op de tevredenheid met de buurt. Bovenstaande sluit aan bij het onderzoek van Tesser e.a. (1995, in: Van der Laan Bouma-Doff, 2005) die ook aantonen dat de concentratie van allochtonen een direct effect heeft op de tevredenheid met de buurt. Bewoners hebben een negatieve perceptie van de leefbaarheid van buurten waar een hoog aandeel allochtonen is gehuisvest.

Een onderzoek van RIGO (2004, in: Ouwehand e.a., 2006) toont daarnaast aan dat zowel autochtonen als allochtonen een hoog aandeel allochtonen in de buurt als negatief ervaren en dat er dus sprake is van een buurteffect. Hiernaast kan er gekeken worden naar de relatie tussen het aandeel allochtonen in de buurt en de mate van overlast, na controle voor sociaaleconomische buurtkenmerken. Er kan worden geconcludeerd dat de relatie sterk afneemt ten opzichte van de correlaties in tabel 5.5. Er is geen sprake meer van een significante relatie ($\alpha < 0,05$). Dit wil zeggen dat de etnische samenstelling van de buurt een indirect effect heeft op de mate van overlast in de buurt, namelijk door de lage sociaaleconomische status van veel allochtonen. Er is echter geen sprake van een direct effect.

De vraag is hoe het komt dat etnische concentratie leidt tot minder tevredenheid en meer overlast in de buurt. Ten eerste kan er worden afgevraagd of er daadwerkelijk sprake is van meer overlast in buurten met een hoog aandeel allochtonen, of dat dit vooral de perceptie is van de bewoners. Tevredenheid met de buurt en de mate van overlast zijn subjectieve maten: het is gemeten aan de hand van wat bewoners *ervaren*. Het kan zijn dat de aanwezigheid van allochtonen wordt ervaren als een 'dissatisfier'. Aangezien perceptie en reputatie van buurten een belangrijke rol spelen, is de kans aanwezig dat de mate van overlast die bewoners ervaren niet overeenkomt met de daadwerkelijke overlast in de buurt.

Dat in buurten met een hoog aandeel allochtonen sprake is van minder tevredenheid en meer overlast kan hiernaast worden verklaard door de verminderde sociale cohesie in buurten met een hoger aandeel etnische minderheden. Zo wordt er bij de conflicttheorie (Scheepers e.a., 2002, in: Gijsberts e.a., 2008) verondersteld dat een hoog aandeel allochtonen in de buurt leidt tot meer conflicten tussen de verschillende groepen en tot minder onderling vertrouwen. Onderzoek van Van Oirschot (2009) in Amsterdamse buurten toont een zelfde relatie aan: hoe groter het aandeel allochtonen, hoe lager het vertrouwen is in de medebewoners. Dat verband tussen het aandeel allochtonen en vertrouwen blijkt vooral te gelden voor buurten met een hoog aandeel niet-westerse allochtonen, vooral Marokkanen en Turken. In hoofdstuk drie is echter ook beschreven dat de relatie tussen etnische samenstelling en sociale cohesie ook mogelijk anders kan werken. Pettigrew en Tropp (in Gijsberts e.a., 2010) stellen dat meer contact met groepen van een andere etniciteit in de buurt juist kan leiden tot meer solidariteit en tolerantie. Tolsma e.a. (in Gijsberts, 2010) tonen ook aan dat het effect van etnische concentratie op sociale cohesie maar beperkt is. In hoeverre sociale cohesie functioneert als een intermediaire variabele tussen het aandeel allochtonen enerzijds en tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt zal verder moeten worden onderzocht.

Huishoudenssamenstelling

De huishoudenssamenstelling is ook een demografisch kenmerk dat verondersteld wordt van invloed te zijn op buurtverval. In hoofdstuk drie is aangegeven dat een hoog aandeel gezinnen in de buurt positief van invloed kan zijn op de leefbaarheid omdat gezinnen vaak meer op de buurt zijn gericht en onderlinge contacten nastreven (Van Beckhoven en Van Kempen, 2002). Dit versterkt de sociale cohesie tussen buurtbewoners, en wordt verondersteld van positieve invloed te zijn op de leefbaarheid. Daarentegen wordt in een onderzoek van het ministerie van VROM (2004), aangetoond dat een hoog aandeel gezinnen met jongeren in de buurt leidt tot meer jongerenoverlast en minder tevredenheid. Bolt en Torrance (2005) stellen hiernaast dat eenpersoonshuishoudens en paren zonder kinderen over het algemeen juist minder op de buurt gericht zijn. Dit effect wordt versterkt doordat alleenstaanden sneller verhuizen uit de buurt vanwege de plaats in de lifecycle.

Wanneer we kijken naar de invloed van de huishoudenssamenstelling op de tevredenheid met de buurt, kan er worden gezien dat in eerste instantie het aandeel gezinnen en het aandeel alleenstaanden in de buurt niet significant samenhangen met de tevredenheid in de buurt (zie tabel 5.5.). Echter als er gecontroleerd wordt voor sociaaleconomische kenmerken blijkt dat in buurten met veel gezinnen de tevredenheid met de buurt lager is en in buurten met veel alleenstaanden juist hoger is (zie tabel 5.6.). Dit sluit dus niet aan bij bovenstaande onderzoeken. Deze uitkomst heeft mogelijk te maken met het verschil in inkomen tussen alleenstaanden en gezinnen. In buurten met veel gezinnen is het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen over het algemeen hoger dan in buurten met veel alleenstaanden. De negatieve samenhang tussen het aandeel gezinnen in de buurt en de tevredenheid met de buurt betekent dus dat gezien het hogere inkomen van gezinnen, de tevredenheid met de buurt wat tegenvalt. Voor alleenstaanden valt de tevredenheid juist mee, gezien de lagere inkomens.

Hiernaast hangt de huishoudenssamenstelling significant samen met de mate van ervaren overlast in de buurt (zie tabel 5.5.). De verbanden tussen het aandeel alleenstaanden en het aandeel gezinnen enerzijds en de mate van overlast anderzijds zijn echter relatief zwak. Slechts 7,6 procent en 8,6 procent van de variantie in de mate van overlast kan worden verklaard door respectievelijk het aandeel alleenstaanden en het aandeel gezinnen. Er blijft dus een groot percentage van de variantie over wat verklaard kan worden door andere variabelen. Het blijkt dat in buurten met meer gezinnen er sprake is van minder overlast. Dit sluit ook aan bij de hypothese 'een groot aandeel gezinnen in de buurt leidt tot minder buurtverval'. Hieruit blijkt dat de positieve aspecten van buurten met veel gezinnen – zoals een verbeterde sociale cohesie – zwaarder wegen dan negatieve aspecten – zoals meer jongerenoverlast. Wanneer er gecontroleerd wordt voor sociaaleconomische kenmerken, blijkt echter de huishoudenssamenstelling niet meer significant samen te hangen met de mate van overlast in de buurt (zie tabel 5.6.). Dit betekent dat gezinnen vaak minder overlast ervaren omdat ze een hogere sociaaleconomische status hebben en daardoor ook woningen in betere buurten kunnen veroorloven.

Tabel 5.5: *Correlaties tussen demografische kenmerken en tevredenheid en overlast*

	Tevredenheid	Overlast
Percentage allochtonen	-,738***	,627***
<i>Verloop percentage allochtonen 2001-2006</i>	-,258**	-,043
Percentage alleenstaanden	,113	,277**
Percentage paar met kinderen	-,071	-,294***

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Tabel 5.6: *Correlaties tussen demografische kenmerken en tevredenheid en overlast – gecontroleerd voor sociaaleconomische buurtkenmerken*

	Tevredenheid	Overlast
Percentage allochtonen	-,447***	,201*
<i>Verloop percentage allochtonen 2001-2006</i>	-,139	-,051
Percentage alleenstaanden	,256**	,192*
Percentage paar met kinderen	-,331***	-,133

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

5.2. Samenhang fysieke kenmerken en buurtverval

Naast de bevolkingssamenstelling van de buurt zijn ook de fysieke kenmerken van de buurt van invloed op buurtverval. In dit hoofdstuk staat de invloed van de gebouwde omgeving op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast centraal. Er is in hoofdstuk drie een onderscheid gemaakt tussen bouwstijl, beheer en onderhoud en voorzieningen als onderdelen van de gebouwde omgeving. In deze paragraaf zal er op basis van de empirische data gekeken worden hoe deze aspecten van de gebouwde omgeving samenhangen met het verval in Utrechtse buurten. Vanwege gebrek aan goede data zal de invloed van het stedelijk ontwerp hier achterwege worden gelaten.

Bouwstijl

Wanneer we kijken naar de bouwstijl is het relevant onderscheid te maken tussen eengezinswoningen en flats. Volgens de theorieën van Newman (1972) en Coleman (1985) speelt de bouwstijl van de buurt een belangrijke rol bij het verklaren van buurtverval. Vooral hoogbouwflats worden gezien als negatief voor de leefbaarheid in de buurt. Verondersteld wordt dat dit type woningen bewoners aantrekt met een lagere sociaaleconomische status. Hiernaast is er in veel hoogbouwflats sprake van anonieme bewoning en weinig overzichtelijkheid, waardoor sociale controle ontbreekt. Als gevolg hiervan kan er sprake zijn van meer overlast, criminaliteit en gevoelens van onveiligheid. Adriaanse (2004) geeft aan dat vaak bij de blinde plinten van flats sprake is van een gebrek aan sociale controle. De bouwstijl van eengezinswoningen leidt daarentegen tot meer sociale contacten tussen bewoners, wat een positieve invloed heeft op de leefbaarheid in de buurt. (Blauw, 1986 in: Eenink, 2007).

Uit de bivariate analyses blijkt dat er een significante correlatie is tussen het aandeel eengezinswoningen en de tevredenheid met de buurt (zie tabel 5.7). Dit verband is met $,302$ gemiddeld: 9,1 procent in de variantie in tevredenheid tussen buurten kan worden toebedeeld aan het aandeel eengezinswoningen. Er kan dus gezegd worden dat naarmate het aandeel eengezinswoningen in een buurt hoger is mensen over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt. Ook tussen het aandeel flats en de mate van tevredenheid met de buurt is een significant verband te herkennen. Met $-,398$ is dit verband gemiddeld tot sterk, 15,8 procent in de variantie in tevredenheid tussen buurten hangt samen met het aandeel flats. In buurten met veel flats is er sprake van minder tevredenheid met de buurt. Wanneer er gekeken wordt naar de mate van overlast kan er worden geconcludeerd dat er een significant verband is tussen de het aandeel eengezinswoningen en het aandeel flats enerzijds en de mate van ervaren overlast anderzijds. De verbanden zijn met respectievelijk $-,463$ en $,346$ gemiddeld tot sterk. Het aandeel eengezinswoningen in de buurt verklaard 21,4 procent van de variantie in de mate van overlast, voor het aandeel flats is dit 13,2 procent. Uit bovenstaande kan worden opgemaakt dat de bouwstijl wel een rol speelt bij het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast, maar dat ook andere factoren een rol spelen. Wanneer we kijken naar de Utrechtse data op buurtniveau kan er worden geconcludeerd dat een groot deel van de buurten waarin er een verminderde leefbaarheid is inderdaad wordt gekenmerkt door veel hoogbouw. Er zijn echter ook uitzonderingen: ook in een aantal arbeidersbuurten met een relatief hoger aandeel eengezinswoningen, zoals Ondiep en Sterrewijk, is er sprake van minder tevredenheid met de buurt en meer overlast. Er kan afgevraagd worden of de bouwstijl een directe invloed heeft op de mate van leefbaarheid in de buurt, of dat dit vooral te maken heeft met een bepaalde groep bewoners die door een proces van filtering in de slechtere buurten met veel hoogbouw terecht komt. Daarom is het interessant te kijken naar de samenhang tussen de bouwstijl enerzijds en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast anderzijds, na controle voor sociaaleconomische kenmerken.

Na controle voor sociaaleconomische kenmerken blijkt dat de significantie van de relaties tussen bouwstijl enerzijds en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast anderzijds afneemt (zie tabel 5.8). In buurten met een hoog aandeel eengezinswoningen zijn bewoners niet meer significant meer tevreden met hun buurt. Hieruit kan worden geconcludeerd dat buurten met veel eengezinswoningen vaak beter worden gewaardeerd omdat het bewoners aantrekt met een betere sociaaleconomische status. Er is geen sprake van een directe relatie. Ook is er geen sprake meer van een significante relatie tussen het aandeel eengezinswoningen en de mate van overlast in de buurt. Het is dus niet zo zeer de bouwstijl van eengezinswoningen waardoor er sprake is van minder overlast, maar vooral door de bewoners met een hogere sociaaleconomische status die in de eengezinswoningen wonen. Met betrekking tot het aandeel flats in de buurt blijkt dat, na controle voor sociaaleconomische kenmerken, er nog een zwak verband is tussen het aandeel flats en de tevredenheid met de buurt. In buurten met meer flats zijn bewoners over het algemeen minder tevreden. De verklaarde variantie is echter een stuk afgenomen vergeleken met de scores in tabel 5.7: slechts 3,5 procent van de variantie in tevredenheid kan worden toegewezen aan het aandeel flats in de buurt. Het verband tussen het aandeel flats en de mate overlast is na controle voor sociaaleconomische kenmerken niet meer significant. Het aandeel flats in de buurt heeft dus geen directe samenhang met de mate van overlast, er is alleen sprake van een indirect effect door de bewoners met een lage sociaaleconomische status die in veel van deze hoogbouwbuurten wonen.

Tot slot is er gekeken naar de samenhang van de bouwperiode met de mate van tevredenheid en overlast in de buurt. Gezien kan worden dat in buurten gebouwd in de periode 1960-1980 sprake is van minder tevredenheid en meer overlast. Ook na controle voor sociaaleconomische kenmerken blijven deze verbanden overeind. Opgemerkt dient te worden dat de bouwperiode sterk samen met de bouwstijl. De periode 1960-1980 wordt gekarakteriseerd door enerzijds veel hoogbouwbuurten en anderzijds buurten met een woonerfstructuur. Echter als er ook gecorrigeerd wordt voor het aandeel flats of het aandeel eengezinswoningen blijkt er in buurten gebouwd in de periode 1960-1980 nog steeds sprake van significant minder tevredenheid en meer overlast. Het aantal woningen in de buurt dat voor 1905 gebouwd is hangt positief samen met de tevredenheid met de buurt. Dit zijn vaak de historische buurten in de binnenstad waar vooral mensen wonen met een hoge sociaaleconomische status. Er blijkt in deze buurten – na controle voor sociaaleconomische status – wel sprake van meer overlast. Dit is vooral de overlast die samenhangt met wonen in de binnenstad, zoals geluidsoverlast, drugsoverlast, overlast van jongeren en fietsendiefstal.

Tabel 5.7: *Correlaties tussen fysieke kenmerken en tevredenheid en overlast*

	Tevredenheid	Overlast
Percentage eengezinswoningen	,302***	-,463***
Percentage flats	-,398***	,346***
Percentage woningen van voor 1905	,482***	,079
Percentage woningen 1960 - 1980	-,501***	,325***

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Tabel 5.8: *Correlaties tussen fysieke kenmerken en tevredenheid en overlast – gecontroleerd voor sociaaleconomische buurtkenmerken*

	Tevredenheid	Overlast
Percentage eengezinswoningen	,103	-,123
Percentage flats	-,283**	,047
Percentage woningen van voor 1905	,399***	,309***
Percentage woningen 1960 - 1980	-,527***	,247**

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Onderhoud

Het beheer en onderhoud van woningen kan ook van invloed zijn op buurtverval. In hoofdstuk drie zijn de theorie van Power (1997) en de 'broken windows' theorie (Wilson en Kelling, 1982) behandeld die stellen dat leegstaande en slecht onderhouden woningen criminaliteit en vandalisme aantrekken. Helaas zijn er op buurtniveau geen gegevens beschikbaar over leegstand en onderhoud in Utrechtse buurten. Daarentegen zijn er wel cijfers over het onderhoud van de woningen op individueel niveau beschikbaar. Het gaat hier niet om cijfers betreffende het daadwerkelijke fysieke onderhoud, maar om de perceptie van de buurtbewoners over het onderhoud van de woningen. Gekeken is in hoeverre de gemiddelde score per buurt voor het onderhoud van de woning samenhangt met de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast.

Uit de bivariate analyses blijkt dat in buurten waarin veel bewoners hun woning slecht onderhouden vinden, de bewoners over het algemeen minder tevreden zijn met de buurt (zie tabel 5.9.). De correlatiecoëfficiënt van -,549 is vrij hoog; de variantie in de tevredenheid met de buurt kan voor 30,1 procent verklaard worden door het onderhoud van de woning. Ook de mate van overlast hangt significant samen met slecht onderhoud van de woning. De variantie in mate van overlast kan voor 50,6 procent worden toegewezen aan het onderhoud van de woning. In buurten waar veel slecht onderhouden woningen zijn zullen bewoners meer overlast ervaren. Dit kan deels te maken hebben met het type bewoners dat in buurten met slecht onderhouden woningen komt te wonen; dit zijn vaak bewoners met een lage sociaaleconomische status. Wanneer er echter gecontroleerd wordt voor inkomen, arbeidsparticipatie en opleidingsniveau blijkt er nog steeds een significant verband van ,398 te bestaan tussen slecht onderhouden woningen en de mate van overlast. Dit betekent dat ongeacht de sociaaleconomische status van de bewoners in de buurt, de variantie in de mate van overlast voor 15,8 procent kan worden toegewezen aan het onderhoud van de woningen. Aansluitend bij het model van Power en de 'broken windows' theorie kan hieruit worden geconcludeerd dat het belangrijk is voor de leefbaarheid in de buurt dat woningen goed worden onderhouden. In het geval van huurwoningen spelen woningcorporaties hierbij een belangrijke rol.

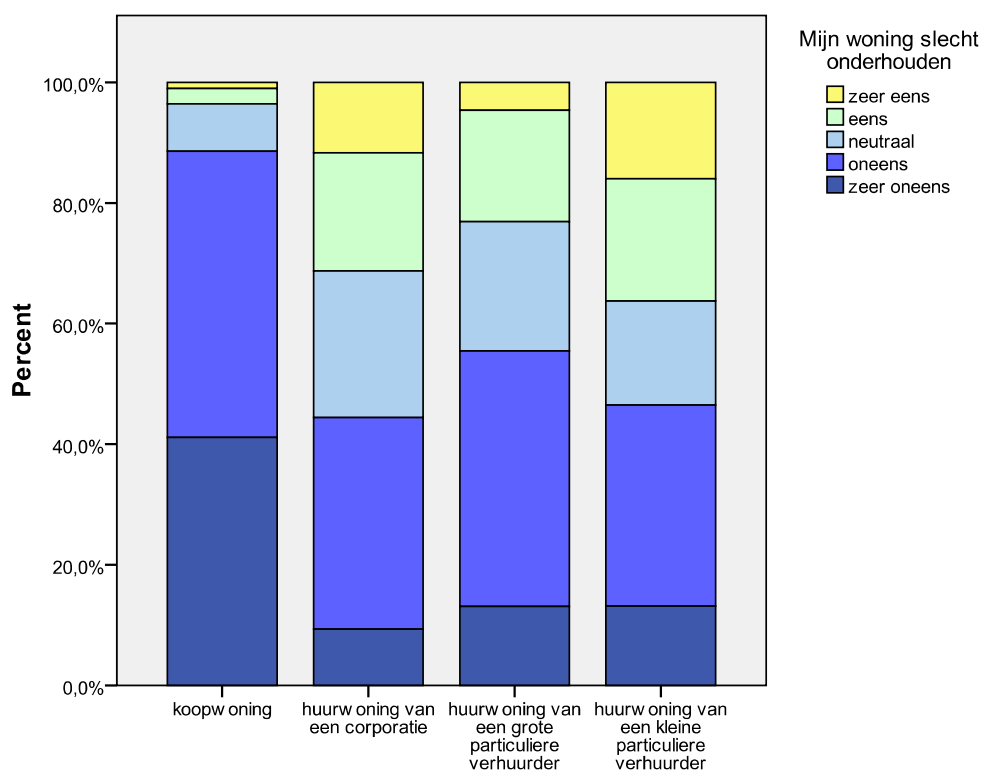
Een variabele die van invloed kan zijn op het onderhoud van de woningen in de buurt is het aandeel koopwoningen in de buurt. In hoofdstuk drie is aangegeven dat eigenaren van een woning over het algemeen hun woning beter onderhouden dan huurders (Prak en Priemus, 1985, Eenink, 2007). Dit verband blijkt ook uit de analyse van de data in Utrecht. In figuur 5.3. kan worden gezien dat kopers over het algemeen meer tevreden zijn met het onderhoud van hun woning dan huurders. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat bewoners meer investeren in de woning wanneer die in eigen bezit is dan wanneer dit niet het geval is. Van goed onderhouden woningen gaat vaak een preventieve werking uit tegen vandalisme en criminaliteit.

Tabel 5.9: Correlaties tussen aandeel slecht onderhouden woningen en tevredenheid en overlast

	Tevredenheid	Overlast
Aandeel slecht onderhouden woningen	-,549***	,712***
Aandeel slecht onderhouden woningen (na controle voor sociaaleconomische buurtkenmerken)	,100	,397***

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Figuur 5.3: Aandeel respondenten dat van mening is dat hun woning slecht onderhouden is – naar kopers en huurders

Voorzieningen

Een derde aspect dat in hoofdstuk drie is genoemd als onderdeel van de gebouwde omgeving is de tevredenheid met voorzieningen in de buurt. De aanwezigheid van goede voorzieningen in een buurt zorgt ervoor dat mensen elkaar ontmoeten. Ontmoeting is een veelvuldig terugkerend begrip wanneer het gaat om de sociale cohesie in een buurt. Uit onder andere het onderzoek van Flap en Völker (2005) blijkt dat een hoger voorzieningenniveau in de buurt leidt tot meer gemeenschapsgevoel en meer onderlinge contacten, wat van positieve invloed is op de leefbaarheid.

Uit bivariate analyses blijkt dat er een verschil is tussen de voorzieningen van invloed zijn op de mate van tevredenheid en de voorzieningen die invloed hebben op de mate van overlast in de buurt (zie tabel 5.10). In het geval van tevredenheid met de buurt spelen de tevredenheid met groen, basisonderwijs en voorzieningen voor jongeren een belangrijke rol. Deze variabelen verklaren respectievelijk 7,9 procent, 7,3 procent en 14,5 procent in de variantie in tevredenheid met de buurt. In het geval van overlast, hangt de aanwezigheid van kinderspeelplaatsen, groen, basisonderwijs en sportvoorzieningen significant negatief samen met de mate van overlast. Dit betekent dat in buurten met een hoge tevredenheid met deze voorzieningen over het algemeen minder overlast wordt ervaren. Deze bevindingen sluiten dus deels aan bij de conclusies van Flap en Völker (2005): in buurten met een hoge tevredenheid met het voorzieningenniveau is er sprake van meer tevredenheid en minder overlast. Er moet echter nog wel verder worden onderzocht of sociale cohesie daadwerkelijk de intermediaire variabele vormt tussen het voorzieningenniveau en de leefbaarheid in de buurt. Hiernaast vormt de tevredenheid met winkels een uitzondering op de relatie tussen het voorzieningenniveau en de mate van overlast in de buurt. In buurten met meer winkels, wordt namelijk over het algemeen meer overlast ervaren. Winkels worden dus meer als een plaats gezien waar overlast wordt veroorzaakt – bijvoorbeeld omdat er veel jeugd rondhangt, of omdat het diefstal aantrekt – dan als een ontmoetingsplaats waar sociale cohesie wordt bevorderd.

Tabel 5.10: *Correlaties tussen tevredenheid met voorzieningen en tevredenheid en overlast*

	Tevredenheid	Overlast
Winkels	-,085	,421***
Kinderspeelplaatsen	,176	-,295***
Groen	,281***	-,293***
Basisonderwijs	,270**	-,305***
Voorzieningen voor jongeren	,381***	-,053
Voorzieningen voor ouderen	,127	-,042
Sportvoorzieningen	,026	-,296***

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

5.3. Tipping points

Bovenstaande analyses gaan uit van een lineair verband tussen enerzijds de structurele buurtkenmerken en anderzijds de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast. Zoals in hoofdstuk drie al beschreven bestaan er echter ook theorieën die ingaan op zogeheten 'tipping points' in de relatie tussen 'kansarmoede' en problemen in de buurt. (Galster e.a., 2000, Galster, 2007). Het bestaan van 'tipping points' of drempelwaarden is een verklaring die uitgaat van een zeker omslagpunt, waarna het verval van de buurt versneld optreedt. De veronderstelling van Galster en collega's is dat zolang het aandeel 'kansarmen' onder een bepaald niveau blijft de problemen in de buurt nog te overzien zijn en er nog redelijk makkelijk iets aan gedaan kan worden. Zodra er echter een bepaald omslagpunt wordt bereikt – bijvoorbeeld op het gebied van aandeel allochtonen of bewoners met een lage sociaal economische status – zal het moeilijker worden deze problemen aan te pakken. Het toenemen van problemen zal ook het vertrekken van krachtige bewoners uit de buurt versnellen, waardoor het exponentionele effect nog verder versterkt wordt.

Een beter inzicht in deze 'tipping points' is van belang voor het beleid gericht op de leefbaarheid in buurten: als er namelijk sprake is van deze drempelwaarden is het van belang dat beleidsmakers op tijd ingrijpen om zo de drempelwaarden niet te overschrijden en een moeilijk omkeerbare vervalspiraal voor te blijven. Dit kan veel problemen in achterstandsbuurten en investeringen in deze buurten voorkomen (Van Beckhoven e.a., 2008).

Uit analyses (zie bijlage 3) kan echter worden geconcludeerd dat er in de Utrechtse situatie niet duidelijk sprake is van drempelwaarden waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen. Er is getest op aandeel allochtonen en gemiddeld huishoudinkomen in de buurt. In geen van de gevallen leidt een niet-lineair verband tot een duidelijke verbetering in het model (R-square) ten opzichte van het lineaire model. Er kan dus geconcludeerd worden dat, in tegenstelling tot het onderzoek van Galster en collega's, er in de Utrechtse situatie geen sprake is van een bepaald waarde in het aandeel allochtonen of bewoners met een lage sociaaleconomische status waarna het proces van verval versneld plaatsvindt. Dit kan te maken hebben dat er in Utrecht weinig sprake is van extreme concentraties van armoede en dat er minder sterke inkomensverschillen zijn vanwege de Nederlandse verzorgingsstaat (Van Beckhoven e.a., 2008). De bevinding dat er geen duidelijk sprake is van drempelwaarden heeft ook consequenties voor beleid. Het huidige sociale mixbeleid is impliciet gebaseerd op een theorie van 'tipping points'. Wanneer er sprake is van 'tipping points', dan leidt een beleid gericht op het verspreiden van 'kansarmoede' namelijk niet alleen leiden tot minder problemen in de buurt zelf, maar ook tot minder problemen in de stad als geheel. Zoals aangetoond is er in de gemeente Utrecht geen sprake van 'tipping points'; dit betekent echter niet dat het hele sociale mixbeleid hier geen zin heeft. Er moet echter wel rekening mee gehouden worden dat een dergelijk spreidingsbeleid wel zal leiden tot minder problemen in de buurt, maar de problemen in de stad als geheel niet zullen verdwijnen. Uitgaande van een lineair verband zou een beleid gericht op sociale mix leiden tot een betere buurt maar ook tot mogelijke toename van problemen in andere buurten. Er is dan sprake van waterbedeffecten.

5.4. Conclusie

De leefbaarheid van de buurt wordt door veel factoren beïnvloed. In dit hoofdstuk is de samenhang van een aantal sociale en fysieke buurtkenmerken met probleemindicatoren getest om zo een eerste idee te krijgen van de factoren die buurtverval veroorzaken. Ten eerste is er gekeken naar de relatie tussen de bevolkingssamenstelling in de buurt enerzijds en de mate van overlast en tevredenheid met de buurt anderzijds. Uit de analyse is gebleken dat in buurten met een hoog aandeel bewoners met een laag gemiddeld huishoudinkomen, veel werkzoekenden en veel laagopgeleiden sprake is van meer overlast en minder tevredenheid met de buurt. Dit zijn vaak ook buurten met veel sociale huurwoningen. Een mogelijke verklaring voor deze ontwikkeling is de kansentheorie: veel mensen met een lage sociaaleconomische status komen vaak in slechtere buurten terecht omdat ze niets beters kunnen betalen. Tegelijkertijd vertrekken de bewoners die het wel kunnen betalen naar betere buurten. Hierdoor ontbreken er positieve rolmodellen voor de bewoners die achterblijven. De gedeelde oorzakentheorie (Mulder, 2009) voegt hier aan toe dat dit vaak de bewoners zijn die ook kampen met kop-, geld- en zorgzorgen, waardoor hun situatie nog verder verslechtert en er mogelijk overlastgevend gedrag kan plaatsvinden. Hiernaast is er gekeken naar de invloed van een hoog aandeel allochtonen op de leefbaarheid in de buurt. Uit de analyse blijkt dat het aandeel allochtonen van invloed is op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Eerder onderzoek van Tesser e.a. (1995) verklaart dit door de negatieve perceptie die bewoners hebben van buurten met veel allochtonen.

Hiernaast wordt verondersteld dat het aandeel allochtonen in de buurt invloed heeft op de sociale cohesie in de buurt en het vertrouwen dat bewoners hebben in de buurt, wat de leefbaarheid niet ten goed zou komen. Ook de huishoudenssamenstelling in de buurt is van belang voor de mate van overlast die mensen ervaren in de buurt. In buurten met veel gezinnen is over het algemeen minder sprake van overlast. Het aandeel gezinnen heeft geen directe invloed op de tevredenheid met de buurt.

Naast sociale buurtkenmerken hangen fysieke kenmerken ook samen met de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Deze samenhang is echter zwakker dan de samenhang met sociaaleconomische kenmerken. Na controle voor sociaaleconomische kenmerken hebben het aandeel eengezinswoningen en het aandeel flats maar een beperkt effect op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Dit betekent dat niet zo zeer de bouwstijl op zichzelf van belang is voor de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die de bewoners ervaren, maar dat de oorzaak vooral ligt bij de sociaaleconomische positie van de bewoners. Buurten met veel hoogbouw zullen over het algemeen meer huishoudens met een lage sociaaleconomische status aantrekken dan buurten met veel eengezinswoningen, omdat huishoudens met een lagere sociaaleconomische status minder keuze hebben op de woningmarkt. Zoals hierboven aangetoond hangt een lage sociaaleconomische samenstelling wel sterk samen met de leefbaarheid in de buurt. Hiernaast is aangetoond dat het onderhoud van de woning van belang voor de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Deze bevindingen sluiten aan bij het model van Anne Power (1997) en de 'broken windows' theorie van Wilson en Kelling (1983).

Ook de aanwezigheid van voorzieningen is van belang voor de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. De tevredenheid met groen, basisonderwijs en voorzieningen voor jongeren in de buurt hangt sterk samen met de algehele tevredenheid met de buurt. In buurten met een hoge tevredenheid met speelplaatsen, groen, basisonderwijs en sportvoorzieningen is minder sprake van overlast. Opvallend is dat de aanwezigheid van winkels juist leidt tot meer overlast. Dit kan te maken hebben met dat winkels vaak hangjongeren en criminaliteit aantrekken.

Tot slot is er onderzocht of er sprake is van 'tipping points' in de gemeente Utrecht. Er is aangetoond dat er niet duidelijk sprake is van niet-lineaire verbanden. Dit betekent dat er geen sprake is van drempelwaarden in het aandeel allochtonen en het aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status waarna de overlast in de buurt exponentieel toeneemt en de tevredenheid juist sterk afneemt. Dit kan te maken hebben met het ontbreken van sterke concentraties van armoede in Utrecht. Met het oog op beleid kan er geconcludeerd worden dat een spreidingsbeleid wel een effect zal hebben op de buurt maar dat de problemen in Utrecht als geheel niet zullen afnemen.

In dit hoofdstuk is een eerste indruk gegeven van de buurtkenmerken die van belang zijn bij het verklaren van buurtverval. In het volgende hoofdstuk zal er gekeken worden naar de rol van sociale cohesie bij buurtverval en hoe zowel individuele- als buurtkenmerken de mate van sociale cohesie beïnvloeden. De bevindingen van hoofdstuk vijf en zes zullen dan samengenomen worden en verder worden geanalyseerd door middel van multilevelanalyses in hoofdstuk zeven.

Hoofdstuk 6: Sociale Cohesie

Zoals in hoofdstuk twee en drie duidelijk is gemaakt, wordt sociale cohesie gezien als een intermediaire variabele tussen enerzijds de structurele kenmerken van de buurt en anderzijds de mate van verval in de buurt. Het stimuleren van sociale cohesie wordt in veel beleid gezien als een manier om buurtverval tegen te gaan. In dit hoofdstuk zal er een eerste inzicht geboden worden in de relatie tussen sociale cohesie en het verval van buurten in de gemeente Utrecht. Hiernaast zal er ook gekeken worden welke individuele- en buurtkenmerken een invloed hebben op sociale cohesie. In dit hoofdstuk wordt er – als het gaat om sociale cohesie – enerzijds gekeken naar de mate waarin mensen zich verbonden voelen met de buurt, zich identificeren met de buurt en solidariteit met de andere bewoners ervaren (ervaringscomponent) en anderzijds naar de mate waarin bewoners zich inzetten voor de leefbaarheid in de buurt (gedragscomponent). Andere aspecten van sociale cohesie blijven hiermee onderbelicht, maar door de beperkte gegevens is het niet mogelijk hier aandacht aan te besteden.

6.1. Relatie tussen sociale cohesie en buurtverval

Veel theorieën die ingaan op sociale cohesie en buurtverval stellen dat meer sociale cohesie leidt tot een verbeterde leefbaarheid in de buurt. Uit tabel 6.1. blijkt inderdaad dat in de gemeente Utrecht de mate van sociale cohesie samenhangt met de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Een hoge score op het ervaringscomponent van sociale cohesie hangt sterk samen met een hoge mate van tevredenheid met de buurt. Hiernaast ervaren bewoners die zich sterk verbonden voelen met de buurt minder overlast in hun buurt. De relaties tussen het ervaringscomponent van sociale cohesie enerzijds en de tevredenheid met de buurt en de verschillende aspecten van overlast anderzijds zijn gevisualiseerd in de figuren 6.1. en 6.2. Ook hieruit blijkt dat in buurten met een hoge score op het ervaringscomponent er sprake is van meer tevredenheid en minder ervaren overlast. Een interessante vraag is echter of een hoge score op het ervaringscomponent van sociale cohesie in de buurt ook de oorzaak is van meer tevredenheid met de buurt en minder overlast, of dat de gevonden samenhang op een andere manier kan worden verklaard. De belangrijkste conclusie die op dit moment kan worden getrokken op basis van de bivariate analyses is dat er op het niveau van de buurt een positieve samenhang bestaat tussen de sociale cohesie en de indicatoren voor buurtverval. Wanneer er gekeken wordt naar de bestaande onderzoeken naar de relatie tussen sociale cohesie en leefbaarheid in de buurt, zoals gepresenteerd in hoofdstuk drie, kan worden geconcludeerd dat de mate van sociale cohesie gezien kan worden als een belangrijke oorzaak voor de leefbaarheid in de buurt. Zo tonen Sampson e.a. (1997, 2004) aan dat als er een hoge mate van onderlinge solidariteit en vertrouwen is in de buurt, en als de wil van burgers er is om in te grijpen, dit een positieve invloed heeft op de leefbaarheid. Hiernaast toont Crenson (1983: in Van Stokkom en Toenders) aan dat de verbondenheid met de buurt leidt tot het meer actief inzetten van bewoners in de buurt en zo tot een verbeterde leefbaarheid in de buurt. In de rest van dit onderzoek wordt uitgegaan van een dergelijke relatie tussen het ervaringscomponent en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren.

Hiernaast is er gekeken hoe het gedragscomponent samenhangt met de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Hierbij is gebruik gemaakt van een punt-biseriële correlatie, waarbij de 1 staat voor het wel actief inzetten voor de buurt en de 0 voor het niet actief inzetten voor de buurt. Op basis van deze correlaties (zie tabel 6.1) kan een aantal conclusies getrokken worden.

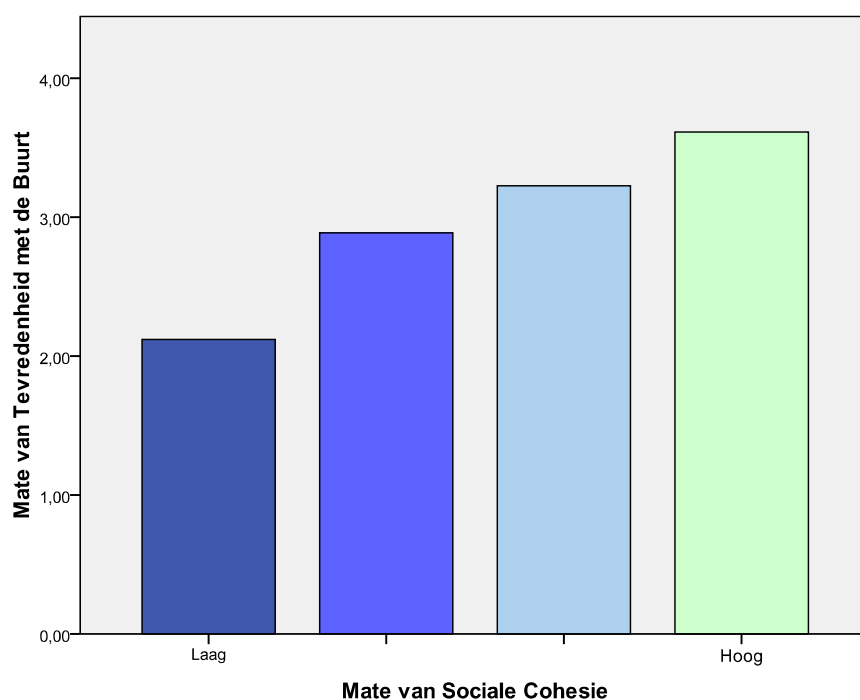
Ten eerste, kan er worden gesteld dat er geen significante relatie is tussen het gedragscomponent en de mate van tevredenheid met de buurt. Dit wil zeggen dat het actief inzetten van de bewoners voor de leefbaarheid in de buurt geen effect heeft op de tevredenheid met de buurt. Daarentegen hangt het gedragscomponent wel significant samen met de mate van overlast die bewoners ervaren. Opmerkelijk is echter dat deze relatie positief is. Dit betekent dat bewoners die meer overlast in de buurt ervaren, zich juist eerder actief inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Er kan dus worden geconcludeerd dat het gedragscomponent niet zo zeer een oorzaak is van buurtverval, maar juist een *gevolg*.

Tabel 6.1: Correlaties tussen de componenten van sociale cohesie en tevredenheid en overlast

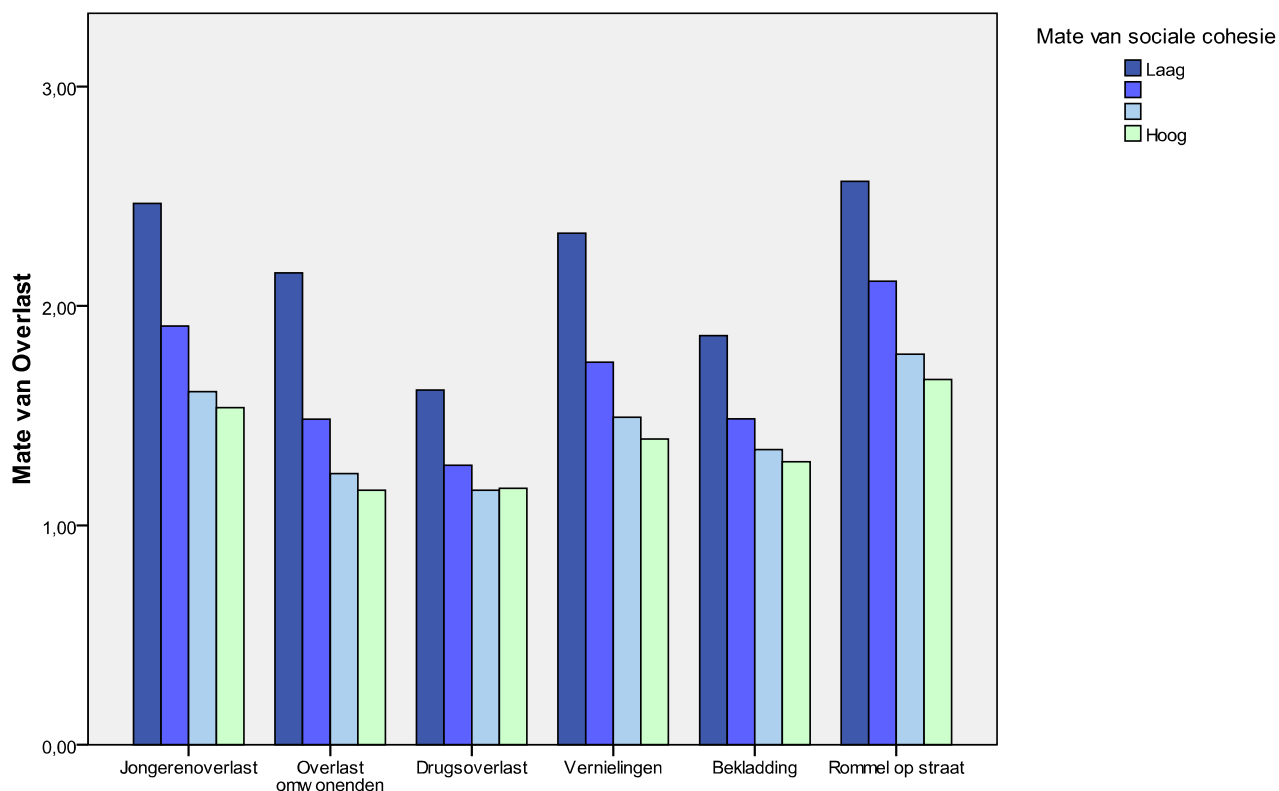
	Tevredenheid	Overlast
Ervaringscomponent	,566***	-,416***
Gedragscomponent	,014	,108***

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Figuur 6.1: Samenhang mate van sociale cohesie en tevredenheid met de buurt

Figuur 6.2: Samenhang mate van sociale cohesie en ervaren overlast in de buurt

6.2. Relatie tussen sociale cohesie en individuele- en buurtkenmerken

Uit de onderzoeksliteratuur kan worden afgeleid dat aspecten van sociale cohesie worden beïnvloed door zowel individuele kenmerken als buurtkenmerken. Zoals in hoofdstuk drie besproken, wordt in veel literatuur verondersteld dat als bewoners gekenmerkt worden door een hoge mobiliteit, de kans afneemt dat ze veel zullen investeren in hun buurt. Tevens blijkt dat het opleidingsniveau van invloed is op de gerichtheid op de buurt. Hoogopgeleide bewoners zullen minder gericht zijn op de buurt dan bewoners met een lager opleidingsniveau (Van Beckhoven en Van Kempen 2002). Hiernaast wordt er in veel theorieën verondersteld dat buurtkenmerken als etnische heterogeniteit en grote verschillen in opleiding en inkomen de sociale cohesie beïnvloeden. Veel theorieën gaan ervan uit dat sociaaleconomische en etnische homogeniteit leidt tot meer onderlinge contacten en verbondenheid met de buurt. Grote sociale en culturele verschillen leiden daarentegen tot minder verbondenheid met de buurt en meer wantrouwen tussen verschillende groepen. In deze paragraaf wordt gekeken welke individuele- en buurtkenmerken van invloed zijn op sociale cohesie in de buurten in de Gemeente Utrecht. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen het ervaringscomponent en het gedragscomponent.

Ervaringscomponent

Om te achterhalen welke individuele- en buurtkenmerken van invloed zijn op sociale cohesie in de gemeente Utrecht wordt een multilevel regressieanalyse met twee niveaus uitgevoerd (zie tabel 6.2.).

Een multilevelanalyse met twee niveaus bestaat uit één afhankelijke variabele, en onafhankelijke variabelen op twee niveaus, namelijk op individueel niveau en buurniveau. Er wordt gebruik gemaakt van een random intercept model waarbij de regressie intercept varieert tussen buurten maar waarbij de regressie slope vast is. De intercept varieert dus tussen individuen en buurten, maar de relatie tussen de onafhankelijke en afhankelijk variabelen is hetzelfde voor alle bewoners binnen een buurt (Permentier, 2009). Aan de hand van een dergelijke toets wordt onderzocht welke variabelen van invloed zijn op de sociale cohesie en in welke mate deze variabelen invloed uitoefenen.

Tabel 6.2 toont de resultaten van een serie van multilevelmodellen. Model 1 is het model met alleen de constante: hierin zijn nog geen verklarende factoren opgenomen. Dit is interessant om te kijken in hoeverre de andere twee modellen bijdragen aan de verklaring van het ervaringscomponent. Hiertoe worden ook in de onderste rijen de variantiecomponenten gepresenteerd en het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het model met alleen de constante. Door het gebruik van een regressieanalyse op twee niveaus kunnen we de totale variantie opsplitsen in een component op individueel niveau en een component op buurniveau. Uit de tabel valt op te maken dat de verschillen tussen buurten als wel als tussen individuen significant zijn. In de overige modellen wordt gekeken of deze significantie overeind blijft en in hoeverre de modellen meer variantie verklaren dan het model met alleen de constante. Hiernaast wordt er gekeken naar de intra-class correlation coëfficiënt (ICC). Dit meet de "*proportion of variance accounted for on the neighbourhood level and indicates to what extent the variation of the dependent variable is caused by the grouping structure of the sample*" (Snijders en Boskers, 1999, in: Permentier, 2009, p.76). In dit model is de ICC 0,165; dit betekent dat 16,5 procent van de variantie in het ervaringscomponent kan worden toebedeeld aan de geneste structuur van het model. Deze score is vrij hoog, wat betekent dat buurtkenmerken potentieel een belangrijke rol kunnen spelen bij het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast.

In model 2 worden de individuele- en huishoudkenmerken aan het model toegevoegd. Model 2 is een significante verbetering voor het verklaren van het ervaringscomponent vergeleken met het eerdere model. Wanneer er gekeken wordt naar de verklaarde variantie kan worden geconcludeerd dat de verklaarde variantie tussen buurten is toegenomen met 14,1 procent vergeleken met het model met alleen de constante. Hiernaast leidt het toevoegen van de individuele- en huishoudkenmerken tot een toename van 5,0 procent in de verklaarde variantie tussen individuen vergeleken met het model met alleen de constante. Op individueel niveau kan er geconcludeerd worden dat vrouwen en ouderen zich meer verbonden voelen met de buurt. Tevens scoren bewoners die een gezin hebben hoger op het ervaringscomponent. Opmerkelijk is ook dat niet-westerse allochtonen meer verbondenheid met de buurt ervaren dan andere etnische groepen. Hiernaast blijkt dat bewoners die middelbaar zijn opgeleid zich over het algemeen minder verbonden voelen met de buurt dan laagopgeleide bewoners. Een hoog opleidingsniveau maakt geen verschil. Tevens blijkt dat kopers zich meer verbonden voelen met de buurt dan huurders. Dit sluit aan bij bevindingen van Van der Horst en collega's (2001) die aantonen dat wanneer bewoners bewuster kiezen voor een woning en de buurt – wat eerder het geval is bij koopwoningen dan huurwoningen – ze zich meer identificeren met de buurt. Tot slot, blijkt dat bewoners van een flat of appartement zich minder verbonden voelen met de buurt. Dit kan mogelijk te maken hebben met de onpersoonlijkheid van flats, waardoor er minder sociale contacten zijn (Eenink, 2007). Hiernaast is de doorstroming in flats en appartementen vaak groter, wat de binding met de buurt niet ten goede komt (Adriaanse, 2004).

Tabel 6.2: Multilevel regressieanalyse - Ervaringscomponent

	Model 1		Model 2		Model 3	
Constante	3,250	***	3,043	***	3,007	***
Individuele kenmerken						
Vrouw (ref = man)			0,050	***	0,054	***
Leeftijd			0,003	***	0,004	***
Kinderen in huishouden (ref = nee)			0,158	***	0,160	***
Niet- Westerse Etniciteit (ref = nee)			0,110	***	0,118	***
Opleidingsniveau (ref = laag)						
Opleiding middelbaar			-0,077	***	-0,082	***
Opleiding hoog			-0,022		-0,033	
Inkomen (ref = laag)						
Inkomen midden			-0,026		-0,025	
Inkomen hoog			0,003		0,003	
Inkomen "Zeg ik niet"			-0,050		-0,046	
Werkloos (ref = nee)			-0,025		-0,027	
Koper (ref = huurder)			0,162	***	0,151	***
Flat/appartement (ref = geen flat/appartement)			-0,187	***	-0,169	***
Buurtkenmerken						
Sociaal Economische Samenstelling (<i>aandeel huishoudens met een lage sociaaleconomische status</i>)					-0,170	***
Gezinsfactor (<i>aandeel gezinnen/eengezinswoningen</i>)					0,009	
Samenstelling Woningvoorraad (<i>aandeel hoogbouw</i>)					-0,116	***
Variantiecomponenten						
tussen individuen, eij (% verklaard t.o.v interceptmodel)	0,420	***	0,399 (5,0%)	***	0,399 (5,0%)	***
tussen buurten, uoj (% verklaard t.o.v. interceptmodel)	0,083	***	0,063 (14,1%)	***	0,014 (83,1%)	***
ICC	0,165					

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

In model 3 worden vervolgens de buurtkenmerken toegevoegd. Ook hier is er sprake van een significante verbetering van het model. In model 3 neemt de verklaarde variantie tussen buurten toe met 83,1 procent vergeleken met het model met alleen de constante. Wanneer we kijken naar de buurtkenmerken kan worden geconcludeerd dat in buurten met veel bewoners met een lage sociaaleconomische status er minder sprake is van identificatie met de buurt. Dit sluit aan bij de 'neglect-theorie' van onder andere Farell (1983, in: Permentier, 2009). Hij stelt dat in buurten met een negatieve reputatie het voorkomt dat bewoners zich distantiëren van de buurt en dus minder verbondenheid en solidariteit ervaren. Permentier (2009) stelt dat de reputatie van de buurt sterk samenhangt met de sociaaleconomische status van de buurt. Het is dus mogelijk dat er in de Utrechtse buurten met een lage sociaaleconomische status sprake is van een negatief stigma en dat daardoor een proces van 'neglect' plaatsvindt. Hiernaast scoren buurten met veel hoogbouw ook laag op het ervaringscomponent. Dit kan mogelijk worden verklaard door de onpersoonlijkheid van veel hoogbouwbuurten. Opvallend is dat de gezinsfactor geen significant effect heeft op het ervaringscomponent van sociale cohesie. In tegenstelling tot wat naar voren komt in veel literatuur heeft een groot aandeel gezinnen op buurtniveau geen significante invloed op de verbondenheid met de buurt. Als er gekeken wordt naar de individuele kenmerken, blijkt echter wel dat gezinnen over het algemeen zich meer verbonden voelen met de buurt. In buurten met veel gezinnen zal dus over het algemeen de score op het ervaringscomponent wel hoger zijn, omdat gezinnen simpelweg zich meer identificeren met de buurt – er is dus sprake van een samenstellingseffect. Er is echter geen sprake van een additioneel buurteffect: alleenstaanden in buurten met veel gezinnen zullen zich niet significant meer verbonden voelen met de buurt.

Gedragcomponent

Naast de verbondenheid met de buurt is het interessant te kijken in hoeverre bewoners zich daadwerkelijk inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Bivariate analyses tonen aan dat er een significant verband is tussen het ervaringscomponent en het gedragcomponent, maar dat dit verband met ,126 wel zwak is: slechts 1,6 procent van de variantie in het gedragcomponent kan verklaard worden door het ervaringscomponent. In andere woorden, de verbondenheid met de buurt bepaalt maar een klein deel van de mate waarin bewoners zich actief inzetten voor de buurt. Welke factoren hiernaast een belangrijke rol spelen zal doormiddel van een logistische regressie worden onderzocht. Het gedragcomponent is gemeten door middel van de vraag "Heeft u zich in het afgelopen jaar actief ingezet voor de leefbaarheid in de buurt?". Door logistische regressie⁴ toe te passen kan aan de hand van een aantal onafhankelijke variabelen de kans voorspeld worden of een respondent kiest om zich wel of niet in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt. De afhankelijke variabele dient bij logistische regressie een zogenaamde 0 – 1 variabele (dichotoom) te zijn (Field, 2009). In dit onderzoek is dat de keuze tussen zich wel inzetten voor de buurt (waarde = 1) of zich niet inzetten voor de buurt (waarde = 0). De onafhankelijke variabelen bestaan uit de individuele- en huishoudkenmerken, de probleemindicatoren en de factorscores die de buurtkenmerken meten. De logistische regressieanalyse berekent voor elk van de onafhankelijke variabelen een coëfficiënt die aangeeft of de desbetreffende variabele een positief dan wel een negatief effect heeft op de kans dat een bewoner zich wel of niet inzet voor de leefbaarheid in de buurt (Field, 2009).

⁴ Aangezien het in SPSS niet mogelijk is een logistische multilevelanalyse uit te voeren, is hier gebruikt gemaakt van een logistische regressieanalyse met maar één niveau. Bij het analyseren van de uitkomsten is het daarom belangrijk om enigszins voorzichtig te zijn. Zo hangt in model 3 de sociaaleconomische samenstelling samen met het gedragcomponent; de vraag is of deze relatie ook naar voren zou komen in een multilevel regressieanalyse.

De eerste stap van de logistische regressieanalyse is het model met alleen de constante. Dit is nuttig om na te gaan in hoeverre het model bijdraagt aan een verklaring voor keuze van bewoners om zich wel of niet in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt.

In model 2 worden vervolgens de individuele- en huishoudkenmerken aan het model toegevoegd. De Nagelkerke R-squared is met 0,092 relatief klein. Dit betekent dat maar een klein deel van de variantie in het actief inzetten voor de buurt verklaard kan worden door de individuele- en huishoudkenmerken. Hiernaast kan de fit van het model beoordeeld worden aan de hand van de Hosmer and Lemeshow Test (Field, 2009). Deze is niet significant ($p = 0,071$), wat in dit geval gunstig is. Deze waarde geeft aan dat er geen significant verschil is in de verdeling van de werkelijke en voorspelde waardes. In tabel 6.3 wordt getoond welke individuele kenmerken invloed hebben op de mate waarin bewoners zich actief inzetten voor de buurt. Uit de analyse blijkt dat ouderen zich vaker actief inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Dit kan te maken hebben met het feit dat ouderen vaak meer tijd hebben. Gezinnen zetten zich ook vaker in voor de buurt. Opvallend is ook dat allochtonen zich vaker actief in zetten voor de leefbaarheid in de buurt. Hiernaast hangt ook opleidingsniveau significant samen met de mate waarin bewoners zich inzetten voor de buurt. Hoe hoger opgeleid, hoe eerder iemand zich inzet voor de buurt. Tevens blijkt dat bewoners die werk hebben vaker actief zijn in de buurt. Ten slotte zetten huiseigenaren zich vaker in voor de leefbaarheid in de buurt. Dit kan te maken hebben met het feit dat huiseigenaren geïnvesteerd hebben in het huis en zich daarom ook meer willen inzetten voor een betere leefomgeving. Hiernaast hebben huiseigenaren vaker bewust gekozen voor de betreffende buurt. Het inkomen, geslacht van bewoners en het woningtype hebben geen significant effect op de keuze om wel of niet te participeren.

In model 3 worden de buurtkenmerken toegevoegd. Er is sprake van een significante afname van de -2 Log Likelihood wat betekent dat het toevoegen van de buurtkenmerken een significante verbetering is van het model. De Nagelkerke R-squared neemt maar minimaal toe, wat wil zeggen dat er maar een beperkte verbetering is in de verklaarde variantie door het toevoegen van de buurtkenmerken vergeleken met het model met alleen de individuele- en huishoudkenmerken. In de individuele- en huishoudkenmerken zijn weinig veranderingen te zien. Het enige verschil is dat het bewonen van een flat of appartement nu wel significant wordt. Bewoners van een flat of appartement blijken zich nu minder actief in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt dan bewoners van andere type woningen. Dit kan te maken hebben met dat bewoners van flats vaak in buurten wonen met een lage sociaaleconomische status en mogelijk meer problemen. Gezien de lage sociaal economische status van de buurt valt de inzet van bewoners in flats of appartementen tegen. Wanneer er gekeken wordt naar de buurtkenmerken kan worden geconcludeerd dat alleen de sociaaleconomische samenstelling van de buurt een significante invloed heeft op het actief inzetten voor de buurt. In buurten met een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status besluiten meer mensen zich in te zetten voor de buurt. Wanneer er echter probleemindicatoren aan het model worden toegevoegd, zoals in model 4 is gedaan, verdwijnt het significante effect van de sociaaleconomische samenstelling op de mate waarin bewoners zich inzetten voor de leefbaarheid. Dus er kan worden gezegd dat het niet de sociaaleconomische samenstelling op zich zelf is waardoor bewoners besluiten zich in te zetten voor de buurt, maar dat het vooral komt door de problemen die samenhangen met de sociaaleconomische samenstelling van een buurt. Drugsoverlast, overlast van omwonenden en rommel en afval op straat hebben een significante invloed op de keuze van bewoners om wel of niet te participeren. Na het toevoegen van de probleemindicatoren neemt ook de verklaarde variantie toe tot 0,12 (Nagelkerke R-squared), dit betekent dat de probleemindicatoren een belangrijke rol spelen bij het verklaren van de keuze van bewoners om zich wel of niet in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt.

Tabel 6.3: Logistische regressieanalyse – Gedragscomponent

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Constante	-0,796	-2,534 ***	-2,537 ***	-3,864 ***
Individuele kenmerken				
Vrouw (ref = man)		-,053	-,053	-,023
Leeftijd		,027 ***	,028 ***	,032 ***
Kinderen in huishouden (ref = nee)		,578 ***	,573 ***	,541 ***
Niet- Westerse Etniciteit (ref = nee)		,605 ***	,521 ***	,521 ***
Opleidingsniveau (ref = laag)				
Opleiding middelbaar		,430 ***	,436 ***	,345 ***
Opleiding hoog		,683 ***	,699 ***	,624 ***
Inkomen (ref = laag)				
Inkomen midden		-,154	-,162	-,156
Inkomen hoog		-,041	-,045	,009
Inkomen "Zeg ik niet"		,160	,138	,067
Werkloos (ref = nee)		-,195 **	-,229 **	-,237 **
Koper (ref = huurder)		,231 ***	,277 ***	,271 ***
Flat/appartement (ref = geen flat/appartement)		-,125	-,199 **	-,188 *
Probleemindicatoren				
Drugsoverlast				,273 ***
Jongeren op straat				,007
Rommel en afval op straat				,245 ***
Vernielingen				,020
Overlast omwonenden				,176 ***
Bekladding				,059
Buurtkenmerken				
Sociaal Economische Samenstelling (aandeel huishoudens met een lage sociaaleconomische status)			,075 **	-,008
Gezinsfactor (aandeel gezinnen/eengezinswoningen)			-,036	,019
Samenstelling Woningvoorraad (aandeel hoogbouw)			,049	,026
Nagelkerke r-squared		0,092	0,093	0,12

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Uit bovenstaande analyse blijkt nogmaals dat een gebrek aan inzet van bewoners voor de leefbaarheid in de buurt geen oorzaak is van buurtverval, de inzet is namelijk juist groter in buurten waar veel problemen zijn. Het participeren van bewoners kan daarom gezien worden als een *gevolg* van problemen in de buurt. Ongeacht de individuele kenmerken zullen bewoners in buurten waar sprake is van veel drugsoverlast, overlast van omwonenden en rommel en afval op straat zich vaker inzetten voor de leefbaarheid in de buurt.

Dit sluit aan bij de theorie van 'exit, voice en loyalty' van Hirschman (1970 in: Permentier, 2009). In de context van de buurt kan deze theorie van 'exit, voice en loyalty' gebruikt worden om te onderzoeken welke strategieën bewoners gebruiken om de problemen in de buurt aan te pakken. Van Vugt en collega's (2003, in Permentier, 2009) stellen dat bewoners 'exit' en 'voice' strategieën gebruiken wanneer ze ontevreden zijn met de voorzieningen in de buurt. Hoe minder tevreden de bewoners zijn, hoe meer ze actie ondernemen. Dit kan doormiddel van verhuizen uit de buurt of door zich in te zetten voor de buurt en iets aan de problemen te doen. Bewoners die minder tevreden zijn met de buurt, maar mogelijkheden hebben om te verhuizen kiezen er eerder voor om de buurt te verlaten, terwijl bewoners die ontevreden zijn met de buurt maar niet kunnen verhuizen vaak besluiten iets aan de leefbaarheid in de buurt te doen. Orbell en Uno (1972, in Permentier, 2009) tonen aan dat de mogelijkheden tot verhuizen kleiner zijn voor oudere mensen, huishoudens met kinderen, huiseigenaren en huishoudens met lage inkomens omdat deze groepen meer gebonden zijn aan de buurt. Uit de analyses in dit onderzoek blijkt ook dat deze groepen – met uitzondering van bewoners met lage inkomens – zich meer inzetten voor de leefbaarheid in de buurt.

6.3. Conclusie

Uit de analyses in dit hoofdstuk blijkt dat het ervaringscomponent van sociale cohesie samenhangt met de tevredenheid in de buurt en de mate van overlast in de buurt. In buurten met een hoge mate van sociale cohesie is over het algemeen sprake van een hogere tevredenheid met de buurt en minder overlast. Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat als bewoners zich meer verbonden voelen met de buurt ze zich meer inzetten voor de buurt en minder overlast veroorzaken. Daarnaast blijkt dat de score van het ervaringscomponent bepaald wordt door individuele- en huishoudkenmerken en door buurtkenmerken. Vrouwen, ouderen, gezinnen, bewoners met een niet-westerse etniciteit en kopers voelen zich over het algemeen meer verbonden met de buurt. Midden- en hoogopgeleide bewoners daarentegen voelen zich minder verbonden met de buurt dan laagopgeleide bewoners. Er is sprake van een samenstellingseffect: in buurten met veel ouderen, gezinnen of kopers zal er een hogere score zijn op het ervaringscomponent, omdat deze individuen simpelweg meer verbondenheid met de buurt ervaren. Er is echter nog een additioneel buurteffect. In buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling en veel hoogbouw zullen alle bewoners, ongeacht hun individuele kenmerken, zich over het algemeen minder verbonden voelen met de buurt.

Wanneer er gekeken wordt naar het gedragscomponent kan er geconcludeerd worden dat ook hier individuele kenmerken een rol spelen bij het verklaren van de keuze om zich wel of niet in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt. Ouderen, gezinnen met kinderen, bewoners met een niet-westerse etniciteit, bewoners met een midden- of hoger opleidingsniveau, bewoners met een baan en kopers zullen zich vaker inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Op buurtniveau blijkt dat de bereidheid zich in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt sterk samenhangt met de mate van problemen in de buurt. Bewoners zullen sneller actie ondernemen als er sprake is van drugsoverlast, overlast van omwonenden en veel rommel en afval op straat. Een lage score op het gedragscomponent kan dus niet gezien worden als een oorzaak van buurtverval, maar het inzetten voor de buurt is een gevolg ervan.

Hoofdstuk 7: De oorzaken van buurtverval en de betekenis van sociale cohesie – Multilevelanalyses

In hoofdstuk vijf is door middel van een aantal bivariate analyses een idee gegeven welke factoren een rol spelen bij buurtverval. Hiernaast is er in hoofdstuk zes inzicht gegeven in het belang van sociale cohesie bij buurtverval en hoe dit samenhangt met individuele- en buurtkenmerken. In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd welke individuele- en buurtkenmerken de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast verklaren. Hierbij wordt speciaal gekeken naar de betekenis van sociale cohesie. Gezien in de dataset de individuen zijn geclusterd in buurten, wordt ook hier gebruik gemaakt van een multilevel regressieanalyse.

7.1. Multilevelanalyses – tevredenheid met de buurt en mate van overlast

Tabellen 7.1. en 7.2. tonen de resultaten van een serie van multilevelanalyses. Modellen 1 en I zijn de modellen met alleen de constante en dus geen verklarende factoren. Op basis hiervan kan worden gezien in hoeverre de overige modellen bijdragen aan de verklaring van tevredenheid met de buurt en de mate van overlast. Uit de tabellen valt op te maken dat in beide modellen zowel de variantie tussen buurten als tussen individuen significant is. In de overige modellen wordt gekeken of deze significantie overeind blijft en in hoeverre de modellen meer variantie verklaren dan het model met alleen de constante. In de onderste rijen worden hiertoe ook de variantiecomponenten gepresenteerd en het percentage verklaarde variantie ten opzichte van het model met alleen de constante. Hiernaast geeft de interclass correlation coëfficiënt (ICC) aan dat 20,2 procent van de variantie in de tevredenheid met de buurt kan worden toebedeeld aan de geneste structuur van het model. In het geval van overlast is dit 21,7 procent. Op basis van deze scores kan worden geconcludeerd dat de buurtkenmerken potentieel een rol kunnen spelen bij het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast.

In modellen 2 en II worden een aantal individuele- en huishoudkenmerken toegevoegd. In deze modellen geeft de constante de gemiddelde score weer van een mannelijke respondent, met gemiddelde leeftijd, zonder kinderen, van autochtone afkomst, met een laag opleidingsniveau en inkomen, met werk, die huurder is van de woning en die niet in een flat of appartement woont. Beide modellen vormen een significante verbetering voor het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast dan de eerdere modellen. Wanneer er gekeken wordt naar de verklaarde variantie kan worden geconcludeerd dat het verschil in tevredenheid tussen buurten voor 14,7 procent kan worden verklaard door individuele- en huishoudkenmerken. Op individueel niveau kan 2,2 procent van de variantie in tevredenheid met de buurt worden verklaard worden door individuele- en huishoudkenmerken. In het geval van overlast kan 10,3 procent van de variantie tussen buurten worden toegewezen aan individuele- en huishoudkenmerken. 1,2 procent van de variantie in de mate van overlast op tussen individuen kan worden verklaard door individuele- en huishoudkenmerken.

Op basis van het model voor tevredenheid met de buurt kan worden geconcludeerd dat vrouwen meer tevreden zijn met de buurt. Dit komt overeen met bevindingen van Permentier (2009) die ook concludeert dat in de gemeente Utrecht vrouwen over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt dan mannen. Hiernaast zijn ook oudere mensen meer tevreden met de buurt. Gezinnen zijn minder tevreden met de buurt. Tevens blijkt dat bewoners die middelbaar zijn opgeleid minder tevreden zijn dan laagopgeleiden.

Tabel 7.1: Multilevel regressieanalyse - Tevredenheid met de buurt

Onafhankelijke variabelen:	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
Constante:	3,112	***	2,962	***	2,005	***	1,171	***	1,180	***
Individuele kenmerken										
Vrouw (ref = man)			0,063	***	0,047	***	0,038	***	0,040	***
Leeftijd			0,002	***	0,001		0,000		0,000	
Kinderen in huishouden (ref = nee)			-0,036	**	-0,009		-0,081	***	-0,075	***
Niet- Westerse Etniciteit (ref = nee)			0,017		0,099	***	0,028		0,033	
Opleidingsniveau (ref = laag)										
Opleiding middelbaar			-0,047	**	-0,037		-0,011		-0,015	
Opleiding hoog			-0,023		-0,019		-0,008		-0,020	
Inkomen (ref = laag)										
Inkomen midden			0,014		-0,004		0,012		0,015	
Inkomen hoog			0,041	*	0,015		0,021		0,020	
Inkomen "Zeg ik niet"			-0,003		-0,010		0,011		0,012	
Werkloos (ref = nee)			-0,046	**	-0,034	*	-0,031	*	-0,033	**
Koper (ref = huurder)			0,101	***	-0,018		-0,033	*	-0,037	**
Flat/appartement (ref = geen flat/appartement)			-0,108	***	-0,107	***	-0,033	*	-0,027	
Tevredenheid										
Kinderspeelplaatsen					0,000		0,000		0,000	
Voorzieningen jongeren					0,001	*	0,001		0,001	
Voorzieningen ouderen					0,000		-0,001		-0,001	
Groen					0,000		0,000		0,000	
Eigen woning					0,143	***	0,091	***	0,091	***
Sociale Cohesie										
Ervaringscomponent							0,382	***	0,377	***
Buurtkenmerken										
Sociaal Economische Samenstelling (aandeel huishoudens met lage sociaaleconomische status)									-0,107	***
Gezinsfactor (aandeel gezinnen/eengezinswoningen)									-0,059	***
Samenstelling Woningvoorraad (aandeel hoogbouw)									-0,040	***
Variantiecomponenten										
tussen individuen, eij (% verklaard t.o.v interceptmodel)	0,286	***	0,280 (2,2%)	***	0,257 (10,1%)	***	0,204 (28,7%)	***	0,204 (28,7%)	***
tussen buurten, uoj (% verklaard t.o.v. interceptmodel)	0,068	***	0,058 (14,7%)	***	0,047 (30,9%)	***	0,024 (64,7%)	***	0,007 (89,7%)	***
ICC	0,202									

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Tabel 7.2: Multilevel regressieanalyse – Overlast

Onafhankelijke variabelen:	Model I		Model II		Model III		Model IV		Model V	
Constante:	0,038		0,124	**	1,213	***	2,125	***	2,090	***
Individuele kenmerken										
Vrouw (ref = man)			-0,038		-0,017		-0,006		-0,008	
Leeftijd			-0,001		0,001		0,001		0,001	
Kinderen in huishouden (ref = nee)			0,102	***	0,066	**	0,137	***	0,138	***
Niet- Westerse Etniciteit (ref = nee)			-0,107	**	-0,177	***	-0,095	*	-0,100	**
Opleidingsniveau (ref = laag)										
Opleiding middelbaar			0,040		0,018		-0,006		-0,003	
Opleiding hoog			-0,049		-0,062		-0,077	*	-0,071	*
Inkomen (ref = laag)										
Inkomen midden			-0,030		-0,005		-0,025		-0,019	
Inkomen hoog			-0,024		0,017		0,007		0,016	
Inkomen "Zeg ik niet"			0,076		0,089	*	0,071		0,075	
Werkloos (ref = nee)			0,004		-0,008		-0,017		-0,015	
Koper (ref = huurder)			-0,077	**	0,059	*	0,080	**	0,088	***
Flat/appartement (ref = geen flat/appartement)			0,188	***	0,194	***	0,113	***	0,103	***
Tevredenheid										
Kinderspeelplaatsen					0,000		0,001		0,001	
Voorzieningen jongeren					-0,005	**	-0,003		-0,003	
Voorzieningen ouderen					0,001		0,000		0,000	
Groen					0,000		0,000		0,000	
Eigen woning					-0,163	***	-0,107	***	-0,106	***
Sociale Cohesie										
Ervaringscomponent							-0,416	***	-0,411	***
Buurtkenmerken										
Sociaal Economische Samenstelling (aandeel huishoudens met lage sociaaleconomische status)									0,216	***
Gezinsfactor (aandeel gezinnen/ eengezinswoningen)									-0,135	***
Samenstelling Woningvoorraad (aandeel hoogbouw)									-0,023	
Variantiecomponenten										
tussen individuen, eij (% verklaard t.o.v interceptmodel)	0,775	***	0,766	***	,736	***	0,676	***	0,676	***
			(1,2%)		(5,1%)		(12,8%)		12,8%)	
tussen buurten, uoj (% verklaard t.o.v. interceptmodel)	0,215	***	0,193	***	,167	***	0,127	***	,066	***
			(10,3%)		(22,3%)		(31,0%)		(69,3%)	
ICC	0,217									

*** < 0,01 - ** < 0,05 - * < 0,1

Hiernaast kan worden geconcludeerd dat hoge inkomens over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt en werklozen minder tevreden. Tevens kan worden gezien dat bewoners met een koopwoning over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt. Dit komt tevens overeen met bevindingen van Permentier (2009) die stelt dat huiseigenaren over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt en ook de reputatie van de buurt beter beoordelen. Tot slot blijkt dat bewoners die in een flat of appartement wonen minder tevreden zijn met de buurt.

In het model voor overlast kan worden gezien dat het hebben van een gezin een significant effect heeft op de ervaren overlast. De uitkomsten geven aan dat bewoners die een gezin hebben over het algemeen meer overlast ervaren in de buurt dan bewoners zonder gezin. Hiernaast blijkt dat bewoners met een niet-westerse etniciteit over het algemeen minder overlast ervaren. Wanneer we kijken naar de sociaaleconomische kenmerken, kan worden geconcludeerd dat alleen de eigendomsverhoudingen een significante invloed hebben op de ervaren overlast. Eigenaren van een woning ervaren minder overlast in de buurt. Tot slot, ervaren bewoners van een flat of appartement meer overlast dan overige bewoners. Opleidingsniveau, inkomen en arbeidsparticipatie hebben geen significant effect op de ervaren overlast in de buurt. Dit kan mogelijk te maken hebben met het feit dat de effecten van deze variabelen worden weggevangen door de eigendomsverhoudingen.

In model 3 en III worden variabelen toegevoegd die de tevredenheid meten met de voorzieningen in de buurt en de tevredenheid met de eigen woning. In beide gevallen is het model verbetering op de voorgaande modellen. In het tevredenheidsmodel is de verklaarde variantie op tussen buurten met 30,9 procent toegenomen en tussen individuen met 10,1 procent vergeleken met model 1. In het overlastmodel is de verklaarde variantie tussen buurten met 22,3 procent en tussen individuen met 5,1 procent toegenomen vergeleken met het model met alleen de constante. Uit de modellen blijkt dat een hoge tevredenheid met voorzieningen voor jongeren leidt tot meer tevredenheid met de buurt en minder overlast. Hiernaast heeft de tevredenheid met de eigen woning een belangrijke invloed op de tevredenheid met de buurt en ook op de overlast die mensen ervaren. Bewoners die tevreden zijn met hun eigen woning, ervaren minder overlast en zijn meer tevreden met hun buurt. De tevredenheid met overige voorzieningen heeft geen significant effect op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast.

In het model dat de tevredenheid met de buurt verklaart, verdwijnen de effecten van leeftijd, het hebben van een gezin, eigendomsverhoudingen en middelbaar opleidingsniveau. Het effect van deze variabelen wordt mogelijk weggevangen door de variabele 'tevredenheid met de eigen woning'. Hiernaast blijkt dat etniciteit wel significant wordt. Dit kan vermoedelijk verklaard worden doordat etnische minderheden over het algemeen minder tevreden zijn met hun woning. De conclusie die dan getrokken kan worden is dat ondanks hun lage tevredenheid met de woning, allochtonen een relatief hoge tevredenheid met de buurt hebben.

Opvallend in het overlastmodel is dat het significante effect ($\alpha < 0,05$) van eigendomsverhoudingen verdwijnt, het effect van deze variabele wordt waarschijnlijk weggevangen door de tevredenheid met de eigen woning. Etniciteit wordt in dit model wel significant: allochtonen ervaren over het algemeen minder overlast in de buurt. Dit kan vermoedelijk ook worden toegewezen aan het toevoegen van de variabele 'tevredenheid met de eigen woning'. Gebaseerd op theorieën zou verwacht worden dat in allochtonen over het algemeen meer overlast ervaren. Uit de analyse blijkt echter het tegenovergestelde. Een mogelijk verklaring zou kunnen zijn dat allochtonen net zo vaak overlast signaleren als autochtonen, maar als er rekening wordt gehouden met de slechte kwaliteit van de woningen van veel allochtonen, de ervaren overlast meevalt vergeleken met autochtonen.

In model 4 en IV wordt het ervaringscomponent van sociale cohesie toegevoegd aan het model. In beide gevallen verklaart het ervaringscomponent een groot deel van de variantie tussen zowel buurten als individuen. In model 4 is het percentage verklaarde variantie tussen buurten toegenomen met 64,7 procent en tussen individuen met 28,7 procent vergeleken met model 1. Voor model IV is dit respectievelijk 31,0 procent en 12,8 procent. Het verschil in tevredenheid en mate van overlast tussen buurten en tussen individuen hangt dus sterk samen met verschillen in de beleving van sociale cohesie. Het ervaringscomponent hangt positief samen met de tevredenheid met de buurt. Bewoners die zich meer verbonden voelen met de buurt zijn over het algemeen meer tevreden met de buurt. Daarnaast hangt het ervaringscomponent negatief samen met overlast, dus hoe meer mensen zich verbonden voelen met de buurt en zich identificeren met de buurt, hoe minder overlast er is.

Op individueel niveau kan worden gezien dat in het tevredenheidsmodel het hebben van een gezin significant wordt, maar dat het negatief samenhangt met de mate van tevredenheid. Dit wordt vermoedelijk verklaard door de hogere score van gezinnen op sociale cohesie. Gegeven de hoge score van gezinnen op sociale cohesie, blijft de tevredenheid van gezinnen iets achter op die van niet-gezinnen. Hetzelfde verband kan gezien worden bij de eigendomsverhoudingen. Kopers lijken iets minder tevreden te zijn met de buurt dan huurders. Kopers hebben echter een hogere score op sociale cohesie. Dus gezien deze hoge score op sociale cohesie is de tevredenheid van kopers iets lager dan verwacht. In het overlastmodel is een soortgelijk effect te zien van de eigendomsverhoudingen

In model 5 en V worden de variabelen op buurtniveau toegevoegd. Ook hier is er sprake van een sterke verbetering van beide modellen. In model 5 neemt de verklaarde variantie tussen buurten toe naar 89,7 procent vergeleken met het model met alleen de constante. In model V neemt de verklaarde variantie tussen buurten toe met 69,3 procent ten opzichte van model I. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat het verschil in tevredenheid en overlast tussen buurten sterk samenhangt met de verschillende buurtkenmerken. Dus buurtkenmerken spelen een belangrijke rol bij het verklaren van buurtverval. In buurten met een lage sociaal economische status en veel hoogbouw zijn bewoners over het algemeen minder tevreden met de buurt. Het overlastmodel toont een vergelijkbaar beeld: in buurten met een lage sociaaleconomische status wordt over het algemeen ook meer overlast ervaren. Opvallend is echter dat de mate van overlast niet samenhangt met de woningvoorraad in de buurt. Echter is er op individueel niveau wel een effect van het bewonen van een flat of appartement op de mate van overlast die bewoners ervaren. In buurten met veel hoogbouw zal er dus waarschijnlijk wel sprake zijn van meer ervaren overlast doordat bewoners van flats meer overlast ervaren – er is sprake van een samenstellingseffect. Er is echter geen sprake van een additioneel buurteffect van de woningvoorraad. Een hoog aandeel hoogbouw in de buurt heeft geen significante invloed op bijvoorbeeld de mate van overlast die bewoners van eengezinswoningen in dezelfde buurt ervaren. Een ander opvallend punt in beide modellen is de invloed van de gezinsfactor op de tevredenheid met de buurt en de overlast in de buurt. Zoals in hoofdstuk drie al is beschreven gaan veel theorieën er vanuit dat in buurten waar veel gezinnen wonen de sociale cohesie hoger is en daardoor de leefbaarheid in de buurt beter is. Er wordt verondersteld dat de aanwezigheid van kinderen de mogelijkheden voor het ontstaan van contacten tussen ouders vergroot en dat gezinnen zich vaak meer verbonden voelen met de buurt (Flap, 1999, Van Beckhoven en Van Kempen, 2002). Een vergelijkbaar beeld komt uit de multilevelanalyse in hoofdstuk zes: gezinnen voelen zich over het algemeen meer verbonden met de buurt. Verondersteld wordt dat deze hogere mate van sociale cohesie de leefbaarheid ten goede komt. Uit het tevredenheidsmodel blijkt echter dat in buurten met veel gezinnen sprake is van minder tevredenheid met de buurt.

De relatie tussen het aandeel gezinnen in de buurt en de tevredenheid met de buurt blijkt niet zo eenduidig als vaak wordt aangenomen. Het ministerie van VROM (2004) heeft ook onderzoek gedaan naar de relatie tussen de huishoudenssamenstelling en de tevredenheid met de buurt. Uit dit onderzoek blijkt dat bewoners over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt als ze met gelijksoortige bewoners wonen met een zelfde leefstijl. In buurten met een hoog aandeel gezinnen zal dus sprake zijn van meer tevredenheid onder gezinnen, maar in buurten met een hoog aandeel alleenstaanden zullen andere alleenstaanden ook meer tevreden zijn met hun buurt. Nader onderzoek is noodzakelijk om een beter inzicht te krijgen in de relatie tussen het aandeel gezinnen in de buurt en de tevredenheid met de buurt. Het overlastmodel daarentegen toont op buurtniveau wel een beeld wat aan de verwachtingen voldoet. Hoe meer gezinnen in de buurt, hoe minder overlast er wordt ervaren. Echter blijkt op individueel niveau dat gezinnen juist meer overlast ervaren. In buurten met een hoog aandeel gezinnen zou er dus meer overlast verwacht worden op basis van de analyses op individueel niveau, omdat er een samenstellingseffect plaatsvindt. Echter blijkt dat in buurten met veel gezinnen juist sprake is van minder overlast: er is dus sprake van een duidelijk buurteffect.

7.2. Conclusie

In bovenstaande analyses is duidelijk geworden welke factoren de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt verklaren. Over het algemeen kan er worden gesteld dat in beide modellen zowel de individuele als de buurtkenmerken een belangrijke rol spelen. In het tevredenheidsmodel wordt 30,9 procent van de variantie tussen buurten verklaard door kenmerken op individueel niveau (zonder sociale cohesie), hieronder vallen de persoonlijke- en huishoudkenmerken en de tevredenheid met voorzieningen in de buurt. Hiernaast verklaren buurtkenmerken nog eens 25,0 procent van de variantie in tevredenheid tussen buurten. In het overlastmodel wordt 22,3 procent van de variantie tussen buurten verklaard door individuele kenmerken (zonder sociale cohesie). Door buurtkenmerken wordt dan nog eens 38,3 procent meer van de variantie tussen buurten verklaard. Op basis van de analyses kan worden geconcludeerd dat individuele kenmerken een belangrijke rol spelen bij het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. De tevredenheid en overlast in de buurt zijn echter niet volledig te herleiden tot de som van de individuele kenmerken van de buurtbewoners. Er is een apart, additioneel buurteffect.

Gezien de bijdrage van buurtkenmerken is het interessant aandacht te besteden aan de relatieve invloed van de verschillende buurtkenmerken. Uit het onderzoek kunnen we opmaken dat deze kenmerken - de sociaal economische samenstelling, de gezinsfactor en de woningvoorraad - verschillend bijdragen aan de mate van tevredenheid en de mate van overlast die wordt ervaren door de bewoners. In het tevredenheidsmodel kunnen alle drie de factoren als oorzaken gezien worden voor minder tevredenheid met de buurt. In buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling en veel hoogbouw zijn bewoners minder tevreden. Opvallend is dat in buurten met veel gezinnen minder sprake is van tevredenheid. Dit sluit niet aan bij de hypothese 'Hoe meer gezinnen in de buurt, hoe meer tevredenheid met de buurt'. Het ministerie van VROM (2004) toont echter aan dat de relatie tussen de huishoudenssamenstelling in de buurt minder rechtlijnig dan over het algemeen wordt aangenomen. Het wonen bij bewoners met een zelfde leefstijl lijkt belangrijker dan het aandeel gezinnen in de buurt.

In het overlastmodel is er tevens sprake van een buurteffect van de sociaaleconomische samenstelling en de gezinsfactor. De sociaaleconomische samenstelling heeft het grootste effect op de mate van overlast in de buurt: in buurten met veel bewoners met een lage sociaaleconomische status is de mate van overlast groter.

Op buurtniveau leidt een groot aandeel gezinnen in de buurt tot minder overlast. Echter op individueel niveau ervaren gezinnen juist meer overlast. Er is dus duidelijk sprake van een additioneel buurteffect: wanneer gezinnen bij elkaar in de buurt wonen heeft dit een positieve invloed op de leefbaarheid in de buurt. De vraag is welke intermediaire variabele dit buurteffect verklaart. Uit hoofdstuk zes is gebleken dat er geen buurteffect is van de gezinsfactor op het ervaringscomponent. Er kan dus niet geconcludeerd worden dat de hogere onderlinge verbondenheid tussen gezinnen in de buurt het buurteffect verklaart. Wat dit effect wel verklaart zal verder onderzocht moeten worden. In het overlast model spelen op buurtniveau de fysieke kenmerken geen rol. Echter op individueel niveau blijkt het wonen in een flat of appartement wel te leiden tot meer overlast. Er is dus wel sprake van een samenstellingseffect, maar niet van een buurteffect. Het ontbreken van een buurteffect van de fysieke kenmerken op overlast heeft mogelijk te maken met feit dat woningen in Nederland over het algemeen goed worden onderhouden en met de verzorgende rol van Nederlandse woningcorporaties, waardoor er minder sprake is van concentraties van woningen van zeer slechte kwaliteit.

In beide modellen heeft op buurtniveau de sociaaleconomische samenstelling van de buurt de grootste invloed op de tevredenheid en de mate van overlast die mensen ervaren. Dit sluit aan bij onder andere het model van Grigsby en collega's (1987). Zoals in hoofdstuk drie beschreven gaat dit model er vanuit dat door ontwikkelingen binnen en buiten de buurt er een proces van filtering ontstaat wat leidt tot een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status in de buurt en tot veranderingen in de fysieke structuur van de buurt. Deze veranderingen in de sociaaleconomische samenstelling kunnen vervolgens het verval van de buurt tot gevolg hebben. Een vergelijkbaar beeld komt naar voren uit de analyses in dit hoofdstuk: een concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status in de buurt heeft een negatief effect op de leefbaarheid van alle bewoners in de buurt – ongeacht de individuele kenmerken van de bewoners.

Hiernaast is er in dit onderzoek gekeken naar de invloed van het ervaringscomponent van sociale cohesie op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren in de buurt. In het beleid van veel grote steden – waaronder Utrecht - ligt een sterke nadruk op het bevorderen van sociale cohesie in de buurt. Uit dit onderzoek komt naar voren dat dit terecht is. Uit de multilevelanalyses is gebleken dat het ervaringscomponent een belangrijke rol speelt bij het verklaren van zowel de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast. Naarmate bewoners zich meer verbonden voelen met de buurt, zijn ze meer tevreden met de buurt en is er sprake van minder overlast. Dit sluit aan bij bevindingen van Van Bergeijk e.a. (2008) die stellen dat verbondenheid met de buurt een positief effect heeft op de tevredenheid met de buurt en dat het de mate van overlast, dat wijd verbreid is in veel aandachtsbuurten, tegen gaat. Dit kan mogelijk worden verklaard door het concept van collectieve zelfredzaamheid zoals beschreven door Sampson e.a. (1997): zij tonen dat als er een hoge mate van onderlinge solidariteit en vertrouwen is in de buurt, en als de wil van burgers er is om in te grijpen, dit een positieve invloed heeft op de leefbaarheid. Hiernaast sluiten deze bevindingen aan bij het onderzoek van Crenson (1983, in: Van Stokkom en Toenders, 2010) die aantoont dat bewoners zich eerder inzetten voor de buurt als ze zich ermee verbonden voelen, wat een positieve invloed heeft op de leefbaarheid. Bovendien leidt verbondenheid met de buurt ertoe dat mensen van plan zijn om lang in de buurt te blijven wonen (Van Bergeijk e.a., 2008). Daarmee heeft het ervaringscomponent sociale cohesie dus een stabiliserend effect op de buurten.

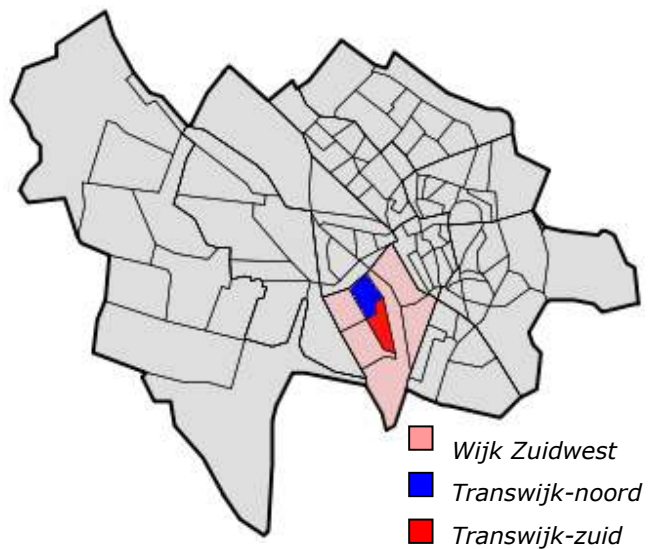
Uit de analyses in hoofdstuk zes blijkt hiernaast dat zowel individuele- als buurtkenmerken een rol spelen bij het verklaren van het ervaringscomponent van sociale cohesie. Sociale cohesie ontstaat dus deels door een som van individuele kenmerken van bewoners.

Zo voelen ouderen, gezinnen en huiseigenaren zich meer verbonden met de buurt. In buurten waar veel bewoners wonen met deze individuele kenmerken zal de sociale cohesie dan ook hoger zijn. Echter de verbondenheid met de buurt en de onderlinge solidariteit wordt ook deels bepaald door de kenmerken van de buurt zoals de sociaaleconomische samenstelling, de gezinsfactor en de samenstelling van de woningvoorraad. Gezien het sterke verband tussen het ervaringscomponent en de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast lijkt het nuttig om te investeren in de sociale cohesie in de buurt. Vooral het creëren en stimuleren van verbondenheid met de buurt lijkt hier van groot belang.

Hoofdstuk 8 – Case study van Transwijk-noord en Transwijk-zuid

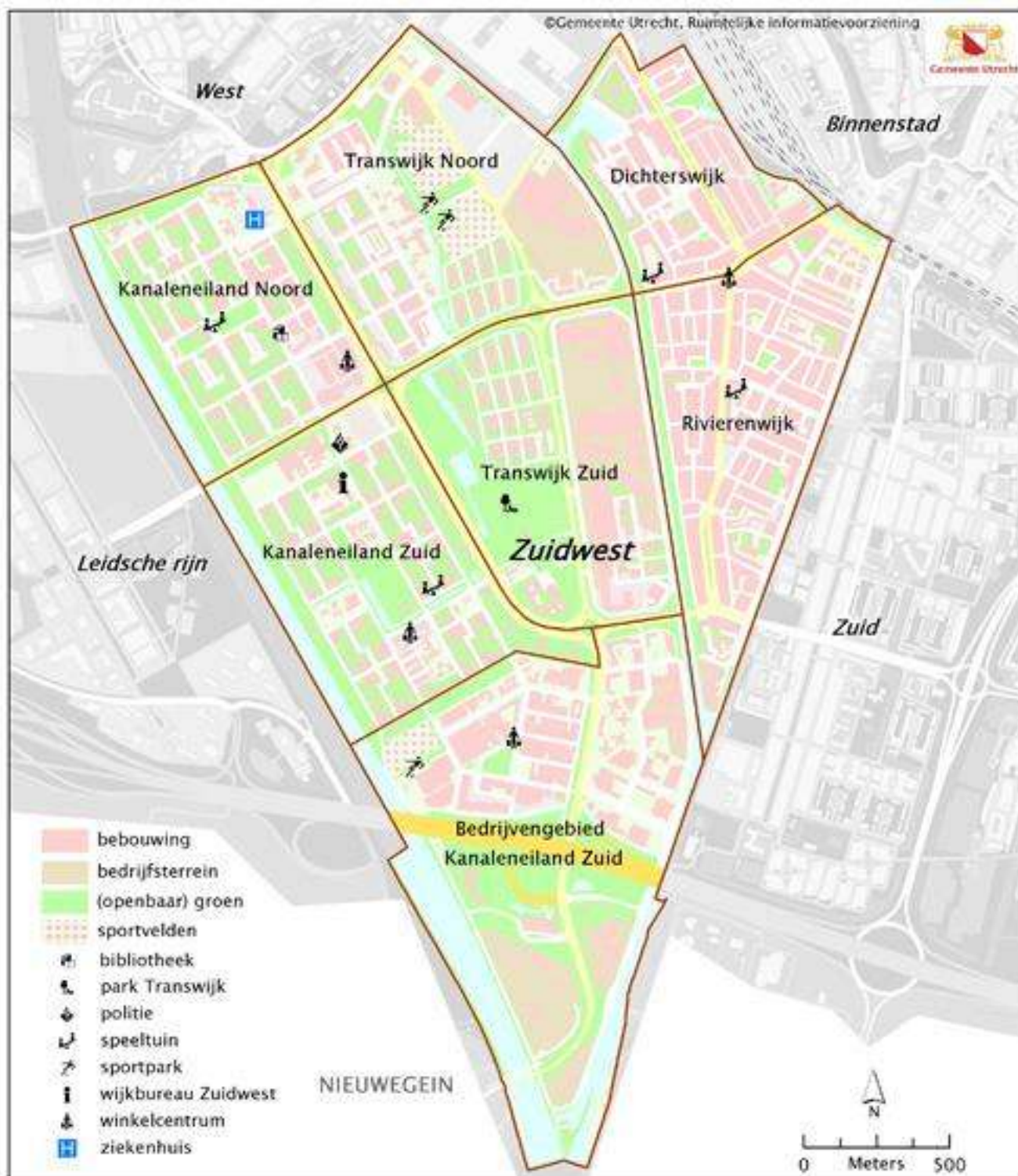
In voorgaande hoofdstukken is er inzicht gegeven in de factoren die buurtverval bepalen en wat de invloed is van sociale cohesie hierbij. In dit hoofdstuk zal door middel van een case study van de buurten Transwijk-noord en Transwijk-zuid de relatie tussen structurele kenmerken, leefbaarheid en sociale cohesie verder ingekleurd worden. Zoals in hoofdstuk vier al beschreven is Transwijk-noord een buurt die slechter presteert dan op basis van de sociaaleconomische samenstelling, de gezinsfactor en de woningvoorraadfactor verwacht zou worden. Transwijk-zuid doet het echter beter dan op basis van deze structurele buurtkenmerken zou worden verwacht.

In dit hoofdstuk wordt er eerst gekeken naar de leefbaarheid in beide buurten in Transwijk. Wat zijn de belangrijkste problemen die door de bewoners ervaren worden en hoe heeft dit zich ontwikkeld over de jaren? Er wordt nadrukkelijk gekeken naar de verschillen tussen beide buurten. Vervolgens wordt er ingegaan op de structurele kenmerken van beide buurten die als mogelijke oorzaken gezien kunnen worden van het verval van de buurt. Hierbij zal er onderscheid gemaakt worden tussen de bevolkingssamenstelling en fysieke buurtkenmerken. Ten slotte wordt er onderzocht of er een verschil is in sociale cohesie tussen beide buurten en in hoeverre dit van invloed is op de leefbaarheid.

Figuur 8.1: Transwijk-noord en Transwijk-zuid binnen Utrecht

Figuur 8.2: Transwijk-noord en Transwijk-zuid binnen de wijk Zuidwest

8.1. Leefbaarheid in Transwijk

Allereerst kan er worden gekeken naar de leefbaarheid in beide buurten. Op het gebied van tevredenheid blijkt dat Transwijk-noord een score heeft van 2,8 en dat de bewoners van Transwijk-zuid hun buurt gemiddeld een 3,2 geven.⁵ Hiernaast blijkt uit tabel 8.1. dat er een verschil is tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid op de verschillende indicatoren van overlast. Transwijk-noord scoort hoger op alle indicatoren: bewoners van deze buurt ervaren vaker overlast dan bewoners in Transwijk-zuid. Vooral overlast van jongeren, vernielingen en rommel en afval op straat worden in Transwijk-noord als belangrijke problemen gezien. Uit data van de Gemeente Utrecht (2006) komt daarnaast naar voren dat in Transwijk-noord de bewoners niet alleen meer overlast ervaren, maar dat er ook daadwerkelijk meer aangiften worden gedaan dan in Transwijk-zuid. Vooral jongerenoverlast, vandalisme, diefstal van fietsen en autokraak komen vaak voor (zie tabel 8.2.). Uit gesprekken met bewoners blijkt een vergelijkbaar beeld. Een bewoner stelt het volgende:

"Wat je in noord ziet is toch meer auto-inbraken, omdat er toch wat meer appartementen zijn... en je hebt daar toch de voetbalvelden, en de accommodatie waar dingen georganiseerd worden, dus je merkt daar toch wel de toename van auto-inbraken"

Toch zijn er ook nog verscheidene problemen in Transwijk-zuid. Een andere bewoner gaat in op de jongerenproblematiek in de buurt:

"Hier [in Transwijk-zuid] zijn het meer de jongeren die hier rondhangen waar we tegenaan lopen (...) en toch ook wel een groepje wat daar achter staat bij de huurdersappartementen wat toch ook wel een beetje de mensen intimideert"

Het verschil tussen beide buurten komt ook naar voren met betrekking tot gevoelens van onveiligheid. In Transwijk-noord voelt 47,7 procent van de bewoners zich wel eens onveilig. In Transwijk-zuid is dit percentage veel lager; hier heeft 33,3 procent van de bewoners last van onveiligheidsgevoelens. In beide gevallen is er sprake van een toename vergeleken met het jaar 2002. Toen voelde respectievelijk 37,5 en 20 procent van de bewoners zich onveilig in de buurt. Een bewoner van Transwijk-noord vertelt het volgende:

"Ik ben hier 5 jaar geleden komen wonen, mede omdat het een veilige buurt was voor mijn kinderen om te spelen. Dat is nu veranderd. Het koffiehuis is er gekomen, en er zijn veel met name Marokkaanse jongeren met brommers die erg hard rijden. Ik ben bang dat er een keer slachtoffers gaan vallen. Mijn gevoel van onveiligheid is sterk toegenomen." (Kopersvereniging 'De Buitenplaats' e.a., 2009)

De gevoelens van onveiligheid blijken echter niet direct samen te hangen met de mate van criminaliteit in de buurt. Een medewerker van een woningcorporatie stelt het volgende:

"De cijfers aan criminaliteit vallen wel mee, maar er zijn toch gevoelens bij mensen dat Transwijk minder leefbaar wordt"

⁵ 1= zeer ontevreden, 5 = zeer tevreden

Tabel 8.1: *Ervaren overlast in Transwijk-noord en Transwijk-zuid*

	Transwijk-noord		Transwijk-zuid	
	<i>Gemiddelde</i>	<i>S.d.</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>S.d.</i>
Jongerenoverlast	2,11	0,78	1,56	0,67
Overlast omwonenden	1,41	0,57	1,31	0,57
Drugsoverlast	1,35	0,64	1,24	0,52
Rommel en afval op straat	1,95	0,78	1,59	0,66
Vernielingen	2,06	0,82	1,57	0,61
Bekladdingen	1,42	0,68	1,05	0,23

Gemiddelde Scores op indicatoren voor buurtverval (1 = nooit, 2 = soms, 3 = vaak)

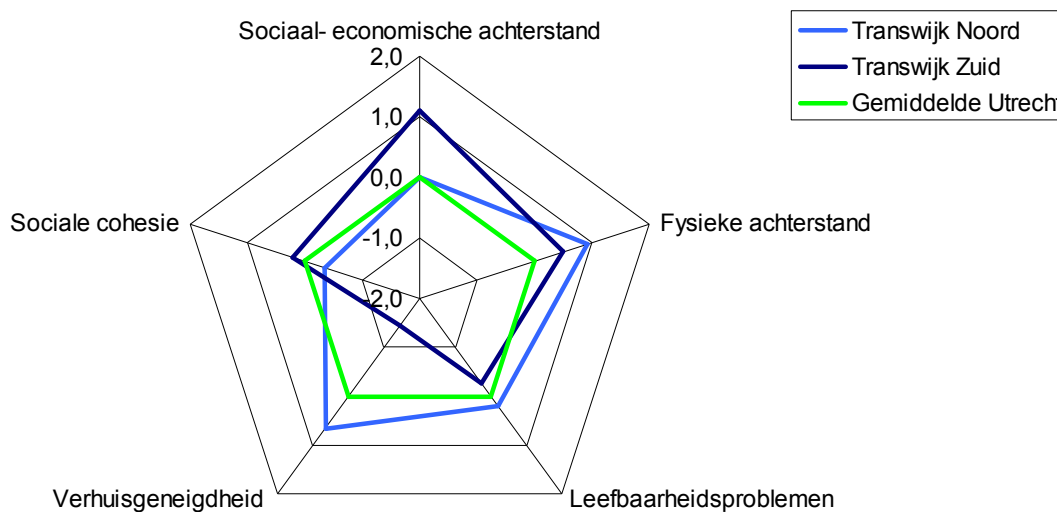
Tabel 8.2: *Aantal geregistreeerde incidenten in Transwijk-noord en Transwijk-zuid (absoluut) (Gemeente Utrecht, 2006)*

	Transwijk-noord	Transwijk-zuid
Totaal overlast (aangiften en meldingen)	118	92
<i>Waarvan jongerenoverlast</i>	22	5
<i>En drugsoverlast</i>	2	2
Vandalisme (aangiften en meldingen)	75	15
Woninginbraak	31	6
Autokraak	233	48
Autodiefstal	13	2
(brom)fietsdiefstal	25	8
Totaal geweld	22	16
<i>Waarvan bedreiging</i>	2	1
<i>Mishandeling</i>	8	4
<i>Roof</i>	10	8
<i>Openlijk geweld tegen personen</i>	1	3
<i>Overval met geweld</i>	1	0
Overige incidenten	89	41
Totaal onveiligheid (aangiften + meldingen)	617	235
Waarvan aangiften	473	139

In figuur 8.3 worden de problemen in Transwijk-noord en Transwijk-zuid schematisch weergegeven. De scores op de verschillende indicatoren zijn berekend door middel van de standaardafwijkingen van het Utrechts gemiddelde. Gezien kan worden dat de leefbaarheidproblemen groter zijn in Transwijk-noord dan in Transwijk-zuid. Dat Transwijk-zuid het relatief goed doet blijkt ook uit het feit dat er minder leefbaarheidsproblemen zijn dan gemiddeld in Utrecht als geheel. In deze figuur is ook de verhuisgeneigdheid weergegeven. Marlet en Van Woerkens (2006) tonen aan dat de verhuisgeneigdheid van bewoners een belangrijke indicator is voor leefbaarheidsproblemen in de buurt. Dit blijkt ook uit de situatie in Transwijk. In noord, waar sprake is van meer leefbaarheidsproblemen is de verhuisgeneigdheid relatief hoog. In Transwijk-zuid daarentegen is de verhuisgeneigdheid veel lager. Hiernaast is ook de sociaaleconomische en fysieke achterstand in de beide buurten weergegeven. Opvallend is dat in Transwijk-noord sprake is van minder sociaaleconomische achterstand dan in Transwijk-zuid. Dit is in tegenstelling tot de bevindingen in hoofdstuk zeven, waar juist gesteld wordt dat een lage sociaaleconomische samenstelling een belangrijke oorzaak is van leefbaarheidsproblemen. Hier zal verder op worden ingegaan in de rest van dit hoofdstuk. De fysieke achterstand is hoger in Transwijk-noord dan in Transwijk-zuid.

Tot slot kan er gekeken worden naar de sociale cohesie in beide buurten. In de figuur kan gezien worden dat de sociale cohesie hoger is in Transwijk-zuid dan in Transwijk-noord. Verondersteld wordt dat deze sociale cohesie een belangrijke intermediaire variabele vormt tussen de structurele buurtkenmerken enerzijds en de leefbaarheidsproblemen anderzijds. In de rest van dit hoofdstuk wordt er verder ingegaan op de fysieke en sociale kenmerken van beide buurten en tot slot wordt er gekeken in hoeverre sociale cohesie een belangrijke rol speelt bij het verklaren van buurtverval in Transwijk.

Figuur 8.3: Webdiagram leefbaarheid in Transwijk-noord en Transwijk-zuid vergeleken met Utrechts gemiddelde

8.2. De fysieke structuur

De gebouwde omgeving

Wanneer er gekeken wordt naar de gebouwde omgeving kan Transwijk opgedeeld worden in een aantal delen. Transwijk-noord bestaat vooral uit veel hoogbouw, hiervan is een groot deel koop of huur in de particuliere sector. Veel van deze woningen zijn gebouwd in de vroeg-naoorlogse periode. In het gebied rond de Egginklaan is hiernaast nog een deel sociale woningbouw te vinden, dit zijn vooral kleine eengezinswoningen. Transwijk-zuid bestaat vooral uit eengezinswoningen, een groot deel hiervan is in de sociale sector. In het zuidelijkste gedeelte grenzend aan park Transwijk staan nog een aantal nieuwbouw appartementencomplexen. Wat betreft de kwaliteit van de gebouwde omgeving kan er geen duidelijk verschil waargenomen worden tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid. De eengezinswoningen en de appartementen in Transwijk-zuid en de woningen in het gebied rond de Egginklaan zijn relatief nieuw en goed onderhouden; er weinig sprake van fysiek verval en woontechnische veroudering. Hierdoor is het grootste deel van de woningvoorraad nog steeds aantrekkelijk, niet zo zeer meer voor gezinnen maar vooral voor kleinere één- of tweepersoonshuishoudens, vooral ouderen. Bewoners hier zijn dan ook tevreden met de kwaliteit van de woning. In Transwijk-noord zijn bewoners over het algemeen ook tevreden met de kwaliteit en het onderhoud van de woning. In Transwijk-noord zijn veel koopwoningen, welke over het algemeen goed onderhouden worden door de eigenaren. Een uitzondering hierop zijn de woningen aan de Van Vollenhovelaan: deze worden door bewoners als verpauperd gezien (Gemeente Utrecht, 2006).

Een probleem met de gebouwde omgeving in zowel Transwijk-noord als Transwijk-zuid is dat gezinnen zowel binnen de sociale huur als de koopsector nauwelijks door kunnen groeien binnen de wijk, terwijl de wijk ze wel aanspreekt. Veel woningen zijn gericht op ouderen en starters en zijn te klein voor gezinnen. Starters die zich in Transwijk op de woningmarkt begeven komen in een appartement terecht maar kunnen vervolgens nauwelijks doorstromen naar een eengezinswoning die voldoet aan hun eisen. Een medewerker van een woningcorporatie stelt het volgende:

"Veel mensen vertrekken naar Leidsche Rijn omdat ze daar grotere woningen en meer kwaliteit kunnen krijgen. Het is belangrijk dat er gevarieerde bouw in de wijk is zodat bewoners een wooncarrière binnen de buurt kunnen opbouwen. Mensen moeten een keuze hebben, het is belangrijk dat ze het niet allemaal eenheid is en dat ze binnen de buurt kunnen blijven."

Het blijkt dat vooral jonge gezinnen vaak maar kort in de wijk blijven wonen. Er kan dus worden gesteld dat op dit gebied de woningvoorraad duidelijk een grens heeft bereikt. Het is daarom van belang dat de woningvoorraad wordt aangepast of aangevuld zodat het meer bij de wensen van gezinnen past. Op deze manier kan de doorstroming binnen de wijk bevorderd worden, wat ook de verbondenheid met de buurt ten goede komt. In de afgelopen jaren zijn er al positieve ontwikkelingen zichtbaar, er worden nieuwbouwwoningen gebouwd en waardoor ook het aandeel gezinnen binnen de buurt toeneemt.

Naast de kwaliteit en het beheer van de gebouwde omgeving is het belangrijk dat er genoeg voorzieningen zijn in de buurt. Voorzieningen, zoals winkels kunnen dienen als plek voor ontmoeting en zo de sociale cohesie in de buurt vergroten. Ook kan een goed voorzieningenniveau leiden tot meer identificatie met de buurt (Van Stokkom en Toenders, 2010). Over het algemeen zijn bewoners van zowel Transwijk-noord als Transwijk-zuid tevreden over de voorzieningen in de buurt, al zijn er in de afgelopen jaren wel wat negatieve ontwikkelingen te zien. Een bewoonster stelt het volgende:

"Veel voorzieningen zijn vertrokken uit de wijk, zoals de apotheek, de fysiotherapeut en een arts. Ook de bakker is weggegaan. De ouderen missen dit best wel."

Het nieuwe zorgcentrum wat gebouwd wordt in Transwijk-zuid kan echter een deel van het verdwijnen van voorzieningen opvangen:

"In het nieuwe zorgcentrum komen wel winkeltjes, een kapper, een dokter. Mensen in de wijk krijgen ook de kans om hier heen te gaan, elkaar te ontmoeten. Ook vanuit zorgcentrum 'De Bijkershoek' zijn er steeds meer contacten met de buurt."

Voor de dagelijkse boodschappen zijn de bewoners van Transwijk nu vooral gericht op het winkelcentrum in Kanaleneiland. Het winkelcentrum aan de Admiraal Helfrichlaan wordt als ongezellig ervaren (Gemeente Utrecht, 2006) . Dit betekent dat er minder ontmoetingen plaatsvinden bij lokale winkels in de wijk zelf.

Hiernaast wordt ook het Park Transwijk als een belangrijke succesfactor gezien. Ouderen uit Transwijk vinden het prettig om door het park te wandelen en daar ook andere bewoners te ontmoeten. Het park wordt tevens gebruikt door gezinnen. In park Transwijk vinden verschillende activiteiten plaats zoals het bevrijdingsfestival. Ook de staatsboerderij 'Eilandsteede' functioneert als een plek voor ontmoeting.

Echter leidt het Park Transwijk ook tot meer criminaliteit en gevoelens van onveiligheid. Het park wordt door bewoners genoemd als de meest onveilige plek van de wijk (Gemeente Utrecht, 2006). Het wordt door bewoners gezien als een "vluchtroute voor criminelen" en een "plek voor het dealen van drugs". Dit leidt vooral in Transwijk-zuid tot gevoelens van onveiligheid. Een bewoner vertelt hierover het volgende:

"Laatst liep ik met mijn zoontje door het park. Achter me liep een clubje jongens. Ze kwamen steeds dichterbij en zeiden "eng hè, zo alleen in het park". Dat is dan inderdaad eng." (Groeps gesprek, in: Gemeente Utrecht, 2006, p.19)

Hiernaast zijn er veel speelplaatsen in de wijk, wat als een positief punt wordt beschouwd. Het ontbreekt echter aan hangplekken voor jongeren. Bewoners zijn bang dat de kinderspeelplaatsen plekken worden voor jongeren om 's avonds rond te hangen. Hiernaast nemen de scholen, waaronder de nieuwe middelbare school, en de sportvelden een belangrijke plaats in de wijk. De aanwezigheid van deze voorzieningen leidt echter ook tot overlast. Een bewoner zegt hierover het volgende:

"Je hebt wat overlast van die school op de Grebbeberglaan. Die scholieren (...) kijk, een beetje provoceren, niet op zij gaan als er auto aankomt, dat gebeurt er. En nu wordt er op de hoek van de Van Bijnkershoeklaan ook een nieuwe scholengemeenschap gebouwd (...) en de blikjes en het afval wat ze weggooien, en niet in de prullenbak (...) dat is wel heel vervelend."

Uit bovenstaande bevindingen blijkt dat de aanwezigheid van voorzieningen enerzijds als een positief aspect van de wijk ervaren wordt, maar dat het ook voor overlast kan zorgen. Het is belangrijk om goed in de gaten te houden wanneer er overlastgevend gedrag plaatsvindt en op tijd in te grijpen. Hiertoe zijn er sinds kort straatcoaches actief in de wijk. Ze spreken groepen overlastgevende jongeren aan en brengen jonge kinderen die nog laat op straat zijn naar huis.

Figuur 8.4: Park Transwijk als ontmoetingsplek voor buurtbewoners

Figuur 8.5: Sociale huurwoningen in Transwijk-zuid

Figuur 8.6: Hoogbouw in Transwijk-noord

Stedelijk ontwerp

Wanneer we het hebben over het stedelijk ontwerp van een buurt spreken we over de inrichting van de openbare ruimte, de mate van overzichtelijkheid en toegankelijkheid. Wat betreft de inrichting van de openbare ruimte en het groen zijn bewoners erg tevreden over de buurt. Transwijk heeft veel openbare ruimte, waaronder stedelijk groen en ecologische zones. De aanwezigheid van groen in het gebied wordt door veel bewoners als een succesfactor beschouwd. Een bewoonster zegt hierover het volgende:

"We zijn erg blij met het groen, dit leidt tot een open buurt met een ruime opzet"

Vooral in Transwijk-zuid wordt de ruime opzet van de buurt en het vele groen gezien als een succesfactor. Uit gesprekken met zowel bewoners als de professionals is gebleken dat de overzichtelijke en ruime stedenbouwkundige structuur met het vele groen een aspect van de buurt is dat in belangrijke mate ten grondslag ligt aan het relatieve succes van de buurt. In Transwijk-noord is er minder groen en is er sprake van een minder ruime structuur. In beide buurten vormt het onderhoud van het groen wel een punt van kritiek. Zo voegt dezelfde bewoonster er aan toe:

"Er moet wel beter onderhoud plaatsvinden van het groen, nu is het op sommige plekken verwaarloosd"

Vooral in Transwijk-noord is het groen slecht onderhouden (Gemeente Utrecht, 2006). Wat betreft de toegankelijkheid van het gebied kan worden gezegd dat zowel Transwijk-noord als Transwijk-zuid betrekkelijk geïsoleerd zijn. Er zijn weinig directe verbindingen met omliggende buurten. Aan de oostkant grenst Transwijk aan het bedrijventerrein en het kanaal, hierdoor is er aan deze kant weinig ontsluiting met andere buurten. In het westen wordt de wijk gescheiden van Kanaleneiland door de brede Beneluxlaan. Echter maken veel bewoners wel gebruik van de voorzieningen in het winkelcentrum in Kanaleneiland. In het zuiden grenst de wijk aan Park Transwijk. Ten slotte is er ook aan de noordzijde weinig verbinding met de naastgelegen wijk Welgelegen vanwege de brede Weg der Verenigde Naties (Gemeente Utrecht, 2006) De ligging van de wijk wordt echter wel als een succesfactor gezien: de wijk ligt dicht bij het centrum en andere uitvalswegen. Een medewerker van een woningcorporatie stelt de volgende punten als de belangrijkste succesfactoren van Transwijk:

"Transwijk is een rustige wijk, het ligt dicht bij het centrum, er zijn goede voorzieningen zoals scholen en het is goed bereikbaar met het openbaar vervoer (...) vooral de ligging is dus een sterk punt".

Een minpunt lijkt de verkeersveiligheid en de toenemende druk op de parkeervoorzieningen te zijn. Vooral de Admiraal Helfrichlaan in Transwijk-noord wordt gezien als een probleemgebied. Dit is een doorgaande weg met druk verkeer, waar veel sprake is van verkeersoverlast (Gemeente Utrecht, 2009b). Hiernaast ervaren bewoners in Transwijk-zuid steeds meer overlast van het intensiever gebruik van park Transwijk en de parkeerterreinen van de Jaarbeurs (*Kopersvereniging 'De Buitenplaats' e.a., 2009, Gemeente Utrecht, 2009b*).

8.3. Bevolkingskenmerken

Wanneer er gekeken wordt naar de demografische kenmerken van beide buurten zijn er weinig grote verschillen te ontdekken tussen de twee buurten (zie tabel 8.3.). In beide buurten is er sprake van een groot aandeel alleenstaanden, voornamelijk ouderen, het aandeel gezinnen is met 10,8 in Transwijk-noord en 12,9 procent in Transwijk-zuid relatief laag. Wanneer er gekeken wordt naar de sociaaleconomische kenmerken kan er worden geconcludeerd dat hier wel wat verschillen zijn. Het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen ligt iets hoger in Transwijk-noord en ook het aandeel hoogopgeleiden is hier hoger. Dit kan mogelijk verklaard worden door het grote aandeel alleenstaande ouderen in sociale huurwoningen in Transwijk-zuid, en een groter aandeel studenten, starters en koopwoningen in Transwijk-noord.

Transwijk is echter een wijk in verandering. Nog steeds is het een wijk met een groot aandeel ouderen en vergeleken met het naastgelegen Kanaleneiland is het aandeel allochtonen nog laag. De laatste jaren is er echter sprake van een sterke toename in het aandeel allochtonen in de buurt. Veel van deze allochtonen komen uit het nabijgelegen Kanaleneiland en hebben moeten verhuizen vanwege herstructurering. Dit komt deels doordat een deel van de sociale huurwoningen in Transwijk zijn aangewezen voor DUO-urgentie, dat wil zeggen dat bewoners die gedwongen moeten verhuizen vanwege herstructurering op deze woningen voorrang krijgen. De voorzitter van de wijkraad stelt het volgende over de groeiende toestroom van allochtonen:

"Waar bewoners toch wel van schrikken is dat bewoners vanuit Kanaleneiland nu verhuizen naar Transwijk, we hebben hier die gele huurwoningjes die in noord en zuid zitten, en je ziet dat er toch meer allochtonen komen wonen. Bewoners zijn toch bang dat dit verder door zal zetten"

Veel bewoners klagen hierover en hebben over het algemeen het gevoel dat de nieuwe bewoners minder bewust kiezen voor het wonen in Transwijk. De verschillende levensstijlen zijn op bepaalde plekken in de wijk aanleiding voor botsingen tussen de 'nieuwe' en de 'oude' bewoners. Veel bewoners maken zich in toenemende mate zorgen over de veranderingen ten aanzien van de bevolkingssamenstelling die ze om zich heen ervaren. De wijk verkleurt en veel bewoners hebben het gevoel dat de instromende bevolking andere culturele gewoontes en normen en waarden heeft. Een medewerker van een woningcorporatie stelt het volgende:

"Je onderhoud je stoepje, je houdt het trappenhuis schoon, je doet wat aan je tuintje. Er zijn echter andere groepen die daar totaal geen belang bij hebben, bij de voordeur houdt het allemaal op. Van veel mensen is de werkdruk hoog en de huren zijn ook hoog, mensen zeggen: we betalen er genoeg voor, het is wel prima zo"

Zittende bewoners ervaren steeds meer overlast en meer gevoelens van onveiligheid. Vooral het niet opruimen van rommel op straat wordt als een ergernis ervaren. Een bewoonster van Transwijk-zuid zegt het volgende hierover:

"Kijk uit mijn raam en kijk naar hiernaast, je ziet waar de rommel ligt. Laatst waren ze de auto aan het schoonmaken en alle troep belandt gewoon op straat".

Bewoners geven aan dat als deze ontwikkeling zo doorzet, ze zullen gaan overwegen om te gaan verhuizen, ondanks dat ze het op zichzelf een leuke buurt vinden.

Een medewerker van een woningcorporatie geeft ook aan dat een deel van de 55+-ers vertrekt naar betere woningen in Leidsche Rijn. Deze 'witte vlucht' is op dit moment echter nog beperkt.

Ook verhuizingen binnen de wijk vinden plaats, een bewoonster die verhuisd is van Transwijk-noord naar Transwijk-zuid geeft aan:

"Het klinkt misschien raar maar (...) Transwijk noord, ik ben toch wel blij dat ik daar nu niet meer woon, omdat ik zoveel heb zien veranderen".

De groei van het aantal allochtonen leidt ook tot meer allochtone bedrijvigheid zoals de komst van een theehuis en twee belwinkels in Transwijk-noord. Dit trekt vooral veel jongeren en allochtone mannen uit Kanaleneiland aan. Als er sprake is van problemen of overlast in de buurt dan leggen de bewoners al snel de relatie met de belwinkels of het theehuis (Gemeente Utrecht, 2006). De voorzitter van de wijkraad zegt hierover het volgende:

"Veel winkels zijn vertrokken uit het gebied rond de Admiraal Helfrichlaan en de Van Bijkershoeklaan, en wat zie je er toch voor terugkomen, toch meer de belwinkels en het beruchte theehuis 'Feminine'. Dus vanuit Kanaleneiland-noord zie je toch dat de problematiek naar Transwijk-noord trekt. Bel- en theehuizen trekken toch een bepaald soort mensen aan. Dit betekent niet dat er veel criminaliteit is, maar toch meer (...) ze komen met auto's, die staan er voor de deur, de jongeren (...) en er zitten daar toch relatief veel ouderen, er zit ook een seniorencomplex daar, en de mensen daar zien het toch allemaal veranderen"

Verskil in leefstijl komt niet alleen voor tussen etnische groepen, er is ook sprake van conflicten tussen jong en oud. Een ontwikkeling die gezien kan worden is de snelle verjonging van de buurt (Gemeente Utrecht, 2006). Vooral in Transwijk-noord komen steeds meer jonge gezinnen wonen. Deze woningen zijn vrij gehorig en jonge mensen maken vaak meer lawaai dan oudere bewoners. Hierdoor nemen de klachten van geluidsoverlast sterk toe. Vaak zijn het enkele gezinnen in de buurt die overlast veroorzaken, dit hangt vaak ook samen met kop-, zorg- en geldzorgen (Mulder, 2009). Een medewerker van een woningcorporatie geeft het volgende voorbeeld:

"In Transwijk-noord woont een gezin met gehandicapte kinderen, dit levert geluidsoverlast op. Ze hebben ook niet de middelen om iets aan de woning te doen aan geluidsdemping of iets dergelijke (...)"

Hiernaast worden in de Vollenhovebuurt veel woningen aan studenten verhuurd, wat ook leidt tot klachten van woonoverlast bij de andere bewoners.

Al met al komt het er op neer dat er processen gaande zijn die ervoor zorgen dat Transwijk een meer gedifferentieerde bevolkingsamenstelling krijgt in termen van etniciteit, leeftijdsopbouw en waarschijnlijk ook sociaaleconomische status. Deze ontwikkeling vindt zowel in Transwijk-noord als Transwijk-zuid plaats. Eén van de oorzaken van de veranderende bevolkingsamenstelling is volgens de bewoners de herstructurering in het nabijgelegen Kanaleneiland. Een bewoonster en voorzitter van de wijkraad stelt daarom dat maatregelen zich niet alleen moeten focussen op de probleemwijken zoals Kanaleneiland, maar dat ook zogeheten waterbedeffecten voorkomen moeten worden:

"Als je ergens op gaat focussen, met maatregelen, zorg dan dat je ook de buitenring meepakt"

De veranderingen in de bevolkingssamenstelling zijn ook van invloed op de buurtbetrokkenheid en op de gedeelde waarden en normen. De sociale cohesie in beide buurten staat centraal in de volgende paragraaf.

Tabel 8.3: *Structurele fysieke en sociale buurtkenmerken en indicatoren voor buurtverval van Transwijk-noord en Transwijk-zuid*

	Transwijk-noord	Transwijk-zuid
Inwoners	3.926	2.053
Sociaal Economische Samenstelling		
Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen (x1000)	25,3	23,2
Aandeel werkzoekenden	4,7	7,5
Percentage laagopgeleiden	31,0	69,0
Percentage middelbaar opgeleiden	26,8	12,1
Percentage hoogopgeleiden	42,3	19,0
Percentage sociale huurwoningen	18,4	80,0
Percentage koopwoningen	46,7	13,5
Bevolkingssamenstelling		
Percentage allochtonen	28,8	24,0
Percentage alleenstaanden	60,5	46,3
Percentage paar met kinderen	10,8	12,9
Fysieke samenstelling		
Percentage eengezinswoningen	13,2	73,8
Percentage flats	86,7	26,1
Percentage woningen 1960 - 1980	76,8	21,8
Indicatoren buurtverval		
Overlast (factorscore)	0,3	-0,4
Tevredenheid	2,8	3,2

8.4. Sociale Cohesie

Over het algemeen wordt Transwijk door de sleutelpersonen gezien als een buurt met veel anonimiteit. Mensen gaan wel met respect met elkaar om maar er is verder weinig sprake van sterke sociale contacten. Een uitzondering hierop vormen de contacten tussen de ouderen in Transwijk-zuid en de actieve woningcommissie in het gebied rond de Egginklaan.

In tabel 8.4. wordt de mate van sociale cohesie in Transwijk-noord en Transwijk-zuid weergegeven. Deze tabel geeft een goed beeld van de verschillen in sociale cohesie tussen beide buurten. Zo kan worden gezien dat in Transwijk-zuid bewoners zich meer verbonden voelen met de buurt dan in Transwijk-noord. Daarnaast geeft een groter deel van de bewoners van Transwijk-noord aan dat de mensen in de buurt elkaar niet zo goed kennen. In de rest van deze paragraaf zal onderzocht worden hoe de verschillen in het ervaringscomponent van sociale cohesie verklaard kunnen worden en hoe dit van invloed is op de leefbaarheid in de buurt.

Wanneer we kijken naar het participatiecomponent is er nauwelijks een verschil te zien tussen de twee buurten. In Transwijk-noord was 26,7 procent van de bewoners in het afgelopen jaar actief in voor de leefbaarheid in de buurt. In Transwijk-zuid was dit 26,9 procent.

Tabel 8.4: Scores op de verschillende dimensies van sociale cohesie, Transwijk-noord en Transwijk-zuid

	Transwijk-noord		Transwijk-zuid	
	Gemiddelde	S.d.	Gemiddelde	S.d.
de mensen in deze buurt gaan op een prettige manier met elkaar om	3,48	0,74	3,69	0,77
de mensen in deze buurt blijven hier graag wonen	3,28	0,81	3,71	0,60
ik woon in een gezellige buurt waar de mensen veel met elkaar omgaan	2,41	0,89	3,01	0,69
ik voel me prettig bij de mensen die in deze buurt wonen	3,28	0,81	3,71	0,60
de mensen in deze buurt kennen elkaar niet zo goed	3,04	0,96	2,37	0,99
<i>Gemiddelde score ervaringscomponent</i> ⁶	2,96	0,69	3,44	0,57

1 = zeer mee oneens
5 = zeer mee eens

Transwijk-zuid

In Transwijk-zuid is er tot op zekere hoogte sprake van contacten tussen de bewoners onderling, vooral tussen de oudere, oorspronkelijke bewoners. Een bewoonster van Transwijk-zuid schets de onderlinge contacten als volgt:

"We maken zo af en toe een praatje, als iemand naar het ziekenhuis is geweest ga je even langs. Wat dat betreft zou ik hier ook niet weg willen, het is niet zo dat we constant bij elkaar op de koffie zitten, maar als we elkaar tegenkomen dan is het gewoon leuk en gezellig".

Aan de andere kant zijn er echter weinig sociale contacten tussen autochtonen en allochtone bewoners in de buurt. Veel autochtone bewoners klagen hierover: *"Ik woon als enige Nederlander in mijn straatje"*, *"Ik heb helemaal geen contact meer met mijn burens"* en *"Ze spreken nauwelijks Nederlands"*.

Over het algemeen hebben de bewoners dezelfde waarden en normen over 'hoe het hoort'. Men reageert alert bij afwijkend gedrag door elkaar erop aan te spreken of door contact op te nemen met de politie, de woningcorporatie of het stadsdeelkantoor. Hiernaast komt de betrokkenheid van bewoners met de buurt naar voren door de manier waarop ze reageren op mankementen betreffende het onderhoud van de openbare ruimte zoals de bestrating, het groen en de verlichting. Bewoners melden veel; dit geeft aan dat ze wel betrokken zijn en zich druk maken om de buurt. Ook is er sprake van een zekere mate van sociale controle. Mensen letten op wat er op straat gebeurt en bellen de politie als dat nodig is. Echter door de komst van veel allochtonen naar de buurt ontstaan er wel steeds meer conflicten over verschillen in normen en waarden. Bewoners durven soms ook niet meer anderen te wijzen op afwijkend gedrag, omdat ze bang zijn voor een negatieve reactie.

⁶ De variabele 'De mensen in deze buurt kennen elkaar niet zo goed' is omgepoold bij de berekening van dit gemiddelde

Een bewoonster van Transwijk-zuid vertelt het volgende over de sociale controle in de buurt:

"Ik ben maar alleen, maar de buurt houdt mij hier in de gaten, dat vind ik wel fijn, dat waardeer ik echt".

Ook het buurtpreventieproject 'De Buitenplaats' draagt bij aan de sociale cohesie en sociale controle in Transwijk-zuid. Een aantal bewoners is actief, zij functioneren als 'ogen en oren van de buurt'. De bewoners houden in de gaten wanneer er overlast plaatsvindt. Hierbij zijn nauwe contacten met de politie belangrijk. De oprichtster van 'De Buitenplaats' zegt hierover het volgende:

"Zonder goede samenwerking met de politie werkt het trouwens niet. Begeleiding van professionals hebben we hier niet nodig, maar zonder politie zouden we niet zover zijn gekomen." (Stade Advies, 2005)

Het is belangrijk dat de politie alert reageert op de signalen die ze krijgen van de buurtpreventiegroep. Naast de verbeterde veiligheid leidt het project 'De Buitenplaats' ook tot een sterker sociaal weefsel in de buurt. Bewoners leren elkaar beter kennen en er is meer saamhorigheid, wat leidt tot meer veiligheid in de buurt.

Figuur 8.7: Ouderen uit Transwijk-zuid ontmoeten elkaar in Park Transwijk

Bewoners in Transwijk-zuid identificeren zich ook met de buurt. Het blijkt dat veel bewoners in Transwijk-zuid graag in hun buurt zouden willen blijven wonen en dat de bewoners zich ook prettig voelen bij de mensen in de buurt. Dit kan deels een samenstellingseffect zijn, aangezien in hoofdstuk zes al is aangetoond dat ouderen zich over het algemeen meer identificeren met de buurt. Echter lijkt de buurt zelf, en de bevolking in de buurt ook een belangrijke rol te spelen bij de identificatie met de buurt. In de afgelopen jaren is echter door de verjonging en verkleuring van de buurt de identificatie met de buurt onder sommige bewoners minder geworden. Een bewoner vertelt het volgende:

"Afgelopen weekend was er een braderie op het winkelcentrum, ga maar kijken, geen enkele Hollander, het zijn allemaal allochtonen die daar lopen. Je voelt jezelf niet meer thuis".

Over het algemeen kan het sociale klimaat in Transwijk-zuid worden aangeduid als een 'community of limited liability' (Cater and Jones, 1989 in: Adriaanse, 2004). De sociale samenhang in de buurt wordt niet zozeer bepaald door gemeenschappelijke activiteiten van bewoners en door intensieve sociale contacten. Op de contactladder van het Verwey-Jonker instituut (in: Dautzenberg, 2008) vallen de contacten tussen de bewoners in Transwijk-zuid onder 'elkaar leren kennen' en 'elkaar ontmoeten'. Het sociaal leefklimaat in de buurt wordt vooral bepaald door de gelijkgerichte opvattingen over hoe bewoners met de buurt en met elkaar omgaan (Adriaanse, 2004). De relaties tussen de bewoners zijn niet erg sterk; ze maken af en toe een praatje en komen op bezoek als iemand in het ziekenhuis heeft gelegen. Maar omdat bewoners elkaar vinden in de gedeelde normen en waarden is er tot voor kort weinig sprake geweest van ernstige overlast of criminaliteit. Deze 'community of limited liability' begint echter steeds meer scheurtjes te vertonen. Door de komst van steeds meer allochtone bewoners ontstaan er verschillen in normen en waarden in de buurt, wat tot conflicten leidt en tot een verminderde sociale cohesie.

Transwijk-noord

In Transwijk-noord is er over het algemeen sprake van veel anonimiteit. Vooral in de hoogbouw gaan bewoners weinig met elkaar om. Dit is ook terug te zien in de scores op de verschillende componenten van sociale cohesie (zie tabel 8.4.). Slechts een klein aandeel van de bewoners is van mening dat ze in een gezellige buurt wonen waar mensen veel met elkaar omgaan. Ook geven veel bewoners aan dat ze hun medebewoners niet goed kennen. Hiernaast is er sprake van weinig gehechtheid aan de buurt: vergeleken met Transwijk-zuid is een kleiner deel van de bewoners het eens met de stelling dat bewoners graag in de buurt blijven wonen. Dit kan deels te maken hebben met de bevolkingssamenstelling en de doorgroeimogelijkheden binnen de buurt. In Transwijk-zuid wonen vooral veel ouderen in kleine eengezinswoningen, zij willen niet graag verhuizen. In Transwijk-noord daarentegen wonen naast ouderen ook meer starters en studenten, die sneller geneigd zijn te verhuizen. Gezien de beperkte doorgroeimogelijkheden binnen de buurt vertrekken ze naar andere buurten. Een bewoonster en voorzitter van de wijkraad zegt hierover het volgende:

"In Transwijk-noord is ook de saamhorigheid tussen bewoners toegenomen door bijvoorbeeld buurtpreventie, maar door de appartementen blijven bewoners minder lang in de buurt wonen, er zijn veel verhuizingen. In de huurwoningjes valt het wel mee, maar in de appartementen is er veel doorloop."

De snelle doorloop van woningen in Transwijk-noord maakt dat bewoners zich minder verbonden voelen met de buurt, en zich daardoor mogelijk minder snel inzetten voor de leefbaarheid in de buurt.

Hiernaast wordt er door sleutelpersonen gewezen op de anonimiteit van de hoogbouw. Bewoners hebben hierdoor minder onderlinge contacten en er is sprake van minder sociale controle. Een medewerker van een woningcorporatie zegt hierover het volgende:

"Als je in een flat woont, komt het vaak voor dat een lamp maanden kapot is voordat iemand actie onderneemt. Ook sociale controle is moeilijker in de hoogbouw dan in laagbouw"

Een uitzondering op het algemene gevoel van anonimiteit in Transwijk-noord is het buurtje rond de Egginklaan. Dit gebied bestaat vooral uit sociale huurwoningen met een groot aandeel ouderen. Hier speelt de bewonerscommissie 'De Fontein' een sleutelrol in de betrokkenheid van bewoners bij het behoud van hun buurt. De bewonerscommissie zet zich in voor het organiseren van buurtbarbecues, het plaatsen van een kerstboom en het plaatsen plantenbakken in de buurt. Dit kan worden georganiseerd door middel van leefbaarheidsbudgetten die beschikbaar worden gesteld door de Gemeente Utrecht. Het zijn echter met name de autochtone wat oudere bewoners die actief participeren en die de belangen van bewoners behartigen richting gemeente. Uit een gesprek met de bewonerscommissie blijkt dat er op de bewonersvergadering over het algemeen wel veel mensen afkomen. In andere buurten kost het moeite om vijf bewoners naar de bewonersavond te krijgen, terwijl er bij 'de Fontein' over het algemeen wel 30 bewoners op afkomen. Dit toont dat er betrokkenheid is bij de buurt.

Over het algemeen kan er dus gezegd worden dat er in Transwijk-noord minder sprake is van sociale cohesie dan in Transwijk-zuid. Bewoners voelen zich minder verbonden met de buurt en met de bewoners in de buurt. Er is hier tot op zekere hoogte sprake van een 'community of limited liability', bewoners gaan over het algemeen wel met respect met elkaar om. Op de contactladder van het Verwey-Jonker instituut (in: Dautzenberg, 2008) zou Transwijk-noord scoren tussen 'geen contacten en onverschilligheid' en 'elkaar ontmoeten'. De lage verbondenheid met de buurt lijkt ten eerste samen te hangen met de bevolkingssamenstelling: de starters en studenten in Transwijk-noord voelen zich over het algemeen minder verbonden met de buurt en verhuizen ook weer sneller uit de buurt. Ten tweede lijkt de lagere mate van sociale cohesie samen te hangen met de bouwstijl in Transwijk-noord: in de hoogbouw is er meer anonieme bewoning: bewoners kennen elkaar niet goed. Hierdoor is er ook minder sprake van sociale controle en verbondenheid met de buurt. De buurt rond de Egginklaan vormt hierop een uitzondering. Hier zijn namelijk vrij sterke banden tussen bewoners zichtbaar. Bewoners ontmoeten elkaar op buurtbarbecues en vragen gezamenlijk leefbaarheidsbudgetten aan voor activiteiten in de buurt. Volgens de contactladder zouden de relaties in dit buurtje beschreven kunnen worden als 'afspraken maken over de buurt' en 'wederzijdse hulprelaties'. Opgemerkt dient te worden dat het maar een beperkt deel van de bewoners is die actief is in de bewonerscommissie, voornamelijk de oudere, autochtone bewoners.

Initiatieven om de sociale cohesie te verbeteren

In beide buurten zijn er initiatieven gaande om de leefbaarheid en de sociale cohesie te vergroten. Zo wordt door de wijkraad jaarlijks een sinterklaasfeest met kinderen en ouderen georganiseerd. Ook is er een wijkkerstfeest. Hiernaast functioneert de stadsboerderij als locatie waar veel activiteiten en ontmoetingen plaatsvinden. Zo worden er verschillende activiteiten voor kinderen georganiseerd (zie foto voorkant). Ook het nieuwe multifunctionele centrum 'Nieuw Welgelegen' dat ruimte biedt aan verschillende organisaties en verenigingen op het gebied van sport, onderwijs, cultuur en welzijn, moet gaan dienen als een plaats voor ontmoeting (zie figuur 8.8.).

Zoals hierboven al aangegeven is ook de bewonerscommissie aan de Egginklaan erg actief met het organiseren van activiteiten. Een medewerker van een woningcorporatie stelt dat dit soort initiatieven zeker effect hebben op de leefbaarheid in de buurt:

"Als je weet bij wie je in de buurt woont, is er ook meer het gevoel van veiligheid".

Mensen hebben meer onderlinge contacten en weten wie er in de buurt woont. Er wordt verondersteld dat hierdoor meer sprake is van sociale controle en saamhorigheid en dat dit de leefbaarheid ten goede komt. De vraag is echter of deze contacten ook blijvend zijn. Dautzenberg (2008) stelt namelijk dat het juist belangrijk is dat mensen elkaar *regelmatig* ontmoeten op plaatsen waar ze toch moeten zijn voor dagelijkse activiteiten. De mate waarin jaarlijkse activiteiten of juist regelmatige ontmoetingen bijdragen aan de sociale cohesie in de buurt en vervolgens zal leiden tot meer leefbaarheid zal verder onderzocht moeten worden.

Hiernaast is dit jaar het project TijdVoorElkaar opgezet. TijdVoorElkaar is een wijkgerichte marktplaats voor burenhulp en vrijwilligerswerk. Bewoners kunnen een vraag of aanbod op de website zetten en op elkaars vraag en aanbod reageren (Van Wanrooy e.a., 2007). Ook organisaties kunnen hun vraag naar vrijwilligers op de website plaatsen. Hiernaast is er een sociaal makelaar die hulp biedt bij het verminderen van drempels die bewoners ervaren om iets voor een ander te doen, of iets door een ander te laten doen. Het project is gebaseerd op het principe van wederkerigheid. De veronderstelling is dat dit project zal leiden tot meer sociale cohesie, het verstevigen van lokaal vrijwilligerswerk en de participatie en integratie van kwetsbare groepen (ibid.). TijdVoorElkaar is al in 2005 ingevoerd in een andere Utrechtse wijk, namelijk Utrecht-zuid, en heeft hier goede resultaten behaald. Deelnemers aan het TijdVoorElkaar project beschrijven de voordelen als volgt:

"Velen worden geholpen in kleine en grote aanvraag voor hulp. De mensen leren zo elkaars cultuur en waarden en krijgen meer respect voor elkaar en meer verdraagzaamheid" (Van Wanrooy e.a., 2007, p.7)

En:

"Elkaar beter leren kennen, bevorderen saamhorigheid" (ibid.)

Onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut (Huygen en de Meere, 2007) in Utrecht-zuid toont aan dat 59 procent van de deelnemers nieuwe buurtbewoners heeft leren kennen. Aangetoond is dat door het contact dat ontstaat, de bewoners op de hoogte zijn van wat er speelt in de buurt, dat bewoners met verschillende etnische achtergronden in contact met elkaar komen en dat bewoners elkaar herkennen op straat. Echter voor een groot deel van de respondenten is dit contact niet blijvend. Hiernaast is de vraag in hoeverre de contacten echt tot meer leefbaarheid in de buurt leiden. In hoeverre dit project invloed heeft op de sociale cohesie en de leefbaarheid in Transwijk zal over een paar jaar moeten worden onderzocht.

Figuur 8.8: Nieuw Welgelegen: 'De ontmoetingsplaats voor onderwijs, welzijn, sport en cultuur'

“

8.5. Conclusie

Het doel van deze casus was tweeledig. Enerzijds is er gekeken naar hoe de structurele kenmerken die in het model ter verklaring van buurtverval zijn opgenomen in de praktijk van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt. Op deze manier is er niet alleen inzicht verkregen in de richting van de verbanden maar zijn deze verbanden ook verder ingekleurd. Het tweede doel was te verklaren waarom Transwijk-zuid beter scoort op leefbaarheid en tevredenheid met de buurt dan op basis van structurele kenmerken zou worden verwacht en waarom Transwijk-noord juist slechter presteert dan voorspeld wordt op basis van structurele kenmerken. Hierbij is speciaal gekeken naar de betekenis van sociale cohesie.

In de case study is de invloed van een aantal structurele kenmerken die al in het model waren opgenomen deels bevestigd. Op fysiek gebied kan er vooral onderscheid gemaakt worden tussen de hoogbouw in grote delen van Transwijk-noord en de laagbouw in Transwijk-zuid en het gebied rond de Egginklaan. Sleutelpersonen in de buurt stellen dat er in de hoogbouw sprake is van meer overlast: vooral geluidsoverlast is hier een probleem. Dit sluit aan bij de conclusies van hoofdstuk zeven waarin is aangetoond dat bewoners in flats meer overlast ervaren dan mensen die niet in een flat wonen, ongeacht de buurt waarin ze wonen. In het geval van tevredenheid is in hoofdstuk zeven aangetoond dat op individueel niveau het wonen in een flat van negatieve invloed is op de tevredenheid en dat ook het wonen in een buurt met veel hoogbouw leidt tot minder tevredenheid. In het geval van Transwijk lijken bewoners van Transwijk-noord ook minder tevreden met de buurt dan bewoners van Transwijk-zuid, of er echter ook sprake is van een buurteffect, of alleen van een samenstellingseffect zal verder onderzocht moeten worden.

Een ander aspect wat al in het model was opgenomen is de invloed van de bevolkingssamenstelling op de leefbaarheid in de buurt. Wanneer we kijken naar de sociaaleconomische kenmerken kunnen we concluderen dat het gemiddelde inkomen iets hoger is in Transwijk-noord en ook het aandeel hoogopgeleiden hier hoger ligt. Dit kan mogelijk verklaard worden door het grote aandeel alleenstaande ouderen in sociale huurwoningen in Transwijk-zuid, en een groter aandeel studenten en starters en meer koopwoningen in Transwijk-noord. De ouderen zijn echter wel de groep die zich sterk verbonden voelt met de buurt en zich ook actief inzet voor de buurt, zoals ook al aangetoond in hoofdstuk zes. Hieruit blijkt dat een lager gemiddeld inkomen in de buurt niet automatisch hoeft te leiden tot een verminderde leefbaarheid: sociale cohesie vormt een belangrijke intermediaire variabele, die het effect van een lagere sociaaleconomische samenstelling verkleint. Een andere variabele die deels samenhangt met de sociaaleconomische samenstelling, en wat door veel bewoners in Transwijk wel als problematisch ervaren wordt is het aandeel allochtonen in de buurt. Deze trend is zowel in Transwijk-noord en Transwijk-zuid zichtbaar. Het is vooral het grote verschil in leefstijl tussen de zittende bevolking – vooral ouderen – en de nieuwkomers wat tot conflicten leidt.

Het derde aspect wat is opgenomen in het model is de gezinsfactor. In de casus is aangetoond dat een groot aandeel alleenstaanden in de buurt niet zo zeer negatief hoeft de zijn voor de leefbaarheid. Veel van de ouderen zijn alleenstaand, maar het zijn juist deze ouderen die zich verbonden voelen met de buurt en die zich inzetten voor de leefbaarheid. Er zijn een aantal gevallen te noemen waarbij gezinnen meer (geluids-)overlast veroorzaken, echter over het algemeen kunnen er nog geen duidelijke conclusies worden getrokken over de invloed van de instroom van gezinnen op de leefbaarheid in de buurt.

Nu het belang van de structurele buurtkenmerken die in het model zijn opgenomen verder ingekleurd is, is het tijd te kijken naar de factor die buiten het model valt - en die mogelijk kan verklaren waarom Transwijk-noord en Transwijk-zuid afwijken van de leefbaarheid zoals voorspeld door het model - namelijk sociale cohesie. Uit de analyses blijkt dat er een verschil is in de mate van sociale cohesie tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid. Bewoners in Transwijk-zuid voelen zich meer verbonden met de buurt en met hun buurtgenoten. De bewoners van Transwijk-zuid blijven ook graag in de buurt wonen. Uit de gesprekken met de bewoners van de beide buurten en de sleutelpersonen in de wijk, blijkt hetzelfde beeld. Het dagelijks sociaal leefklimaat in de buurt wordt vooral bepaald door de gelijkgerichte opvattingen van de bewoners over de manier waarop de buurt bewoond dient te worden. De contacten tussen de bewoners zijn niet erg sterk, maar bewoners maken wel regelmatig een praatje met elkaar. In Transwijk-zuid zijn het vooral de ouderen die onderlinge contacten hebben, sociale controle uitoefenen en zich identificeren met de buurt.

In Transwijk-noord spreken bewoners over het algemeen van minder sociale cohesie. Uit gesprekken met sleutelpersonen blijkt dat vooral in de hoogbouw minder sprake is van verbondenheid met de buurt en met de buurtbewoners. De relaties in de flats blijken onpersoonlijker, en bewoners zetten zich minder snel in voor hun leefomgeving. Dit sluit aan bij de bevindingen in hoofdstuk zes: bewoners van een flat of appartement voelen zich over het algemeen minder verbonden met de buurt. Tevens vormt dit een onderbouwing voor de theorie van Newman (1972) die betoogt dat de fysieke structuur van de wijk, en dan voornamelijk van hoogbouwwijken, een negatief effect heeft op de sociale cohesie. In anonieme publieke ruimten, zoals trappenhuizen, portieken en gangen, is er vaak sprake van een slechte overzichtelijkheid wat leidt tot minder sociale controle. Verondersteld wordt dat dit vervolgens zal leiden tot meer overlast en verval. Hiernaast heeft de bevolkingssamenstelling ook een invloed op de sociale cohesie in Transwijk-noord: omdat er veel starters en studenten in de buurt wonen en er weinig doorgroeimogelijkheden zijn binnen de buurt is de doorstroomsnelheid van woningen vrij hoog. Dit is van negatieve invloed op de verbondenheid met de buurt. Een belangrijke uitzondering op de lage sociale cohesie in Transwijk-noord is het gebied rond de Egginklaan, hier is een bewonerscommissie erg actief. Het feit dat deze verschillen binnen één buurt voorkomen toont aan dat in de toekomst een analyse op een lager schaalniveau dan dat van de (administratieve) buurt noodzakelijk is.

Sleutelfiguren in de wijk geven aan dat de mate van sociale cohesie een belangrijke invloed heeft op de leefbaarheid in de buurt. Transwijk-zuid - waar meer bewoners zich verbonden voelen met de buurt en zich inzetten voor de leefbaarheid in de buurt - is de buurt waar er minder leefbaarheidsproblemen plaatsvinden. Sleutelpersonen geven aan dat als bewoners elkaar beter kennen er sprake is van meer sociale controle, minder conflicten en minder gevoelens van onveiligheid. Dit sluit aan bij de bevindingen van hoofdstuk zeven, waarin wordt aangetoond dat sociale cohesie een belangrijke intermediaire rol speelt tussen de structurele buurtkenmerken enerzijds en de leefbaarheid in de buurt anderzijds.

In zowel Transwijk-noord als Transwijk zuid staat de sociale cohesie echter onder druk door de komst van veel allochtonen. Hierdoor ontstaan er veel spanningen tussen de oorspronkelijke oudere bewoners en de nieuwkomers. Veel bewoners stellen dat de toenemende problemen te maken hebben met de herstructurering in Kanaleneiland, waardoor veel bewoners van Kanaleneiland naar Transwijk trekken. Het is echter moeilijk te meten of de groei van de buurtproblematiek in Transwijk het directe gevolg is van de komst van nieuwe bewoners uit de aangepakte wijken. Het is wel duidelijk dat de bewoners deze relatie wel leggen. Het is echter van belang te beseffen dat de sloourgenten maar een klein deel vormen van het totale aandeel verhuisbewegingen. Verder onderzoek is noodzakelijk naar de mate waarin er sprake is van waterbedeffecten in Transwijk.

Hoofdstuk 9: Conclusie en aanbevelingen voor beleid

Elke stad bestaat uit goede en slechte buurten. Sommige buurten blijven lange tijd stabiel terwijl andere buurten in een spiraal van verval terecht komen. De vraag is welke factoren en processen er voor zorgen dat sommige buurten in verval raken terwijl er in andere buurten weinig veranderingen zichtbaar zijn. Het eerste doel van dit onderzoek was inzicht te krijgen in de belangrijkste oorzaken van buurtverval. Wanneer inzicht wordt geboden in welke factoren van belang zijn voor het al dan niet in verval raken van buurten, kan er op tijd en accuraat worden ingegrepen door beleidsmakers. Belangrijk in deze context is te kijken of er sprake is van zogeheten 'tipping points', waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen. Hiernaast wordt in de huidige wijkaanpak sociale cohesie gezien als een belangrijke factor voor de leefbaarheid. Het tweede doel van dit onderzoek was dan ook inzicht te krijgen in het werkelijke belang van sociale cohesie bij het verval van buurten. Tot slot worden er op basis van de bevindingen van dit onderzoek aanbevelingen gedaan voor beleid. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Wat zijn de oorzaken van buurtverval en in hoeverre hangt dit samen met een (tekort aan) sociale cohesie?

Om antwoord op de hoofdvraag te geven zijn de onderstaande vijf deelvragen opgesteld die in de verschillende hoofdstukken behandeld zijn:

- Welke individuele- en buurtkenmerken kunnen worden gezien als oorzaken van buurtverval?
- In hoeverre is er sprake van zogeheten 'tipping points' waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen?
- Welke individuele- en buurtkenmerken bepalen de mate van sociale cohesie?
- In hoeverre speelt sociale cohesie een rol bij het verklaren van buurtverval?
- Hoe kunnen de gevonden oorzaken van buurtverval gebruikt worden door beleidsmakers?

In dit hoofdstuk worden per deelvraag de belangrijkste conclusies gepresenteerd.

Deelvraag 1: Welke individuele- en buurtkenmerken kunnen worden gezien als oorzaken van buurtverval?

De eerste deelvraag die in dit onderzoek is behandeld gaat in op de oorzaken van buurtverval. In dit onderzoek is buurtverval omschreven als een proces waarbij de leefbaarheid van de buurt achteruit gaat. Dit kan zich uiten in fysiek verval – zoals een slechte staat van de gebouwde omgeving, een slecht onderhouden openbare ruimte en verloedering - en in sociaal verval – zoals overlast, verslechtering van de omgangsvormen, criminaliteit en vandalisme. Hiernaast kan er ook nog sprake zijn van economisch verval, wat zich uit in minder investeringen in de buurt, het wegtrekken van winkeliers en het verslechteren van het voorzieningenniveau. De factoren die op het verval van de buurt van invloed zijn, zijn onderverdeeld in de bevolkingssamenstelling en de fysieke structuur van de buurt. De bevolkingssamenstelling heeft betrekking op de sociaaleconomische samenstelling, etniciteit en huishoudensamenstelling van de buurt. Met de fysieke structuur van de buurt worden de gebouwde omgeving, het stedelijk ontwerp en de aanwezigheid van voorzieningen bedoeld.

Hieronder zal er ingegaan worden op de belangrijkste conclusies betreffende de invloed van buurtkenmerken op de mate van tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Hiernaast zal er ook aandacht besteed worden aan de invloed van individuele- en huishoudkenmerken.

Tevredenheid

Wanneer we kijken naar de invloed van individuele kenmerken op de tevredenheid met de buurt kunnen een aantal conclusies worden getrokken. Uit de multilevelanalyse blijkt dat vrouwen en oudere bewoners vaak meer tevreden zijn met de buurt dan andere bewoners. Hiernaast blijkt dat bewoners met een middelbare opleiding minder tevreden zijn met hun buurt dan bewoners met een lage opleiding. Dit kan mogelijk te maken hebben dat middelbaar opgeleide bewoners hogere eisen stellen aan hun buurt. Tevens kan worden gezien dat bewoners met een koopwoning over het algemeen meer tevreden zijn met de buurt. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat kopers vaak bewuster kiezen voor de buurt waarin ze gaan wonen en ook meer investeren in de buurt. Hiernaast blijkt dat bewoners van een flat of appartement over het algemeen minder tevreden zijn met hun buurt. Ook de mate van tevredenheid met de eigen woning is sterk van belang voor de tevredenheid met de buurt. Als er in een buurt veel bewoners zijn die tevreden zijn met hun woning, zal de algemene tevredenheid met de buurt ook hoger zijn. Andere individuele- en huishoudkenmerken zoals inkomen, kinderen in het huishouden, etniciteit en arbeidsparticipatie hebben geen significant effect op de tevredenheid met de buurt.

Een deel van de variantie in de tevredenheid kan worden verklaard door deze individuele- en huishoudkenmerken. Er is sprake van een zogeheten samenstellingseffect. Dit betekent dat verschillen in tevredenheid tussen buurten deels te verklaren zijn doordat in een buurt bijvoorbeeld meer ouderen of gezinnen in huizen wonen, die over het algemeen hun buurt een hoger cijfer geven. Naast het samenstellingseffect is er echter ook sprake van een buurteffect. Uit de multilevelanalyse blijkt dat buurtkenmerken een groot deel van de verschillen in tevredenheid tussen buurten verklaren. Vooral de sociaaleconomische samenstelling blijkt sterk van belang te zijn voor de tevredenheid met de buurt. Dit betekent dat bewoners – ongeacht hun individuele- en huishoudkenmerken – over het algemeen minder tevreden zijn met hun buurt als er een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status woont. Een opvallende bevinding is dat een hoog aandeel gezinnen in de buurt juist leidt tot minder tevredenheid met de buurt. Dit sluit niet aan bij veel bestaand onderzoek op dit gebied, waarin wordt verondersteld dat een hoog aandeel gezinnen leidt tot meer onderlinge contacten en meer gerichtheid op de buurt, wat de leefbaarheid ten goede komt (Eenink, 2007). Onderzoek van het ministerie van VROM (2004) toont echter aan dat de relatie tussen de algemene huishoudenssamenstelling in de buurt en de tevredenheid met de buurt niet zo rechtlijnig is als vaak wordt aangenomen. Het lijkt vooral de leefstijl te zijn die een belangrijke rol speelt: in buurten met veel gezinnen is de tevredenheid onder gezinnen hoger, maar in een buurt met een hoog aandeel alleenstaanden met dezelfde leefstijl zullen alleenstaanden over het algemeen meer tevreden zijn. Tot slot blijkt dat een hoog aandeel hoogbouw in de buurt negatief samenhangt met de tevredenheid met de buurt. Ongeacht de individuele- en huishoudkenmerken zal er in buurten met meer hoogbouw minder sprake zijn van tevredenheid met de buurt. Dit betekent dat niet alleen bewoners van hoogbouw, maar ook bijvoorbeeld bewoners van eengezinswoningen in buurten met veel hoogbouw minder tevreden zijn met de buurt.

Overlast

Naast de tevredenheid met de buurt is er gekeken naar de invloed van individuele- en huishoudkenmerken en buurtkenmerken op de mate van overlast die bewoners ervaren. Uit de multilevelanalyse blijkt dat het verschil in de mate van overlast tussen buurten minder afhankelijk is van individuele- en huishoudkenmerken dan de tevredenheid met de buurt. Overlast wordt over het algemeen door verschillende mensen als hetzelfde ervaren. Er is dus minder sprake van een samenstellingseffect. Uitzonderingen hierop zijn gezinnen met kinderen en bewoners van een flat of appartement – zij ervaren over algemeen meer overlast – en kopers en personen met een niet-westerse etniciteit– zij ervaren over het algemeen minder overlast. Ook in het geval van de ervaren overlast in de buurt spelen buurtkenmerken een belangrijke rol. Vooral de sociaaleconomische samenstelling van de buurt is erg van belang voor de mate van ervaren overlast. In buurten met een lage sociaaleconomische status zal een bewoner over het algemeen meer overlast ervaren, ongeacht de individuele- en huishoudkenmerken van de bewoner. Hiernaast blijkt dat in buurten met veel gezinnen minder sprake is van overlast. Dit is opvallend gezien de tegenovergestelde relatie tussen het aandeel gezinnen en de tevredenheid met de buurt. Het blijkt dus dat in buurten met veel gezinnen de bewoners – ongeacht hun individuele- en huishoudkenmerken – minder overlast ervaren. Een interessant punt is dat uit de analyses op individueel niveau blijkt dat gezinnen over het algemeen meer overlast ervaren. Wanneer er uitgegaan wordt van alleen een samenstellingseffect zou er in buurten met veel gezinnen dus sprake moeten zijn van een hogere mate van ervaren overlast. Het tegenovergestelde blijkt het geval te zijn, er is dus duidelijk sprake van een buurteffect. Tot slot is aangetoond dat op buurtniveau de samenstelling van de woningvoorraad niet van invloed is op de mate van overlast in de buurt. Echter uit de individuele analyses blijkt dat het bewonen van een flat of appartement wel significant samenhangt met meer overlast. Op basis hiervan kan geconcludeerd worden dat er wel sprake kan zijn van een samenstellingseffect. Op buurtniveau zal er in buurten met een hoog aandeel hoogbouw sprake zijn van meer ervaren overlast, omdat simpelweg de individuele bewoners van flats over het algemeen meer overlast ervaren, waarschijnlijk vanwege het feit dat bewoners dichter bij elkaar wonen en dat trappenhuisen gedeeld moeten worden. Echter is er geen sprake van een additioneel buurteffect: bewoners van eengezinswoningen in buurten met veel hoogbouw zullen over het algemeen niet meer overlast ervaren.

Wanneer de bevindingen van dit onderzoek worden vergeleken met de bestaande theorieën over buurtverval kunnen een aantal conclusies worden getrokken. Ten eerste kan er worden geconcludeerd dat fysieke kenmerken deels van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt maar niet zo'n belangrijke rol spelen als in veel wetenschappelijke literatuur wordt aangenomen. Zoals beschreven in hoofdstuk drie zijn er veel theorieën – zoals die van Coleman (1985) en Newman (1972) – die de initiële slechte kwaliteit en de stedenbouwkundige opzet van buurten als de belangrijkste oorzaken zien van het verval van buurten. Vooral hoogbouwbuurten zouden gevoelens van anonimiteit oproepen en criminaliteit uitlokken. Hoewel een model voor het verklaren van buurtverval niet compleet is zonder aandacht te besteden aan de fysieke kenmerken van de buurt, blijkt uit het onderzoek dat op buurtniveau fysieke kenmerken niet de belangrijkste oorzaken zijn voor minder tevredenheid met de buurt en meer overlast. Ook uit de case study van Transwijk blijkt dat de fysieke kenmerken van de buurt maar een beperkte rol spelen bij het verklaren van de leefbaarheidsproblemen in de buurt. Sociale aspecten lijken hier een belangrijkere rol te spelen. Dit betekent echter niet dat de fysieke oorzaken van verval volledig moeten worden ontkend. Op individueel niveau blijkt het bewonen van een flat of appartement namelijk wel sterk samen te hangen met de mate van ervaren overlast. De theorieën van Newman en Coleman zijn dus voor een deel wel van toepassing op de Nederlandse situatie, maar ze zijn echter niet compleet genoeg en gaan teveel uit van deterministische relaties (Van Beckhoven e.a., 2008).

Zoals hierboven al aangegeven spelen sociale buurtkenmerken een belangrijkere rol bij het verval van de buurt. In buurten met een lage sociaaleconomische status is over het algemeen sprake van meer overlast en minder tevredenheid met de buurt: er is sprake van een buurteffect. Deze bevindingen sluiten aan bij zowel de kansentheorie als de gedeeldeoorzaaktheorie zoals beschreven in hoofdstuk drie. In buurten met een hoog aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status zullen bewoners minder kansen en perspectieven hebben en zullen ze minder in contact komen met andere bewoners aan wie ze zich kunnen 'optrekken'. Hiernaast zijn de bewoners met een lage sociaaleconomische status vaak ook de personen die te kampen hebben met geld-, zorg- en kopzorgen. Deze groep mensen kampt vaak met problemen en zijn minder goed in staat de problemen op te lossen. Hierdoor is het mogelijk dat deze personen, of mensen in het gezin, overlast veroorzaken. Wanneer deze personen door weinig keuze op de woningmarkt in dezelfde buurt terecht komen, kan dit van invloed zijn op de leefbaarheid in de buurt. Op individueel niveau is er minder sprake van een invloed van de sociaaleconomische status: inkomen, opleidingsniveau en arbeidsparticipatie zijn maar beperkt van invloed op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Hiernaast is uit hoofdstuk vijf gebleken dat etniciteit sterk van invloed op het verval van de buurt: in buurten met meer allochtonen is er sprake van minder tevredenheid en meer overlast. Uit de case study van Transwijk blijkt ook dat het vooral de groeiende instroom van allochtonen in de buurt is dat van invloed is op de tevredenheid van bewoners met de buurt en de mate van overlast die ze ervaren. De groeiende instroom van allochtonen gaat samen met spanningen tussen verschillende groepen. Dit sluit aan bij de in hoofdstuk drie beschreven onderzoeken van Tesser e.a. (1995: in Van der Laan Bouma-Doff, 2005), Oppelaar en Wittebrood (2006) en RIGO (2004) die ook aantonen dat een hoger aandeel allochtonen leidt tot meer gevoelens van onveiligheid en een verminderde leefbaarheid in de buurt. Het is in ieder geval duidelijk dat de bevolkingssamenstelling van de buurt sterk van invloed is op het verval van de buurt. In veel onderzoek en beleid is het echter nog steeds de vraag of vooral het sociaaleconomische aspect of juist het etnische aspect van de bevolkingssamenstelling het belangrijkste is. Op basis van dit onderzoek kan gesteld worden dat het om allebei gaat. De sociaaleconomische samenstelling in de buurt hangt sterk samen met het aandeel allochtonen. Een lagere sociaaleconomische status leidt tot verval van de buurt in termen van meer overlast en minder tevredenheid. Bij etniciteit ligt het probleem meer bij verschillen in normen en waarden en groeiende gevoelens van onveiligheid (Van Beckhoven e.a., 2008).

Tot slot kan er geconcludeerd worden dat niet alleen factoren binnen buurt, maar ook externe factoren een rol kunnen spelen bij het in verval raken van de buurt. In het geval van Transwijk kan er gezien dat bewoners de veranderende bevolkingssamenstelling van de buurt vooral toewijzen aan de toestroom van veel allochtonen uit het nabijgelegen Kanaleneiland. Door herstructurering in Kanaleneiland en de DUO-urgentie die van toepassing is op de woningen in Transwijk hebben veel bewoners het gevoel dat veel etnische minderheden naar Transwijk komen en ook meer problemen met zich meebrengen. Het feit dat externe factoren een belangrijke rol spelen sluit aan bij het model van Grigsby e.a. (1987): zij koppelen het proces van filtering aan processen die buiten de buurt plaatsvinden zoals veranderingen in besteedbare inkomens, veranderingen in beleid en toename in de kosten van het wonen (Van Beckhoven e.a., 2008).

Deelvraag 2: In hoeverre is er sprake van zogeheten 'tipping points' waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen?

De tweede vraag die in dit onderzoek is onderzocht is in hoeverre er sprake is van 'tipping points' in de Utrechtse context. Zoals beschreven in hoofdstuk drie, gaan 'tipping point' modellen er vanuit dat er zekere drempelwaarden in de mate van 'kansarmoede' zijn aan te wijzen waarna problemen in de buurt exponentieel toenemen (Galster e.a., 2000, Galster, 2007). Er wordt verondersteld dat het lange tijd goed kan gaan in een buurt omdat er dan nog sprake is van sociale controle en positieve rolmodellen, maar als het aantal 'kansarmen' een bepaald punt overschrijdt het dan steeds moeilijker is de problemen aan te pakken en deze dus steeds verder toenemen. Als dit punt is overschreden zullen ook steeds meer 'kansrijke' bewoners uit de buurt vertrekken waardoor de problemen nog sterker toenemen. Wanneer er sprake zou zijn van deze drempelwaarden dan zou een spreidingsbeleid de leefbaarheidsproblemen op het niveau van de stad als geheel verminderen zolang 'kansarme' bewoners zodanig worden verspreid dat nergens de drempelwaarden worden overschreden. In dit onderzoek is gekeken naar de relatie tussen enerzijds het aandeel bewoners met een lage sociaaleconomische status en het aandeel allochtonen en anderzijds de tevredenheid met de buurt en de mate van ervaren overlast. In de Utrechtse situatie blijkt er geen sprake te zijn deze 'tipping points'. Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat er in Utrecht geen duidelijke concentratie van armoede bestaat door de verzorgende rol van de Nederlandse staat. Dit betekent dat een beleid gericht op het bereiken van een sociale mix wel tot gevolg heeft dat de problemen in de buurt zelf afnemen, maar dat de problemen in de stad als geheel gelijk blijven.

Deelvraag 3: Welke individuele- en buurtkenmerken bepalen de mate van sociale cohesie?

De derde deelvraag van dit onderzoek gaat in op de individuele- en buurtkenmerken die van invloed zijn op sociale cohesie in de buurt. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen het ervaringscomponent en het gedragscomponent.

Wanneer er gekeken wordt naar het ervaringscomponent kan er worden geconcludeerd dat een deel van de verschillen in de verbondenheid met de buurt kan worden toegewezen aan individuele- en huishoudkenmerken. Het blijkt dat vrouwen, oudere bewoners, huishoudens met kinderen, bewoners met een niet-westerse etniciteit en kopers zich meer verbonden voelen met de buurt. Opleidingsniveau daarentegen blijkt negatief samen te hangen met de binding met de buurt. Bewoners die hoger zijn opgeleid voelen zich minder verbonden met de buurt. Ook bewoners van een flat of appartement ervaren minder binding met de buurt. Hiernaast spelen ook de buurtkenmerken een belangrijke rol bij het verklaren van de mate van identificatie met de buurt. In buurten met een lage sociaaleconomische samenstelling en veel hoogbouw voelen bewoners zich minder verbonden met de buurt. Het aandeel gezinnen in de buurt is niet van invloed op de verbondenheid met de buurt. Op individueel niveau is er echter wel sprake van meer verbondenheid van gezinnen met de buurt – er is dus wel een samenstellingseffect maar geen additioneel buurteffect.

Het tweede component van sociale cohesie is het gedragscomponent. Ook hier spelen individuele kenmerken een rol: ouderen, huishoudens met kinderen, niet-westerse allochtonen, middelbaar- en hoger opgeleiden en kopers zetten zich vaker in voor de leefbaarheid in de buurt. Bewoners die werkloos zijn zetten zich daarentegen minder vaak in voor de leefbaarheid in de buurt.

Wanneer er gekeken wordt naar de buurtkenmerken, blijkt dat er maar een klein effect is op het gedragscomponent. Alleen de sociaaleconomische samenstelling van de buurt hangt samen met de participatie van bewoners. In buurten met veel bewoners met een lage sociaaleconomische status zullen bewoners zich sneller inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Dit blijkt sterk samen te hangen met probleemindicatoren: in buurten met veel drugsoverlast, rommel en afval op straat en overlast van omwonenden zullen bewoners zich sneller inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Uit deze bevindingen blijkt dat een tekort aan participatie in de buurt niet zo zeer gezien kan worden als een *oorzaak* van buurtverval, maar dat juist het inzetten voor de leefbaarheid in de buurt een *gevolg* is van problemen in de buurt.

Wanneer de invloed van individuele- en buurtkenmerken op sociale cohesie vergeleken worden met de theorieën die gepresenteerd zijn in hoofdstuk drie kunnen een aantal conclusies worden getrokken. Ten eerste kunnen de theorieën die ingaan op de invloed van de sociaaleconomische status besproken worden. Zoals beschreven in hoofdstuk drie, stelt Hortulanus (1995) dat bewoners met een lager inkomen minder keuze hebben op de woningmarkt en daardoor minder bewust kiezen voor een buurt en als gevolg hiervan minder binding voelen met de buurt. Uit de resultaten van hoofdstuk zes blijkt echter dat inkomen niet significant samenhangt met het ervaringscomponent van sociale cohesie. Kopers daarentegen voelen zich wel meer verbonden met de buurt, waarschijnlijk omdat zij bewuster kiezen voor de buurt. Hiernaast gaan Bolt en Torrance (2005) in op buurteffecten: zij stellen dat in buurten met een lage sociaaleconomische status minder sprake is van verbondenheid met de buurt vanwege het negatieve imago van deze buurten. Permentier (2009) toont aan dat de reputatie van de buurt een belangrijke intermediaire variabele vormt tussen enerzijds de sociaaleconomische samenstelling van de buurt en anderzijds de verbondenheid met de buurt. Dit sluit aan bij de bevindingen van dit onderzoek, in buurten met een lage sociaaleconomische status is de score op het ervaringscomponent over het algemeen lager. Ten tweede kan er gekeken worden naar de theorieën die ingaan op de relatie tussen etniciteit en sociale cohesie zoals gepresenteerd in hoofdstuk drie. Gijsberts e.a. (2010) stellen dat op individueel niveau sociale cohesie onder etnische minderheden minder is vanwege minder sociaal vertrouwen en minder contacten door verschillen in taal en cultuur. Uit de analyses blijkt echter een tegenovergesteld beeld, namelijk dat etnische minderheden zich meer verbonden voelen met de buurt en dat ze zich vaker inzetten voor de leefbaarheid in de buurt. Uit de case study van Transwijk blijkt daarentegen wel dat het vooral de autochtone, wat oudere bewoners zijn die zich verbonden voelen met de buurt en zich actief inzetten voor de buurt. De relatie tussen etniciteit en sociale cohesie moet daarom nog verder onderzocht worden. Wel kan op basis van de case study van Transwijk worden gesteld dat een toename van het aandeel allochtonen in de buurt negatief van invloed is op de sociale cohesie in de buurt. Wanneer deze bevindingen vergeleken worden met de verschillende theorieën die ingaan op de relatie tussen etnische concentratie in de buurt en sociale cohesie kan gesteld worden dat de bevindingen het best aansluiten bij de conflicttheorie: het wantrouwen naar andere etnische groepen neemt toe, terwijl het onderlinge vertrouwen tussen bewoners van dezelfde groep gelijk blijft of juist toeneemt. Hiernaast kunnen de resultaten van dit onderzoek vergeleken worden met de theorieën die ingaan op de relatie tussen de huishoudenssamenstelling en sociale cohesie. Flap (1999, in: Van Beckhoven en Van Kempen, 2002) stelt dat gezinnen meer op de buurt gericht zijn dan alleenstaanden en dat ze meer onderlinge contacten hebben in de buurt. Dit wordt bevestigd in dit onderzoek: gezinnen voelen zich meer verbonden met de buurt en zetten zich ook meer in voor de leefbaarheid in de buurt. In buurten met veel gezinnen zal er dus meer sprake zijn van sociale cohesie door het samenstellingseffect. Er is echter geen sprake van een additioneel buurteffect.

Tot slot kan er gekeken worden naar theorieën die ingaan op de invloed van fysieke kenmerken op sociale cohesie. Newman (1972) toont aan dat in hoogbouwwijken sprake is van minder sociale cohesie, omdat er door de anonieme publieke ruimten minder sprake is van sociale controle. Uit de analyses in hoofdstuk zes blijkt dat in buurten met hoogbouw sprake is van een lagere score op het ervaringscomponent. Ook op individueel niveau is er aangetoond dat bewoners van flats of appartementen zich minder verbonden voelen met de buurt. Deze bevindingen vormen dus een aanvulling op de theorie van Newman. In hoogbouwflats is er niet alleen sprake van minder sociale controle, maar ook van minder verbondenheid met de buurt.

Deelvraag 4: In hoeverre speelt sociale cohesie een rol bij het verklaren van buurtverval?

Zoals hierboven al besproken zijn er verschillende individuele- en buurtfactoren van invloed op de mate van sociale cohesie in de buurt. De vierde deelvraag gaat in op de betekenis van sociale cohesie voor de leefbaarheid in de buurt. Aangezien het gedragscomponent een gevolg is van leefbaarheidsproblemen in plaats van een oorzaak van verval, staat hier alleen het ervaringscomponent centraal.

Uit de multilevelanalyses blijkt dat sociale cohesie van groot belang is voor zowel de tevredenheid met de buurt als de mate van overlast die bewoners ervaren. In beide modellen is het ervaringscomponent de belangrijkste verklarende factor. In buurten waar veel bewoners zich verbonden voelen met de buurt en met de medebewoners, zal er sprake zijn van meer tevredenheid met de buurt en is de mate van overlast die bewoners ervaren minder. De relatie tussen sociale cohesie en de mate van tevredenheid met de buurt en de ervaren overlast in de buurt is verder ingekleurd door de case study in Transwijk-noord en Transwijk-zuid. Uit deze case study blijkt dat er in Transwijk-zuid sprake is van onderlinge contacten die gekarakteriseerd kunnen worden als 'elkaar leren kennen' en 'elkaar ontmoeten'. Bewoners groeten elkaar op straat, gaan bij elkaar langs als er iemand in het ziekenhuis heeft gelegen en maken zo af en toe een praatje, maar er is geen sprake van erg sterke contacten. Dit is vooral het geval tussen de oorspronkelijke oudere bewoners. Met nieuwe allochtone bewoners is er weinig contact. Hiernaast is er in Transwijk-zuid ook sprake van sociale controle en gedeelde normen en waarden en identificeren bewoners zich met de buurt. Transwijk-zuid is ook de buurt die beter scoort op tevredenheid en waar minder sprake is van overlast dan men zou verwachten op basis van structurele buurtkenmerken. In Transwijk-noord daarentegen is er minder sprake van onderlinge contacten, de contacten zouden beschreven kunnen worden als 'geen contact of onverschilligheid' en 'elkaar ontmoeten'. Sleutelfiguren geven aan dat er in de hoogbouw sprake is van minder sociale controle en dat ook de verbondenheid van bewoners met de buurt hier minder is vanwege de anonieme bewoning. Hiernaast is er door het hoge aandeel studenten en starters en de beperkte doorgroeimogelijkheden binnen de buurt sprake van een hoge verhuisgeneigdheid. Dit komt de verbondenheid met de buurt niet ten goede. Transwijk-noord is ook de buurt die slechter presteert op de tevredenheid met de buurt en waar meer sprake is van overlast dan voorspeld zou worden op basis van structurele kenmerken. Een uitzondering hierop is het gebied rond de Egginklaan, hier is een bewonerscommissie erg actief, de contacten hier zouden beschreven kunnen worden als 'afspraken maken over de buurt'. Hiernaast is er sprake van sociale controle en identificeren bewoners zich sterk met 'hun buurtje'. Al met al is met de case study de relatie tussen de sociale cohesie in de buurt en de leefbaarheid verder ingekleurd. Er lijkt een relatie te zijn tussen de sociale cohesie in de buurt en de leefbaarheid. Echter dieper onderzoek is nodig om nog duidelijker inzicht te krijgen in de causale relaties.

Uit de case study blijkt wel dat veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de buurt de sociale cohesie kan aantasten. Door de toestroom van veel allochtonen naar de buurt is in zowel Transwijk-noord als Transwijk-zuid een ontwikkeling richting vermindering van gedeelde normen en waarden en minder identificatie met de buurt zichtbaar.

Wanneer we de bevindingen verbinden met de bestaande theorieën over sociale cohesie en buurtverval kunnen een aantal conclusie worden getrokken. Ten eerste kan er gesteld worden dat bovenstaande onderzoek een ondersteuning vormt voor de theorie van 'collective efficacy' van Sampson en Raudenbush (2004). Zij stellen dat wanneer er sprake is van onderling vertrouwen, saamhorigheid, solidariteit en sociale controle dit een positieve invloed heeft op de leefbaarheid in de buurt. De belangrijke invloed van het ervaringscomponent van sociale cohesie op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast zoals aangetoond in dit onderzoek sluit hier bij aan. Ook uit de casus blijkt dat de verschillen in leefbaarheid tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid mogelijk deels verklaard kunnen worden door de verschillen in sociale cohesie. Ook sluiten de bevindingen in dit onderzoek aan bij de conclusies van Crenson (1983, in: Van Stokkom en Toenders, 2010) die aantoont dat bewoners zich eerder inzetten voor de buurt als ze zich ermee verbonden voelen, wat een positieve invloed heeft op de leefbaarheid.

Deelvraag 5: Hoe kunnen de gevonden oorzaken van buurtverval gebruikt worden door beleidsmakers?

De laatste deelvraag van dit onderzoek gaat in op de manieren waarop de gevonden oorzaken voor buurtverval gebruikt kunnen worden door beleidsmakers. Wanneer we kijken naar de oorzaken van buurtverval kan worden geconcludeerd dat zowel individuele- als buurtkenmerken een belangrijke rol spelen bij het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Er is niet alleen sprake van een samenstellingseffect, maar ook van een buurteffect. Het is belangrijk dit onderscheid te maken met het oog op hoe beleid zich moet richten op het aanpakken van leefbaarheidsproblemen.

Als er vooral sprake is van buurteffecten is het een logische stap beleid te richten op het veranderen van de samenstelling van de buurt. Door het veranderen van de samenstelling van de buurt – op zowel fysiek als sociaal gebied - kan een buurt weer een minimaal niveau van leefbaarheid krijgen (Uitermark en Duyvendak, 2005). Uit de multilevelanalyses blijkt dat vooral de sociaaleconomische samenstelling van de buurt van invloed is op de mate van tevredenheid met de buurt en de ervaren overlast. Engbersen en Engbersen (2008) stellen echter dat beleid niet kan bepalen wat de beste bevolkingssamenstelling in een buurt is. Het kan daarentegen wel voorkomen dat in een bepaalde buurt door het proces van filtering alleen groepen met een lage sociaaleconomische status terecht komen. In het huidige beleid wordt de concentratie van bewoners met een lage sociaaleconomische status – vaak van allochtone afkomst – vaak als een reden gezien voor herstructurering en het stimuleren van een sociale mix. Hier zijn echter ook kanttekeningen bij te plaatsen. De effecten van sociaal mixbeleid op de individuele bewoners zijn nog niet duidelijk. Vaak komt het voor dat bewoners de dupe worden van het spreidingsbeleid wanneer dit bijvoorbeeld leidt tot gedwongen verhuizing en hogere woonlasten (Eikelenboom en Pas, 2009). Hiernaast kan herstructurering in de ene buurt leiden tot verplaatsing van de problemen naar andere buurten: de zogeheten waterbedeffecten (RIGO, 2009). Er zijn aanwijzingen dat deze waterbedeffecten ook plaatsvinden in Transwijk. Een aanbeveling voor beleid is daarom niet te richten op grootschalige herstructureringsprojecten. Kleinschalige nieuwbouwprojecten zijn een betere oplossing. Hierbij moet ook rekening gehouden worden met de mogelijkheden tot doorstromen binnen de buurt of wijk.

Opgemerkt dient te worden dat het belangrijk is te kijken naar de situatie in de buurt zelf, wat in de ene buurt een succes is hoeft nog niet in de andere buurt te werken.

Hiernaast is het van belang dat beleid zich richt op de individuele bewoners. Uit de multilevelanalyses is gebleken dat individuele kenmerken ook een belangrijke rol spelen bij het verklaren van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners in de buurt ervaren. Het is daarom belangrijker individuele problemen van bewoners aan te pakken. Mulder (2009) toont aan dat bewoners in achterstandsbuurtten vaak meer zorgen hebben dan bewoners in betere buurtten. Het gaat dan om geldzorgen, psychische problemen, zorgen over de buurt waarin ze wonen, en een zorgplicht ten opzichte van familieleden. Dit is de zogeheten draaglast waar bewoners mee te maken hebben. Ook bewoners met een hoge sociaaleconomische status kunnen zulke zorgen hebben, maar in achterstandsbuurtten hebben bewoners vaak te weinig draagkracht om die zorgen te dragen. De draagkracht hangt samen met zelfvertrouwen, sociale vaardigheden, gezondheid en intelligentie (ibid.). Beleid moet zich daarom enerzijds richten op het vergroten van de draagkracht van bewoners door empowerment, bijvoorbeeld door betere scholing en werk (Eikelenboom en Pas, 2009, Wittebrood e.a., 2007). Maar deze empowerment kost wel veel tijd en moeite. Dit beleid moet daarom samen gaan met het verkleinen van de draaglast van bewoners in achterstandsbuurtten. Te denken valt aan schuldsanering, voedselbanken, hulp bij psychiatrische problemen en hulp voor mantelzorgers.

Uit het onderzoek is verder gebleken dat het ervaringscomponent van sociale cohesie een belangrijke invloed heeft op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast die bewoners ervaren. Als bewoners zich verbonden voelen met de buurt dan zal dit leiden tot meer tevredenheid met de buurt en minder overlast. Daarom is het van belang dat beleid zich richt op het stimuleren van verbondenheid met de buurt en saamhorigheid tussen de bewoners. Van Stokkom en Toenders (2010) stellen dat het dan niet zo zeer gaat om een *place inherited* – de verbondenheid met de buurt die er is omdat men in de buurt woont – maar om het creëren van een *place discovered* – het idee dat er verbeterkansen voor de buurt in het verschiet liggen. De verbondenheid met de buurt hangt dus samen met de toekomstvisie op een *imagined community*. Hierbij is het van belang dat sociale cohesie geen loos begrip blijft, maar dat dit concreet wordt ingevuld. Dit kan op verschillende manieren. Ten eerste is het van belang dat de reputatie van de buurt verbeterd wordt. Permentier (2009) toont aan dat de reputatie van de buurt van belang is voor de tevredenheid met de buurt en ook voor de identificatie met de buurt. De reputatie van de buurt, en zo de identificatie met de buurt, kan worden vergroot door het verbeteren van de gebouwde omgeving en de inrichting van de buurt (Van Stokkom en Toenders, 2010). Dit kan door middel van het opknappen van huizen, het zorgen voor doorstroombmogelijkheden binnen de buurt, het op peil houden van voorzieningen en het verbeteren van de openbare ruimte. Belangrijk is dat de bewoners zich eigenaar voelen van de voorzieningen en delen van de openbare ruimte. Als dit als 'eigen' wordt ervaren zullen bewoners zich er eerder voor inzetten. Eén van de sleutelfiguren in Transwijk noemt als voorbeeld de tuintjes die door kinderen in de buurt zijn aangelegd. Andere tuintjes zouden al lang vernield zijn, maar dat is hierbij niet het geval, omdat de tuintjes als 'eigen' worden ervaren. Hiernaast is het belangrijk voor de reputatie van de buurt om reclame te maken voor de wijk of buurt, zodat bewoners de positieve kanten van hun woonomgeving meer waarderen. Het is van belang dat de positieve aspecten van de buurt worden benadrukt zodat bewoners trots zijn op hun buurt en zich er meer mee identificeren. Dit kan ook gedaan worden door het aantrekken van jonge zelfstandigen in creatieve beroepen, zoals advisering, ICT, design en vormgeving (Van Stokkom en Toenders, 2010). Er moet echter wel rekening gehouden worden met het feit dat in sommige buurtten, bijvoorbeeld met veel hoogbouw en ver van de binnenstad, de mogelijkheden voor het verbeteren van het economisch klimaat en het voorzieningenniveau om zo de verbondenheid met de buurt te vergroten erg beperkt zijn (ibid.).

Hiernaast is het van belang om contacten in de buurt te stimuleren, om zo de identificatie met de buurt te vergroten, te zorgen voor onderlinge bekendheid en gedeelde belangen te ontwikkelen. Als bewoners weten bij wie ze in de buurt wonen, zullen er minder gevoelens van onveiligheid zijn en zullen bewoners elkaar eerder aanspreken op afwijkend gedrag. Het stimuleren van buurtcontacten kan onder andere door festivals en buurtbarbecues. Belangrijk is te luisteren naar de voorkeuren en wensen van bewoners. De ontmoeting van bewoners op jaarlijkse evenementen is echter niet voldoende. Er moet ook familiariteit zijn tussen bewoners, dit ontstaat als bewoners elkaar op *regelmatige* basis tegenkomen. Daarom is het ook de taak van overheidsinstanties om plekken voor ontmoeting te faciliteren. Dit kan een buurthuis zijn, maar het is ook van belang dat winkels en speeltuintjes in de buurt in stand worden gehouden als plek waar mensen elkaar regelmatig tegenkomen. Op deze manier ontstaat er familiariteit onder de bewoners. Familiariteit maakt dat bewoners zich thuis voelen in de buurt, wat zich vertaalt in minder anonimiteit en een prettiger sociaal klimaat. Hiernaast kan familiariteit zich uiten in onderlinge hulpbetelingen: bewoners zullen zich sneller inzetten voor andere bewoners in de buurt. Tot slot verlaagt familiariteit ook de drempel voor toenadering tussen bewoners die elkaar alleen van gezicht kennen (Kleinhans, 2007).

Familiariteit is dus van belang voor het zich thuis voelen in de buurt en het hebben van sociale controle in de buurt, wat op zich zelf al positief van invloed kan zijn op de leefbaarheid in de buurt. Er is echter meer voor nodig om bewoners echt in aanraking te brengen met opvattingen en ambities die in het teken staan van het verbeteren van de buurt (Van Stokkom en Toenders, 2010). Beleid zou zich daarom niet alleen moeten richten op het stimuleren van verbondenheid met de buurt, maar ook moeten focussen op het stimuleren van bewonersparticipatie en het nemen van verantwoordelijkheid door bewoners. Het is belangrijk dat er een institutionele structuur wordt ontwikkeld waardoor bewoners worden gestimuleerd om zich in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt. Van Marissing (2008) stelt dat verticale cohesie – oftewel de tevredenheid met de contacten met corporate actors – kan leiden tot meer vertrouwen in de buurt. De achterliggende veronderstelling is dat als corporate actors naar de bewoners luisteren en ook daadwerkelijk wat doen met de problemen en wensen van de bewoners, dit een positieve invloed heeft op het vertrouwen dat bewoners hebben in de buurt en de onderlinge solidariteit die er is in de buurt. Hierdoor wordt ook de betrokkenheid met de buurt gestimuleerd. Dit sluit weer aan bij het idee van een *place discovered* (Van Stokkom en Toenders, 2010): bewoners moeten het idee hebben dat er verbeterkansen voor de buurt in het verschiet liggen, en dat de corporate actors zich ook inzetten om deze verbeteringen waar te maken. Bewonersvergaderingen vormen een goede manier om de wensen en problemen van bewoners in kaart te brengen. Het moet dan ook gestimuleerd worden dat bewoners hierbij aanwezig zijn. Kennis van corporate actors, goede informatieverschaffing en vertrouwen in de corporate actors zijn hiervoor van belang (Van Marissing, 2008). Deze positieve invloed van verticale cohesie en bewonersparticipatie geeft aan dat het niet altijd nodig is om de bevolkingssamenstelling van de buurt drastisch te veranderen, maar dat ook het ontwikkelen van een institutionele structuur die participatie van de bewoners stimuleert erg belangrijk kan zijn voor het vergroten van sociale cohesie in de buurt en zo het proces van verval tegen te gaan (ibid.).

Nu duidelijk is geworden voor beleidsmakers welke buurtkenmerken kunnen worden gezien als oorzaken van buurtverval is het ook belangrijk de ontwikkelingen op deze factoren goed in de gaten te houden. Jaarlijks monitoren van buurten is van belang, om zo veranderingen in de buurt tijdig waar te kunnen nemen. Op deze manier kunnen problemen worden aangepakt als ze nog klein zijn, zodat verder verval van de buurt voorkomen kan worden.

Zoals de studie van Lub e.a. (2009) aantoont kan het vroegsignaleren van problemen en kleine aanpassingen in de buurt al een groot effect hebben op de leefbaarheid in de buurt. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor bewoners en professionals in de buurt. Zij zijn de 'ogen en oren' in de buurt en weten het beste wat er gaande is.

Voor vervolgonderzoek met betrekking tot het verval van buurten en de betekenis van sociale cohesie valt aan te raden onderzoek op een kleiner schaalniveau te doen. Op het administratieve buurtniveau zoals gebruikt in dit onderzoek en door de gemeente Utrecht zijn er nog verschillen te vinden op het gebied van leefbaarheid en sociale cohesie tussen de verschillende 'buurtjes'. Zo kan er in Transwijk-noord een verschil gezien worden tussen het buurtje rond de Egginklaan en het overige deel van Transwijk-noord. Hiernaast ligt wat bewoners als 'hun buurt' ervaren vaak ook op een lager schaalniveau. Wanneer een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd wordt waarbij gebruik gemaakt wordt van kleinere buurtjes zal er nog een duidelijker beeld van de relatie tussen structurele buurtkenmerken en buurtverval gevormd kunnen worden en kan er nog meer inzicht verschaft worden in de betekenis van sociale cohesie. Hiernaast richt dit onderzoek zich alleen op de situatie in de Gemeente Utrecht, vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op andere steden. Onderzoek naar buurtverval in rurale gebieden zou ook een vervolgstap kunnen zijn, in deze gebieden speelt weer andere problematiek zoals verschraling. Uit de analyses in dit hoofdstuk zijn een aantal relaties naar voren gekomen die op zichzelf al onderwerp kunnen zijn van vervolgonderzoek. Vooral onderzoek naar de relatie tussen het aandeel gezinnen in de buurt en de leefbaarheid in de buurt valt aan te raden, gezien deze relatie niet zo eenduidig is als vaak wordt aangenomen. Dit onderzoek zou dan verbonden kunnen worden aan het belang van leefstijl voor de leefbaarheid in de buurt. Tot slot is nader onderzoek nodig naar het effect van beleid in bepaalde achterstandsbuurten op de structurele kenmerken en problemen in andere buurten. Uit de case study is gebleken dat bewoners het gevoel hebben dat de veranderende bevolkingssamenstelling in Transwijk toe te wijzen is aan herstructurering in Kanaleneiland. Het is echter moeilijk om met zekerheid te stellen dat de groei van de problematiek het directe gevolg is van herstructurering in andere wijken. Vervolgonderzoek is nodig om inzicht te verschaffen in de invloed van verhuizingen door herstructurering op omliggende buurten en hoe waterbedefferen voorkomen kunnen worden.

Bijlage 1: Betrouwbaarheidsanalyse indicatoren buurtverval

Cronbach's Alpha	N of Items
,756	6

	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Drugsoverlast	,736
Overlast van jongeren	,695
Rommel en afval op straat	,714
Vernielingen	,693
Overlast omwonenden	,747
Bekladding	,728

Bijlage 2: Betrouwbaarheidsanalyse indicatoren sociale cohesie

Cronbach's Alpha	N of Items
,876	5

	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Ik voel me prettig bij de mensen die in deze buurt wonen	,832
Ik woon in een gezellige buurt waar de mensen veel met elkaar omgaan	,864
De mensen in deze buurt blijven hier graag wonen	,857
De mensen in deze buurt gaan op een prettige manier met elkaar om	,823
De mensen in deze buurt kennen elkaar niet zo goed	,866

Bijlage 3: Tipping Points

Aandeel allochtonen

Uit de analyses blijkt dat met een lineair verband 54,4 procent van de variantie in de tevredenheid met de buurt verklaard kan worden door het aandeel allochtonen in de buurt. Van de variantie in de mate van overlast tussen buurten kan 39,3 procent worden verklaard door het aandeel allochtonen in de buurt. In de tabellen kan worden gezien dat een niet-lineair verband nauwelijks leidt tot een verbetering van het model ter verklaring van de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast in de buurt. Er kan dus geconcludeerd worden dat er niet duidelijk sprake is van 'tipping points' in het aandeel allochtonen in de buurt waarna de tevredenheid met de buurt exponentieel afneemt en de mate van overlast juist exponentieel toeneemt.

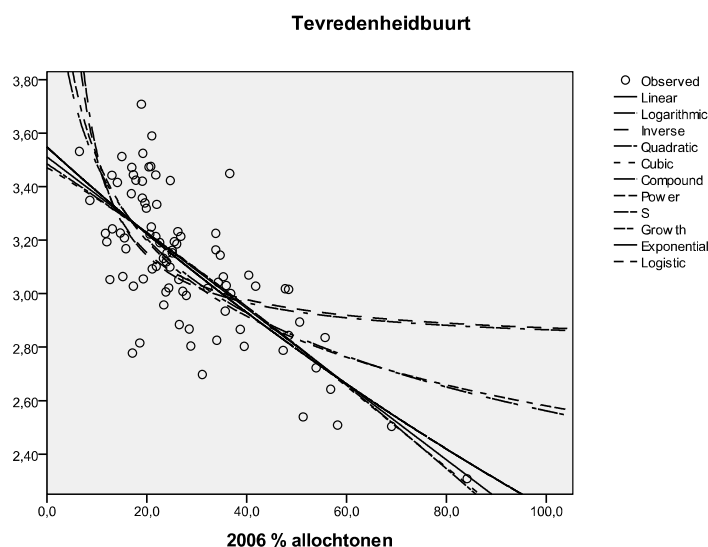
Tevredenheid met de buurt

Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable: Tevredenheidsbuurt

Equation	Model Summary					Parameter Estimates			
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1	b2	b3
Linear	,545	100,558	1	84	,000	3,511	-,014		
Logarithmic	,484	78,664	1	84	,000	4,403	-,400		
Inverse	,333	41,902	1	84	,000	2,802	7,034		
Quadratic	,545	49,807	2	83	,000	3,485	-,012	-2,258E-5	
Cubic	,546	32,812	3	82	,000	3,471	-,011	-5,995E-5	2,904E-7
Compound	,571	112,013	1	84	,000	3,548	,995		
Power	,493	81,597	1	84	,000	4,767	-,133		
S	,330	41,345	1	84	,000	1,029	2,312		
Growth	,571	112,013	1	84	,000	1,266	-,005		
Exponential	,571	112,013	1	84	,000	3,548	-,005		
Logistic	,571	112,013	1	84	,000	,282	1,005		

The independent variable is D_percalloch 2006 % allochtonen.

Overlast

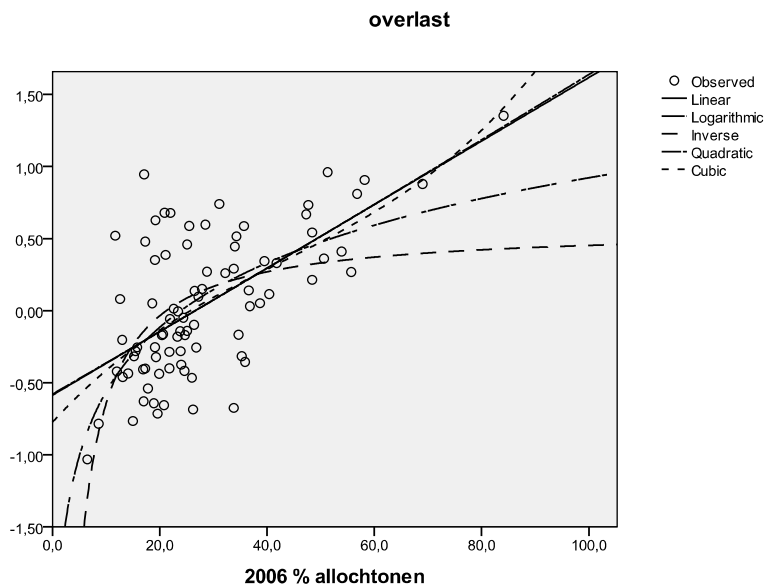
Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable: overlast

Equation	Model Summary					Parameter Estimates			
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1	b2	b3
Linear	,393	53,015	1	82	,000	-,586	,022		
Logarithmic	,372	48,626	1	82	,000	-2,047	,645		
Inverse	,298	34,774	1	82	,000	,574	-12,206		
Quadratic	,393	26,185	2	81	,000	-,580	,022	5,903E-6	
Cubic	,396	17,472	3	80	,000	-,774	,041	,000	4,047E-6
Compound ^a	,000	,000		
Power ^a	,000	,000		
S ^a	,000	,000		
Growth ^a	,000	,000		
Exponential ^a	,000	,000		
Logistic ^a	,000	,000		

The independent variable is D_percalloch 2006 % allochtonen.

a. The dependent variable (overlast) contains non-positive values. The minimum value is -1.03. Log transform cannot be applied. The Compound, Power, S, Growth, Exponential, and Logistic models cannot be calculated for this variable.

Gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen

Uit de analyses die kijken naar de invloed van het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen op de tevredenheid met de buurt en de mate van overlast kunnen soortgelijke conclusies getrokken worden als hierboven. Als er wordt uitgegaan van een lineair verband hangt 46,0 procent van de variantie in de tevredenheid met de buurt samen met het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen. In het geval van overlast is dit 36,7 procent. In beide gevallen leidt een niet-lineair verband niet tot een duidelijk verbetering van de verklaarde variantie. Dus ook hier kan geconcludeerd worden dat er niet duidelijk sprake is van 'tipping points' in het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen waarna tevredenheid met de buurt sterk afneemt en de overlast in de buurt sterk toeneemt.

Tevredenheid met de buurt:

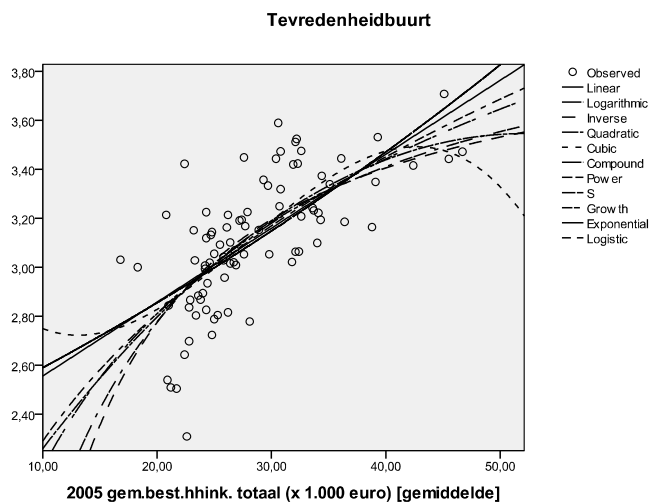
Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable: Tevredenheidbuurt

Equation	Model Summary					Parameter Estimates			
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1	b2	b3
Linear	,460	69,944	1	82	,000	2,257	,030		
Logarithmic	,469	72,435	1	82	,000	,110	,901		
Inverse	,452	67,735	1	82	,000	4,019	-24,895		
Quadratic	,475	36,649	2	81	,000	1,654	,070	,000	
Cubic	,483	24,936	3	80	,000	3,360	-,102	,005	-5,851E-5
Compound ^a	,440	64,371	1	82	,000	2,351	1,010		
Power ^a	,452	67,547	1	82	,000	1,169	,293		
S ^a	,439	64,098	1	82	,000	1,427	-8,117		
Growth ^a	,440	64,371	1	82	,000	,855	,010		
Exponential ^a	,440	64,371	1	82	,000	2,351	,010		
Logistic ^a	,440	64,371	1	82	,000	,425	,990		

The independent variable is C_gem.best.hhink.totaalx1.000eurogemiddelde 2005 gem.best.hhink. totaal (x 1.000 euro) [gemiddelde].

a. The dependent variable (overlast) contains non-positive values. The minimum value is -1,03. Log transform cannot be applied. The Compound, Power, S, Growth, Exponential, and Logistic models cannot be calculated for this variable.

Overlast

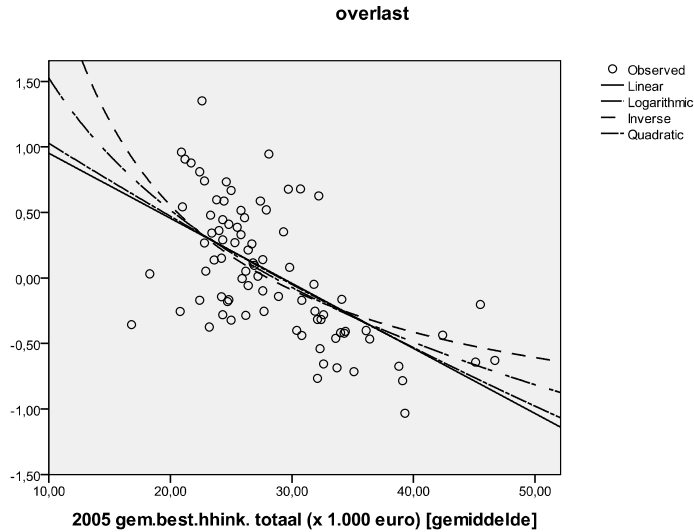
Model Summary and Parameter Estimates

Dependent Variable:overlast

Equation	Model Summary					Parameter Estimates		
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1	b2
Linear	,367	47,578	1	82	,000	1,448	-,050	
Logarithmic	,353	44,826	1	82	,000	4,873	-1,454	
Inverse	,317	37,971	1	82	,000	-1,381	38,706	
Quadratic	,368	23,534	2	81	,000	1,621	-,061	,000
Compound ^a	,000	,000	
Power ^a	,000	,000	
S ^a	,000	,000	
Growth ^a	,000	,000	
Exponential ^a	,000	,000	
Logistic ^a	,000	,000	

The independent variable is C_gem.best.hhink.totaalx1.000eurogemiddelde 2005 gem.best.hhink. totaal (x 1.000 euro) [gemiddelde].

a. The dependent variable (overlast) contains non-positive values. The minimum value is -1,03. Log transform cannot be applied. The Compound, Power, S, Growth, Exponential, and Logistic models cannot be calculated for this variable.

Bijlage 4: Topiclijst voor interviews in Transwijk-noord en Transwijk-zuid

Persoonlijke gegevens

Naam:

Buurt:

Indien professional

Organisatie:

Functie:

Indien bewoner

Hoe lang woont u in de buurt (in jaren)?

Op welke manier bent u actief in de buurt?

Hartelijk dank dat u wilt deelnemen aan dit interview. Ik ben Kirsten Visser, ik ben een studente Stadsgeografie en voor mijn masterscriptie doe ik onderzoek naar het verval van buurten en de betekenis van sociale cohesie in de gemeente Utrecht. In dit onderzoek zal ik een vergelijking maken tussen de leefbaarheidsproblemen en de mate van sociale cohesie in Transwijk-noord en Transwijk-zuid. De onderwerpen die ik graag met u in dit interview wil bespreken zijn de problemen en succesfactoren in de buurten, de sociale cohesie in de buurten en de kansen en bedreigingen voor de buurten. Alles wat in dit interview gezegd wordt is vertrouwelijk en zal alleen gebruikt worden voor mijn masterscriptie. Ik heb een opnameapparaatje meegenomen: heeft u er bezwaar tegen dat ik het interview opneem?

Allereerst wil ik u graag wat algemene vragen stellen over de buurt(en): (Afhankelijk van de respondent ingaan op Transwijk-noord, Transwijk-zuid of een vergelijking maken tussen de twee)

1. Kunt u de buurt kort typeren? (gebouwde omgeving, openbare ruimte, ligging, sfeer, etc.)
2. Kunt u de buurtbevolking kort typeren? (verschillende groepen bewoners, onderlinge contacten, verenigingen, etc.)

Problemen en succesfactoren

Nu ik een idee heb gekregen van de buurt(en) wil ik graag ingaan op de problemen in de buurt(en) en wat de mogelijke oorzaken van deze problemen zijn, en wat de succesfactoren in de buurt(en) zijn. (Afhankelijk van de respondent ingaan op Transwijk-noord, Transwijk-zuid of een vergelijking maken tussen de twee)

Problemen

3. Wat zijn volgens u de belangrijkste problemen in de buurt?
4. Wat zijn volgens u de belangrijkste oorzaken van deze problemen? (fysieke structuur, sociaaleconomische structuur, omgang tussen verschillende groepen in de buurt, etc.)

5. Hoe kunnen volgens u de problemen in de buurt aangepakt worden?

Succesfactoren

6. Wat zijn volgens u de belangrijkste succesfactoren in de buurt?

7. Wat zijn volgens u de belangrijkste oorzaken van dit succes? (fysieke structuur, sociaaleconomische structuur, omgang tussen verschillende groepen in de buurt, etc.)

8. Wat kan er gedaan worden om deze succesfactoren in de toekomst te behouden en misschien zelfs te versterken?

Vergelijking buurten

9. Merkt u verschillen in problemen tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid?

10. Merkt u verschillen in succesfactoren tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid?

11. Volgens analyses is de tevredenheid met de buurt in Transwijk-zuid meer dan in Transwijk-noord en is er sprake van minder overlast. Wat is uw mening hierover? Wat zijn volgens u mogelijk oorzaken hiervoor?

Sociale Cohesie

In dit blokje zal ik ingaan op de mate van sociale cohesie in de buurt en hoe dit samengaat met de leefbaarheid in de buurt. Onder sociale cohesie worden de onderlinge contacten in de buurt, de gedeelde normen en waarden, sociale controle en identificatie met de buurt en de bewoners bedoeld. (Afhankelijk van de respondent ingaan op Transwijk-noord, Transwijk-zuid of een vergelijking maken tussen de twee)

Ervaringscomponent

12. Hoe vindt u dat de mensen in de buurt met elkaar omgaan?

- Hoe zijn de onderlinge contacten tussen de bewoners?
- Hebben de mensen in deze wijk respect voor elkaar? Waarom wel/niet?
- Is er sprake van wederzijdse hulprelaties? Waarom wel/niet?

13. Is er veel sociale controle in de buurt van burens, vrienden of familie? Waarom wel/niet?

14. In hoeverre voelen bewoners zich verbonden met de buurt?

Gedragscomponent

15. Investeren bewoners in de buurt? Hoe?

- Zijn bewoners actief in het verenigingsleven?
- Zetten bewoners zich actief in voor de leefbaarheid in de buurt? Op welke manier?

Algemeen

16. Heeft u in de afgelopen vijf jaar veranderingen waargenomen in de mate van verbondenheid met de buurt, onderlinge contacten en saamhorigheid in de buurt? Wat zijn volgens u de belangrijkste redenen hiervoor?
17. Kunt u wat vertellen over projecten die in de buurt gaande zijn met als doel de sociale samenhang te verhogen?
18. In hoeverre denkt u dat de sociale samenhang in de buurt bijdraagt aan leefbaarheid in de buurt? (bijv. verbondenheid, contacten, saamhorigheid, activiteiten)
19. Merkt u verschillen in sociale samenhang tussen Transwijk-noord en Transwijk-zuid? (bijv. verbondenheid, contacten, saamhorigheid, activiteiten)
20. Hoe denkt u dat de mate van sociale samenhang in de buurt vergroot kan worden?

Kansen en bedreigingen voor de toekomst van de buurt:

Ten slotte wil ik u graag een aantal vragen stellen over de toekomst van de buurt: welke kansen en bedreigingen u ziet. (Afhankelijk van de respondent ingaan op Transwijk-noord, Transwijk-zuid of een vergelijking maken tussen de twee)

21. Wat zijn volgens u de kansen voor de buurt? (binnen de buurt en extern)
22. Wat zijn volgens u de bedreigingen voor de buurt? (binnen de buurt en extern)
23. Hoe denkt u dat de buurt er over vijf jaar voorstaat? (beter, slechter of hetzelfde) Wat zijn volgens u de belangrijkste redenen hiervoor?

Dit was mijn laatste vraag, hartelijk dank voor uw medewerking

Literatuurlijst

- Adriaanse, C.C.M. (2004), *Succesfactoren van wijken die werken; een verkennende studie in twee naoorlogse flatwijken*, Gouda: Habiforum
- Atlas voor Gemeenten (2007) *Op weg naar early warning, omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk*, Utrecht: Stichting Atlas voor Gemeenten.
- Beckhoven E. van en R. van Kempen (2002), *Het belang van de buurt*, Utrecht: DGVH/Nethur Partnership
- Beckhoven, E. van, G. Bolt en R. van Kempen (2008) Hoofdstuk 2: Oorzaken van Buurtverval in: Nicis Instituut (2008) *Bloei en verval van vroeg-na-oorlogse wijken*, Den Haag
- Bergeijck, E. van, A. Kokx, G. Bolt, en R. van Kempen (2008), *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*, Delft: Eburon
- Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt*. Amsterdam: Kok Agora.
- Bodd, J en J. Hofman (1999) *Thuis in de buurt, leefbaarheid en de behoeftenloopbaan van bewoners*, verschenen in een brochure in het kader van het project 'Impuls voor leefbaarheid in de woonomgeving' van PON en PRISMA
- Bol, P. en M. de Langen (2006) Rotterdam en de Rotterdamwet, in: *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, nr. 3
- Bolt, G. en M.I. Torrance (2005) *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*, Utrecht: DGVH/ NETHUR Partnership
- Bolt, G. en R. ter Maat (2005), Participatie in de buurt, *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, 2005/6, pp. 56-62
- Burgess, E.W. (1925) The growth of the city; an introduction to a research project. In: R.E. Park, E.W. Burgess en R.D. McKenzie (red.), *The City*, pp. 47-62. Chicago/London: University of Chicago Press
- CBS (2000), Standaarddefinitie, allochtonen, *Index*, nr. 10, november/december 2000
- CBS Statline (2010) *Inwoneraantal gemeente Utrecht*, beschikbaar op het internet: <http://statline.cbs.nl>
- Coleman, A. (1985) *Utopia on Trial: Vision and Reality in Planned Housing*. London: Hillary Shipman
- Crump, J. (2002) Deconcentration by demolition: Public housing, poverty, and urban policy. *Environment and Planning D: Society and Space*, 20, pp. 581-596.
- Dautzenberg, M. (2008) *Sociale samenhang: mythe of must? Misvattingen, discussies en beleidsimplicaties*, DSP-Groep BV, Amsterdam: Bureau Ruyterveer

Dekker, K. en Bolt, G. (2005) Social cohesion in post war estates in the Netherlands: differences between social-economic and ethnic groups, *Urban Studies*, 42, pp. 2447-2470.

Eenink, P. (2007) *De Bloemkoolwijk een getto? Onderzoek naar de kwaliteit van de bloemkoolwijken in Nederland*, Masterthesis, Universiteit Utrecht

Eikelenboom, K. en G. Pas (2009) *Banen of barbecues? Kanaleneiland als case study van het wijkbeleid*, Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

Engbersen, R. en G. Engbersen (2008) *Voorbij de wijk. Over oude vragen en nieuwe antwoorden voor de aanpak van vroeg-naoorlogse wijken*. Den Haag: NICIS

Field, A. (2009) *Discovering Statistics using SPSS*. London: Sage.

Flap, H.D. (1999) Buurt of Gemeenschap: 'meeting' of 'mating', in: B.G.M. Völker en R. Verhoeff (red.), *Buren en Buurten*, Amsterdam: SISWO

Flap, H.D. en B.G.M. Völker (2005). Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt. In: B.G.M. Völker (red.), *Burgers in de buurt*, pp. 41-67, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Forrest, R., en A. Kearns (2001), Social cohesion, social capital and the neighbourhood, *Urban Studies* 38, 12, pp. 2125-2144.

Galster, G.C., R.G. Quercia, en A. Cortes (2000) Identifying Neighborhood Thresholds: An Empirical Exploration, *Housing Policy Debate*, 11, pp. 701-732

Galster, G. (2007). Should policy makers strive for neighborhood social mix? An analysis of the Western European evidence base. *Housing Studies*, 22(4), pp. 523-545.

Gemeente Utrecht (2006), *Hoe houden we Transwijk veilig? Veiligheid in Transwijk: beleving en maatregelen*

Gemeente Utrecht (2009a) *Utrecht Monitor 2009*, beschikbaar op het internet: <http://www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=15260>

Gemeente Utrecht (2009b) *Wijkmonitor 2009*, beschikbaar op het internet: <http://www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=12603>

Gemeente Utrecht (2010) *Utrecht Monitor 2010*, beschikbaar op het internet: <http://www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=15260>

Gemerden, E. van en H. Staats (2006), *Ontwerp en sociale veiligheid*. Leiden: Universiteit Leiden, sectie sociale en organisatiepsychologie

Gent, W. van (2009), De Noodzaak van Ontrafeling van Problemen in Stedelijk Beleid: het 40-Wijkenprogramma, in: Musterd, S. en W. Ostendorf (red.), *Problemen in wijken of Probleemwijken?*, Assen: Van Gorcum

Gijsberts, M., T van der Meer en J. Dagevos (2008). Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie? In P. Schnabel, R.V. Bijl en J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie*. Sociaal en Cultureel Rapport 2008. (pp. 309-336). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gijsberts, M., M. Vervoort, E. Havekes en J. Dagevos (2010), *Maakt de buurt verschil? De relatie tussen de etnische samenstelling van de buurt, interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Grigsby, W., M. Baratz, G. Galster, en D. Maclennan, D (1987) The Dynamics of Neighborhood Change and Decline, *Progress in Planning*, Vol. 28, pp. 1-76 Pergamon Journals Ltd.

Hoogvliet, A. (1992) *Wijken in beweging - Bevolkingsdynamiek in vroeg-20ste-eeuwse woongebieden*. Utrecht: Stedelijke Netwerken.

Horst, H. van der, J. Kullberg en L. Deben (2001) *Wat wijken maakt*. Delft: DGW/Nethur Partnership

Hortulanus, R.P. (1995), *Stadsbuurten, een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputaties*. Den Haag: VUGA.

Hortulanus, R.P. en J.E.M. Machielse (red.) (2001). Op het snijvlak van de fysieke en sociale leefomgeving, *Het Sociaal Debat*, nummer 3, 's-Gravenhage: Elsevier Bedrijfsinformatie

Hoyt, H. (1939) *The Structure and Growth of Residential Neighbourhoods in American Cities*. Washington DC: Federal Housing Administration.

Huygen, A. en F. de Meere (2007) *En, heb je ook een vraag? Ontwikkeling marktplaats voor burenhulp TijdVoorElkaar in Utrecht Zuid*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut

Jacobs, Jane (1961) *The death and life of great American cities*. New York: Random House

Jansen, M. (2009), *Leiden er meer wegen naar Rome? Een vergelijking van drie Europees gefinancierde probleemwijken*, Masterthesis, Universiteit Nijmegen

Kempen, R. van (2000) Big Cities Policy in the Netherlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 91, pp. 197-203.

Kempen, R. van (2002) The academic formulations: explanations for the partitioned city, in: P. Marcuse en R. van Kempen (red.), *Of States and Cities: The Partitioning of Urban Space*, pp. 35-56. Oxford: Oxford University Press.

Kempen, R. van en G. Bolt (2003) *Tussen fysiek en sociaal. Een literatuuronderzoek naar de relatie tussen fysieke en sociale verschijnselen in steden*, Den Haag: Kenniscentrum Grote Steden.

Kleinans, R. (2007) 'Net als kwartjes in een spaarvarken': de betekenis van sociaal kapitaal in geherstructureerde buurten, in: R. van Kempen en S. Musterd (red.), *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis*, Assen: Van Gorcum

Kopervereniging 'De Buitenplaats', Wijkbureau Zuidwest en Doenja Dienstverlening (2009), *Informatieavond veiligheid in Transwijk Noord*, gehouden op 10 september 2009

Laan Bouma-Doff, W. van der (2005), *De buurt als belemmering?* Assen: Van Gorcum

Lancee, B. en J. Dronkers (2008) Etnische diversiteit. Sociaal vertrouwen in de buurt en contact van autochtonen en allochtonen met de burens, *Migrantenstudies*, jg. 24, nr. 4, pp. 224-249.

Lub, V., S. van Arum en A. Sprinkhuizen (2009) Voor het verval. Belemmeringen en voorwaarden voor vroegsignalering en bewonersparticipatie in wijkveiligheid, *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, Volume 18, Issue 4, pp. 62-82

Marissing, E. van (2008), *Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland*. Ph.D.-thesis, Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht.

Marlet, G. en C. van Woerkens (2006) Het model achter de Kanskaart, in: *SEV, Kanskaart van Nederland*, Rotterdam: SEV

Megbolugbe, I., M. Hoek-Smit en P. Linnenman (1996) Understanding neighbourhood dynamics: A review of the contributions of William G. Grigsby, *Urban Studies*, Vol. 33, No 10, pp. 1779-1795.

Ministerie van VROM (2004), *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: Ministerie van VROM

Ministerie van VROM (2007), *Actieplan Krachtwijken, Van Aandachtswijk naar Krachtwijk*, Den Haag: Ministerie van VROM

Ministerie van VROM (2009), *Kwaliteit van buurt en straat, tussen feit en fictie*, Den Haag: Ministerie van VROM

Mulder, K. (2009), *Buurtbewoners in Balans*, Den Haag: Ministerie van VROM/WWI

Needham, B. en G. de Kam (2003) *Een hele opgave, Over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering*, DGW/Nethur Partnership 24

Newman, O. (1972) *Defensible space. Crime prevention through urban design*. New York: Macmillan

Nio, I. (2002) Van levenswijzen tot lifestyles; Over de bruikbaarheid van leefstijlen voor de ruimtelijke ordening in: *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 06/2002, Den Haag: NIROV

Oppelaar, J., en K. Wittebrood (2006). *Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ouwehand (2003) *Voorkeur voor een leefstijl?* Presentatie op Platform Corpoevenista conferentie: De wijk: denken, doen en doorzetten

Ouwehand, A., R. Kleinhans, W. van der Laan Bouma-Doff en M. van der Land (2006), *Een stap vooruit? De pretenties van fysiek voor sociaal bij herstructurering*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB

Permentier, M.G. (2009) *Reputation, neighbourhoods and behaviour*, Ph.D.-thesis, Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht.

- Portes, A. (1998) Social capital: Its origins and applications in modern sociology, *Annual Review of Sociology*, 24, pp. 1-24
- Power, A. (1997) *Estates on the Edge. The Social Consequences of Mass Housing in Northern Europe*, London: Macmillan.
- Prak, N.L. en H. Priemus (1985), A model for the analysis of the decline of postwar housing, *International Journal of Urban and Regional Research* 10, pp. 1-7.
- Projectconsortium Sociale Cohesie (2007) *Oude en nieuwe betekenissen van sociale samenhang voor kwetsbare buurten, Concept-onderzoeksvoorstel*
- Putnam, R. (2000), *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon en Schuster
- Putnam, R.D. (2007) E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize lecture. *Nordic Political Science Association*, 30 (2), pp. 137-174.
- RIGO (2004) *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: Ministerie van VROM
- RIGO (2009) *Waterbedeffecten van het Wijkbeleid, nulmeting*. Den Haag: Ministerie van VROM/WWI
- Sampson, R.J., S.W. Raudenbush en F. Earls (1997). Neighbourhoods and violent crime. A multilevel study of collective efficacy, *Science*, jg. 277, p. 918-924.
- Sampson, R.J. en S.W. Raudenbush (1999) Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods, *American Journal Sociology* 105, pp.603-651
- Sampson, R.J. en S.W. Raudenbush (2004) Seeing disorder: neighborhood stigma and the social construction of 'broken windows', *Social Psychology Quarterly*, 67, pp.319-342.
- Schnabel, P. (2000) Vergroting van de maatschappelijke cohesie door versterking van de sociale infrastructuur. Probleemverkenning en aanzet tot beleid, in: R.P. Hortulanus en J.E.M. Machielse (red.) *In de Marge. Het sociaal debat, deel 1* pp. 21-34, Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie
- Shaw, C. R. en H.D. McKay (1942). *Juvenile Delinquency in Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press
- Short, J.R. (1996) *The Urban Order: An Introduction To Urban Geography*, Chicago: Blackwell Publishing
- Slob, A., G. Bolt en R. van Kempen (2008), *Na de sloop, Waterbedeffecten van gebiedsgericht stedelijk beleid*, Den Haag: Nicis Instituut
- Stokkom, B. van en N. Toenders (2010) *De Sociale Cohesie Voorbij, Actieve Burgers in Achterstandswijken*, Amsterdam: Pallas Publications – Amsterdam University Press
- Stade Advies (2005), Utrechtse Veiligheidsprijs 2005, Buurtpreventie nog steeds waardevol, *Vechtkrant*, 2005, nummer 8

- Temkin, K. en W.M. Rohe (1996) Neighbourhood change and urban policy. *Journal of Planning Education and Research*, 15, pp. 159 – 70.
- Verweij, A. (2007) Hoofdstuk 5: De sociale buurt: ontwikkelingen in beleid en kennis, in: R van Kempen en S. Musterd (2005) *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis*, Assen: Van Gorcum
- Verwer, R., A. Walberg en W. de Haan (2009), Hoofdstuk 4: Duurzame Buurtveiligheid, in: A. Flache en M. Koekkoek (red). *Interventies voor een leefbare wijk*. Assen: Van Gorcum.
- Wacquant, L. (1993) Urban Outcasts: Stigma and Division in the Black American Ghetto and the French Urban Periphery, *International Journal of Urban and Regional Research* 17-3 (September): pp. 366-383.
- Wanrooy, P. van, E. van Oss, N. Janse, J. van Dijk, D. van de Burgh en W. Burg (2007), *Tijd voor Elkaar, de marktplaats voor burenhulp en vrijwilligerswerk in Utrecht Zuid*, Projectmagazine, september 2007
- Wilson J.Q. en G. Kelling (1982) The police and neighbourhood safety: broken windows. *The Atlantic Monthly*, 127, pp. 29-38.
- Wilson, W. J. (1987) *The declining significance of race: The truly disadvantaged—the inner city, the underclass, and public policy*. Chicago: University of Chicago Press
- Wittebrood, K. en T. van Dijk (2007), *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Wittebrood, K. (2008), *Sociale cohesie als bouwsteen voor veilige buurten*, in: *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie*, Sociaal en Cultureel Rapport 2008, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau